

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TARİHİ KENTLERDE KİMLİKSİZLEŞME SORUNU ve
BİR ÇÖZÜM YOLU OLARAK KENTSEL CANLANDIRMA PROJELERİ**

Çiğdem KARAASLAN

PEYZAJ MİMARLIĞI ANABİLİM DALI

**ANKARA
2010**

Her hakkı saklıdır

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

TARİHİ KENTLERDE KİMLİKSİZLEŞME SORUNU ve BİR ÇÖZÜM YOLU OLARAK KENTSEL CANLANDIRMA PROJELERİ

Çiğdem KARAASLAN

Ankara Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Danışman: Prof.Dr. Oğuz YILMAZ

“Tarihi Kentlerde Kimliksizleşme Sorunu ve Bir Çözüm Yolu Olarak Kentsel Canlandırma Projeleri” isimli tez ile öncelikle “kimlik” kavramının irdelenmesi ve kent kimliği, kimliksizleşme, kentleşme, kentlileşme gibi kavramsal birtakım araştırmaların yapılmasıyla ulaşılabacak teorik yaklaşımlarla birlikte, bugünün pratiğinde çözüm önerileri geliştirilmesine bir örnek oluşturması amaçlanmıştır.

Kentlerimiz ve var olan kimliklerini korumak ya da kaybolan kimliklerin disiplinlerarası bir çalışma ile yeniden var olmasını sağlamak, kimliksizleştirmenin hızla arttığı son dönemde üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Yaşatarak korumak ilkesine sahip olarak koruma görevini üstlenenlerin, bina ölçeğinden kurtularak alan ve kent ölçeğinde “Kentsel Canlandırma Projeleri” ile kentin bütünü üzerinde çalışması ve bu yolla kentlerimizi geçmişi ile ve günümüzde yaşamımızın bir parçası olarak kimlikli kentler haline getirmesi beklenmektedir. Önümüzdeki zaman diliminde ayakta kalacak ve geleceğimize ışık tutacak kentler ancak bugün alınacak önlemlerle korunacak ve geliştirilecek kentlerimizdir.

Şubat 2010, 99 sayfa

Anahtar Kelimeler: Tarihi kent, kimlik, kentsel kimlik, kentleşme, kentlileşme, kentsel tasarım, kentsel canlandırma.

ABSTRACT

Master Thesis

DISIDENTIFICATION PROBLEM AT HISTORICAL CITIES and URBAN REVITALIZATION PROJECTS AS A SOLUTION

Çiğdem KARAASLAN

Ankara University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Landscape Architecture

Supervisor: Prof. Dr. Oğuz YILMAZ

The objective of the thesis, “Disidentification problem at historical cities and urban revitalization projects as a solution”, is to examine the concept of “identity” and with the theoretical approaches achieved by conceptual researching of urban identity, losing identity, urbanization, to become urbanized, it is aimed to be an example of proposing solutions in today's practice.

Recently, as more cities lose their identities, it is crucial to preserve these cities with their existing identity or to recreate the lost identity with a transdisciplinary practice. It is expected from those who take the task of protection to work with the principle of “protecting while keeping it alive.” In order to achieve this, it is necessary to work on the scale of the entire city, rather than just the buildings, and transform these cities into cities with identity, by creating “Urban Revitalization Projects” which would preserve the historical identity of the town as part of our daily routine. The urban cities that are going to survive and enlighten our future are the ones that are protected and improved by taking necessary precautions today.

February 2010, 99 pages

Key Words: Historical town, identity, urban identity, urbanization, to become urbanized, urban design, urban revitalization.

TEŐEKKÖR

Yüksek lisans eğitimim boyunca, engin bilgi ve tecrübesinin yanı sıra fikirleri, desteği ve beni cesaretlendiren bakış açısıyla her zaman yanımda olan çok değerli hocam ve tez danışmanım Prof.Dr. Oğuz YILMAZ'a (Ankara Üniversitesi Ziraat Fakóltesi Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı), tüm tez hazırlama süresince yoğun çalışma tempoma rağmen gösterdikleri özen ve özveriden dolayı sevgili eşim Direnç KARAASLAN'a ve bu süreçte bana fırsat tanıyan henüz dünyaya gelmemiş altı aylık oğluma, beni her zaman destekleyen, varlığıyla güç bulduğum değerli dostum Eda ERSOY'a, teknik anlamda bana destek veren Arma Mimarlık ekibine ve bugüne gelmemdeki katkılarından dolayı sevgili aileme teşekkürlerimi sunarım.

Çiğdem KARAASLAN

Ankara, Şubat 2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
SİMGELER DİZİNİ.....	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	viii
1. GİRİŞ.....	1
2. KURAMSAL TEMELLER.....	2
2.1 Kimlik Tanımı.....	2
2.2 Kent Tanımı.....	4
2.2.1 Kentsel yerleşimlerin oluşumu.....	8
2.2.1.1 Yollar.....	8
2.2.1.2 Kesişim noktaları.....	8
2.2.1.3 Yerleşim bölgeleri.....	9
2.5.1.4 İşaretler / Anıtlar.....	9
2.5.1.5 Kenarlar.....	9
2.3 Kent Kimliği Tanımı.....	10
2.4 Kimliği Oluşturan Etkenler.....	14
2.4.1 Tarihsel etkenler.....	14
2.4.2 Fiziksel etkenler.....	14
2.4.3 Sosyal etkenler.....	16
2.4.4 Kültürel etkenler.....	17
2.4.5 İşlevsel etkenler.....	18
2.4.5.1 Sanayi kenti kimliği taşıyan kentler.....	18
2.4.5.2 Üniversite kenti kimliği taşıyan kentler.....	19
2.4.5.3 Fuar kenti kimliği taşıyan kentler.....	20
2.4.5.4 Turizm kenti kimliği taşıyan kentler.....	20
2.5 Kentleşme.....	21
2.6 Türkiye’de Kentleşmenin Tarihçesi.....	25
2.7 Kentleşmenin Yarattığı Sorunlar.....	31
2.8 Kentlileşme.....	33
3. KENTSEL TASARIM.....	35
3.1 Kentsel Tasarım Yöntemleri.....	39
3.1.1 Kentsel iyileştirme ve adaptasyon (urban rehabilitation-renovation).....	40
3.1.2 Kentsel yenileme (urban renewal).....	46
3.1.3 Kentsel canlandırma (urban revitalization).....	51
3.2 Kentsel Tasarım, Kimlik ve Peyzaj Mimarlığı İlişkisi.....	60
4. MATERYAL ve YÖNTEM.....	64
4.1 Materyal.....	64
4.2 Yöntem.....	64
4.2.1 Literatür ve veri toplama aşaması.....	64
4.2.2 Arazi etüd çalışması.....	64
4.2.3 Değerlendirme.....	65

5. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	66
5.1 Tarihi Kent Kavramı.....	66
5.2 Tarihi Kentlerin Korunması.....	68
5.2.1 Farklı meslek disiplinleri ve kurumlar açısından kentsel koruma.....	69
5.2.2 Tarihi kentlerin korunmasında uluslararası ilkeler.....	71
5.2.2.1 Kentsel sit alanlarının korunması ve Fransa örneği (Malraux Yasası).....	72
5.3 Tarihi Kent Kimliğini Oluşturan Faktörler Diyarbakır Örneği.....	75
5.3.1 Kentin tarihi yapısı.....	75
5.3.2 Kentin coğrafi yapısı.....	77
5.3.3 Kentin kültürel yapısı.....	78
5.3.4 Kentin işlevleri.....	79
5.3.5 Kentin mekansal karakteristikleri.....	79
5.4 Diyarbakır Surları ve İçkale Koruma Projesi.....	84
6. TARTIŞMA ve ÖNERİLER.....	90
KAYNAKLAR.....	95
ÖZGEÇMİŞ.....	99

SİMGELER DİZİNİ

RİBA Royal Institute of British Architects

SSRC Social Science Research Council

UNESCO United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

ICOMOS International Council on Monuments and Sites

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1	Shanghai ulaşım ağı.....	8
Şekil 2.2	a. Atakule, ANKARA.....	9
	b. Özgürlük Anıtı, NEWYORK.....	9
	c. Galata Kulesi, İSTANBUL.....	9
Şekil 2.3	İstanbul kent silueti.....	11
Şekil 2.4	Paris Eyfel kulesi.....	12
Şekil 2.5	Londra saat kulesi ve 2 katlı kırmızı otobüsleri.....	12
Şekil 2.6	Venedik ve gondollar.....	13
Şekil 2.7	Babil Kulesi.....	15
Şekil 2.8	Sanayi kenti Manchester.....	18
Şekil 2.9	Üniversite kenti Eskişehir'den bir görüntü.....	19
Şekil 2.10	Türkiye'de kasaba ve şehirler ile şehirleşme düzeyinin dağılımı (1927).....	27
Şekil 2.11	Türkiye'de kasaba ve şehirler ile şehirleşme düzeyinin dağılımı (2000).....	30
Şekil 2.12	Gecekondu Manzaralar	32
Şekil 3.1	Hasankeyf Batman.....	42
Şekil 3.2	Abu Simbel Tapınağı'nın taşınması işlemi.....	43
Şekil 3.3	Abu Simbel Tapınağı Mısır.....	43
Şekil 3.4	Paternoster Area, Londra.....	44
Şekil 3.5	Gdansk, Polonya.....	45
Şekil 3.6	Varşova.....	45
Şekil 3.7	Hanşin depreminde hasar gören alanlar haritası.....	47
Şekil 3.8	Kobe, Japonya 1930.....	48
Şekil 3.9	Kobe, Japonya 2008.....	48
Şekil 3.10	Melborne, Avustralya 1920.....	49
Şekil 3.11	Melborne, Avustralya 2005.....	49
Şekil 3.12	Salford Quays.....	53
Şekil 3.13	Sutton Harbour.....	53
Şekil 3.14	Emscher Park.....	54
Şekil 3.15	Emscher Park plan.....	55
Şekil 3.16	Rotterdam.....	56
Şekil 5.1	Marais tarihi mekanlar haritası.....	73
Şekil 5.2	Avignon Yaz Festivali.....	73
Şekil 5.3	Diyarbakır suriçi.....	76
Şekil 5.4	Diyarbakır surları.....	80
Şekil 5.5	İçkale koruma proje alanı.....	85
Şekil 5.6	İçkale koruma projesi vaziyet planı.....	87
Şekil 5.7	İçkale koruma projesi vaziyet planı.....	88
Şekil 5.8	İçkale koruma projesi kesit ve görünüşler.....	89

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1	Önemli Dünya kentleri: 1000-2000 (Aydemir 2004).....	23
Çizelge 3.1	Kentsel tasarımın yeri ve üç ana meslek grubu ile olan ilişkisi (Aydemir vd. 004).....	63

1.GİRİŞ

Tarihi kent dokularının korunarak geleceğe taşınması sadece bölgesel ya da ulusal değil aynı zamanda tüm insanlığın ortak değeri sayılan evrensel kültür mirasımızın devamlılığını sağlamak açısından büyük bir önem teşkil etmektedir. Hızla küreselleşen ve aynılaşan Dünya’da ülke olarak sahip olduğumuz en önemli değerlerden biri henüz tam olarak bozulmamış olan kimlikli kentlerimizdir.

Ekonomik büyüme dinamiklerinin yüksek olduğu tarihi kentlerin tarihi merkezlerinin korunması sorunu, gerek nüfus ve gerekse de ekonomik kapasite açısından durağan olan kentlerinki ile karşılaştırıldığında daha büyüktür. Hızlı büyüyen bu kentlerin kültürel miras olarak tanımlanan bölgelerinin yanı sıra doğal çevreleri de kentsel değişim, dönüşüm ve yenileme tehdidi altındadır. Bu tehdide toplumsal bilincin yeterince gelişmemesi, kamunun koruma yatırımlarına kaynak aktarımında gösterdiği isteksizlik de eklendiğinde sorun daha da büyümektedir (Dinçer ve Kejanlı 2005).

Tarihi kentlerin merkezlerini çöküntü alanı olmaktan kurtaracak doğru müdahaleleri yapabilecek meslek disiplinlerinin birlikteliğinin ve bu birlikteliğin gerek yerel yönetimler, gerekse merkezi yönetimle kuracağı ilişkinin büyük önem arzettiği ortaya çıkmıştır. Uzun yıllar boyunca ülkemizde tarihi kimliğe sahip olan kentlerimizin korunmasında büyük bir ihmal yaşanmıştır. Hızla artan göç, yetersiz yaptırımlar, bilinçsiz yaklaşımlarla birçok kentimiz kaderine terkedilmiştir. Kentlerin yaşatılarak korunması son yıllarda üzerinde sıklıkla durulan bir kavramdır.

Bu tezde, son yıllarda üzerinde sıklıkla durulan kentsel tasarım ve kentsel tasarım metodlarına bağlı diğer kavramlar incelenerek, tarihi kentlerin kimliksizleşme sorununa bir çözüm yolu olarak gösterilen kentsel canlandırma kavramı bir çözüm yolu olarak gösterilmektedir. Kültürel mirasımızın devamlılığında çok önemli bir role sahip olan tasarımcılar için bu araştırmanın verilerinin yapılacak tasarım ve planlamalarda bir kaynak teşkil etmesi tezin hedeflerindedir.

2. KURAMSAL TEMELLER

2.1 Kimlik Tanımı

Genel olarak kimlik kavramı, canlılar ya da nesnelere için ayırt edici, farklılığı yaratan özellikler olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda kimlik kavramı, benzerler arasında kıyaslamayı getirir ve benzerine göre sahip olunan ayırt edici özellikleri ortaya koymaktadır. Kentler ve mimari ürünler açısından kimlik ve kentsel imge olgusu, öncelikle görsel boyutuyla ön plana çıkan, ayrıca doğal, coğrafi, kültürel ürünler ve sosyal yaşam normlarını da kapsayan çok geniş bir tanımlı içermektedir. Kentsel kimlik ve buna dair kentsel imgeler kent mekanı içerisinde uzun bir süreçte ve bazen çok farklı bileşenlerden oluşmaktadır. Kentsel imgeler kentte yaşayanlar açısından uğruna özveride bulunulabilecek ortak değerlerden oluşmakta ve kuşaklar arasında söz konusu bu değerler süreklilik göstermektedir (Ulu ve Karakoç 2004).

Tıpkı insanlar gibi mekanların ve kentlerin de kendine özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerinin bütünü o mekanın ya da kentin kimliğini oluşturur. Her mekan onu kullanan, onu yaşayan, her kişi ve ona bakan her göz tarafından farklı algılanır. Fakat algılarımızda oluşturduğu ortak ve en baskın özelliği kimliğidir.

Bir mekanın kimliği; mekanı diğer mekan ve yerlerden ayrı bir varlık olarak tanımlanabilmesi ve kolayca ayırt edilebilmesini sağlamaktadır (Lynch 1960).

Kimlik; doğadaki herhangi bir canlıyı veya objeyi başka canlı veya objelerden ayıran, öncelikle onun görsel, işitsel vb. diğer duygularla algılanan, kendine özgü olma durumudur.

Kimlik eşitlik değil daha çok bireysellik, teklik, özgünlük anlamındadır. Kendine özgü olma durumu, kuşkusuz diğer canlı ve cansız varlıklarla kurulan ilişkilerle anlaşılabilir. Bu yüzden “ilişki” kimliğin ortaya çıkmasındaki gerekli eylem biçimidir (Proshansky 1983).

Mekan ve kimlik ilişkisi tıpkı beden ve ruh ilişkisi gibi birbirinden ayrı düşünülemez. Bir mekanda bizi etkileyen olumlu ya da olumsuz tüm unsurlar aslında zihnimizde o mekana ait kimlik tanımını oluşturmaktadır. Zihnimizde kalan tüm bu etkilerin toplamıdır mekanı tanımlayan. Bu tanım zihnimizden kolayca silindiğinde yada diğerleriyle olan benzerliğinden dolayı sıradanlaştığında mekanın kimliksizliğinden söz edebiliriz.

Anılarımız, paylaştıklarımız, okuduklarımız, duyduğlarımız, yaşadıklarımız ve hayal ettiklerimiz kısacası bildiklerimiz ve bilmediklerimizin etkisiyle zihnimizde anlamlandırırız mekanı. Ruhumuzda yarattığı etkidir aslolan. Fiziksel özellikler bu etkiyi güçlendirir ya da hafifletir. Işık, renk, koku, kimlik yapbozunun en belirleyici parçaları olarak büyük resmi oluşturur, bu büyük resmin adı “imaj”dır.

Algılama; “şimdi alınan ile eskiden çeşitli zamanlarda alınan imgeleri canlandırmak, bir küme yapacak şekilde birleştirmek ve bunların hepsini şimdi bizde duyumu doğuran şey üzerine toplamak “ (Gürer 1970) anlamında bir zihin çalışmasıdır. Görsel algı sadece form ve işleve bağlı değil, aynı zamanda bireyin kimliğine de bağlıdır (Banerjee ve Southworth 1990). Algılama kısa ve uzun dönem algılamalar olarak iki şekilde değerlendirilebilir; Kısa dönem algılama, görsel bilginin o bilgiyi veren objeyle karşılaştığında algılanmasıdır, anlıktır ve ilk etkileri içerir. Uzun dönem algılama ise görsel bilginin belirli bir süreçten geçtikten sonra değerlendirme ve irdeleme yapılması sonucu ortaya çıkar. Özetle, kısa dönem algılama “fotografik”, uzun dönem algılama ise “sembolik”tir (Ittelson 1973).

Kentin imajı, kent kimliğinin algılanmasındaki en önemli etkenlerden biridir. Kent imajı daha çok görsel algılamaya dayalıdır. Fakat kente dair algılarımız çoğaldıkça zihnimizdeki imaj değişkenlikler gösterebilir. Kentin kimliği ise tüm bu algılamaların toplamı ve zihnimizde ulaştığı sonuçtur..

Relph (1976)’e göre “Mekansal kimliği oluşturan başlıca özellikler; mekanı oluşturan fiziksel yapı, barındırdığı aktiviteler ve kullanıcıların oluşturduğu anlamlardır”. Bu üç temel mekan özelliği, kimlik oluşumunda biri diğerinden üstün değil, aynı zamanda

birbirini tamamlayıcı özellikler olarak yer alırlar. Bu noktada önemli olan bu üç ögenin yani fiziksel yapı, aktiviteler ve anlamların birbirleri ile nasıl doğrudan (algısal) ya da bilişimsel ilişki kurduklarıdır. Fiziksel yapı, anlamlar ve aktiviteler arasındaki ilişkilere ek olarak birbirleri ardında dialektik olarak oluşan ilişkiler yumağı da bir mekanın kimlik oluşumunu etkilemektedir.

2.2 Kent Tanımı

Kent sözcüğü incelendiğinde uygarlık ve medeniyet sözcükleri ile arasında köken bakımından sıkı bir ilişki olduğu görülmektedir. Türkçe'deki "uygar" sözcüğü yerleşik bir hayatı benimsemiş olan Uygurlardan türetilmiştir. Arapça kökenli uygar anlamında kullandığımız "medeni" sözcüğü ise kent anlamındaki "Medine" kelimesinden köken alır. Medeni kelimesi dilimizde "kentlileşmiş, kırsallıktan kurtulmuş, uygar" anlamında kullanılmaktadır.

Benzer bir şekilde uygarlık karşılığı olarak Fransızca "civilisation" ve İngilizce "Civilization" ile İngilizce "City" kelimeleri Latince yurttaşların oluşturduğu birlik anlamına gelen "Civitas" kelimesinden türemiştir."Citizen" yine aynı dilde yurttaş manasında kullanılmaktadır. İngilizce'de "Polite" yani "Kibar" sözcüğü Yunanca'da kent karşılığı olan "Polis" teriminden türetilmiştir. Kent kelimesi belli bir olgunluk seviyesini ifade etmektedir. Kalkınmayı, medenileşmeyi ve gelişmişliği yansıtır (Kaya 2007).

İlk kentsel yerleşmeler, Mezopotamya'da MÖ 3500, Mısır'da MÖ 3000, Çin ve Hindistan'da MÖ 2500'de, Neolitik Dönemin sonunda ortaya çıkmıştır. Arkeolojik bulgular ekolojik açıdan uygun yerlerde, büyük nehirlerin geçtiği verimli ovalarda kent niteliğinde yüksek nüfuslu yerleşmelerin ortaya çıktığını göstermektedir (Aslanoğlu 1998).

Bir yerleşim yerinin kent sayılabilmesi için birçok farklı unsuru birarada bulundurması gerekmektedir. Bilimsel olarak farklı her disiplin “kent” olgusunu kendi bakış açısıyla tanımlamaktadır. Bu çeşitlilik “kent” tanımını zenginleştirmektedir.

Genel olarak bir yerleşim yerinin “kent” niteliği taşıması için, şu özellikleri taşıması gerektiği söylenebilir:

- Belli bir nüfus büyüklüğüne ve nüfus yoğunluğuna erişmiş olması,
- Tarımsal üretimden, daha ileri bir üretim düzeyi olan sanayi üretimine geçmiş olması,
- Yerleşim yerinin fiziksel altyapısının belirli bir düzeye ulaşmış olması,
- Geleneksel aile yapısının çözülerek yerini çekirdek aile yapısına bırakmış olması,
- Nüfusun büyük oranda örgütlenmiş, karmaşık iş bölümüne ve yüksek uzmanlaşma düzeyine erişmiş olması,
- Yerel değerlerin yerini ulusal değerlerin veya evrensel değerlerin almış olması,
- Geleneksel ilişkilerin (cemaat toplum tipinin) çözülüp bireysel ilişkilerin ya da bireysel çıkarların ön plana çıkmış olması
- Eğitim düzeyinin kırsal kesimdeki eğitim düzeyinden yüksek olması ve çocuk bakım ve eğitiminde aile dışı kurumların gelişmiş olması,
- Sosyal normların yerini, resmi denetleme kurumlarının almış olması,
- Statülerin aileden gelmeyip, bireylerin kendi çabaları ile kazanılmış olmaları (Kaya 2007).

Kent tanımını birçok açıdan ele alarak yapmak mümkündür. Tıpkı, nüfus, ekonomi, yönetim birimi ve içerisinde barındırdığı sosyal hayat, fiziksel çevre gibi konularda tanımlamak gibi.

“Kent tanımı farklı ülkelere ve farklı bilim dallarına göre de değişkendir. Yönetim birimi olarak kent, belli bir yönetsel örgütün sınırları içinde (belediye gibi) kalan alandır. Bu sınırların dışında kalan yerler köy olarak tanımlanır. Bu tanımda yönetsel sınır ölçütü esastır” (Aydemir 2004).

Hartshorn'a (1992) göre kent 'insanların, toplumun istihdam ve yaşam tarzlarına göre kümelenmesidir, yüksek derecede arazi kullanımı, çok çeşitli sosyal, ekonomik ve politik kurumlarla uzmanlaşan, kentsel yararlılıkların ve kaynakların kullanımını düzenleyen çok karmaşık bir mekanizmadır'.

Aynı zamanda kent işleyen ve yaşayan bir bütündür ve bütünü meydana getiren, bütünün içindeki tüm parçalar birbiri ile ilişkilidir denilebilir.

Birçok toplumbilimciye göre kent; yer ve zamana göre farklı özellikteki insanların bir araya gelerek, yapılarla inşa ettikleri birlikteliktir. Toplum bilimci Wirth'e göre kent "toplumsal bakımdan benzerlik göstermeyen bireylerin oluşturduğu, nispeten geniş, yoğun nüfuslu ve mekanda süreklilik niteliği olan yerleşmedir" (Wirth 2002).

Sosyal bir olgu olarak da kent tanımı yapmak mümkündür. Karşılıklı sosyal etkilerin, iletişimin gerçekleştiği, hak ve tartışmaların yapıldığı yerdir kentler. Ayrıca kentlerin politik yapıları olduğu gibi farklı yönetim biçimleri de vardır. Buldukları ülkelerin yönetim olgusuna bağlı olarak farklı tanımlar üstlenebilirler.

Kentlerin her biri özgün birer uygarlıktır, medeniyetlerin beşiğidir. "Kentler, medeniyetlerin seralarıdır, buradalar da insan dehası anlam bulmakta, özgün, estetik, kültür ve etik değerler yer almaktadır.

Bu yönüyle kent 'insanlığın eriştiği en yüksek başarısıdır' (Wirth 2002). "Kentte insanlık tarihinin büyük kültürlerinin çiçekleri açmıştır, açmaktadır. Erişilen teknik düzey en üst noktadadır, düşünce okulları (felsefe) yeşermiş sanat zenginleşmiş ve insan ruhu olgunluğun zirvesine erişmiştir" (Aydemir 2004).

Ekonomik ölçütlere göre kentin tanımı, üretim, dağıtım ve tüketim sürecine bağlı olarak insanların değişken gereksinimlerini karşılayan bir ekonomik değer olarak da yapılabilir.

İnsanların yaşadığı çevrenin mekansal anlamda yapılarla tanımlanması olarak bakıldığında kent, fiziksel yönü ile değerlendirilebilir. Bu fiziksel tanıma ek olarak kentler insanların bir araya gelip her türlü konuyu ve bilgiyi paylaştıkları, kültürel ve sosyal değişimin yaşandığı yerlerdir de denilebilir.

Farklı dillerde ve kültürlerde, sosyal ve politik açıdan kent “stadt”, “town/city”, “cite” sözcükleri ile tanımlandığı gibi “Pazar kentleri” ve “yönetimsel nüfus kümeleri, aglomerasyonlar” olarak da tanımlanmaktadır. Bu tanımlarla kentin özel bir yerleşme dokusunu sahip olduğu ifade edilmeye çalışılmaktadır. Bu nitelikleriyle kent bir dizi kentsel işlevleri yerine getiren, nüfus ve yapılardan oluşan bir yoğunluğa sahiptir. Kentin bu özelliklerini vurgulayan Garnier ve Chabot (1967) “kent büyük ticaret yollarının ortasında yer alan sürekli geniş bir alanı kaplayan, yoğun nüfus ve yapılar, yığılmalarıdır” tanımını yapmaktadır.

Kentte yaşam tarzı, ticaret ve endüstriye dayanır. Profesyonel meslekler kentlere özgü niteliklerdir. Ticaretin yoğunlaştığı, yönetim ve küçük işletmelerin birarada bulunduğu yerler olarak da kentleri tanımlamak mümkündür.

Kentler aynı zamanda yeniliklere açık, sürekli bir değişim ve evrim geçiren yerlerdir. Kentlerin geçirmekte olduğu bu süreç kentleşme olarak karşımıza çıkar.

2.2.1 Kentsel yerleşimlerin oluşumu

Ünlü Amerikalı yazar ve şehir plancısı Kevin Lynch'e göre kentsel yerleşimleri oluşturan kavramlar aşağıda incelenmiştir.

2.2.1.1 Yollar (Path)

Yolları; caddeler, sokaklar, otobüs, tren hatları, otobanlar gibi insanları bir yerden başka biryere taşıyan ve kentte hareket kanallarını belirleyen akslar olarak tanımlanır (Şekil 2.1)

Şekil 2.1 Shanghai ulaşım ağı (www.rst.gsfc.nasa.gov 2006)

2.2.1.2 Kesişim noktaları (Node)

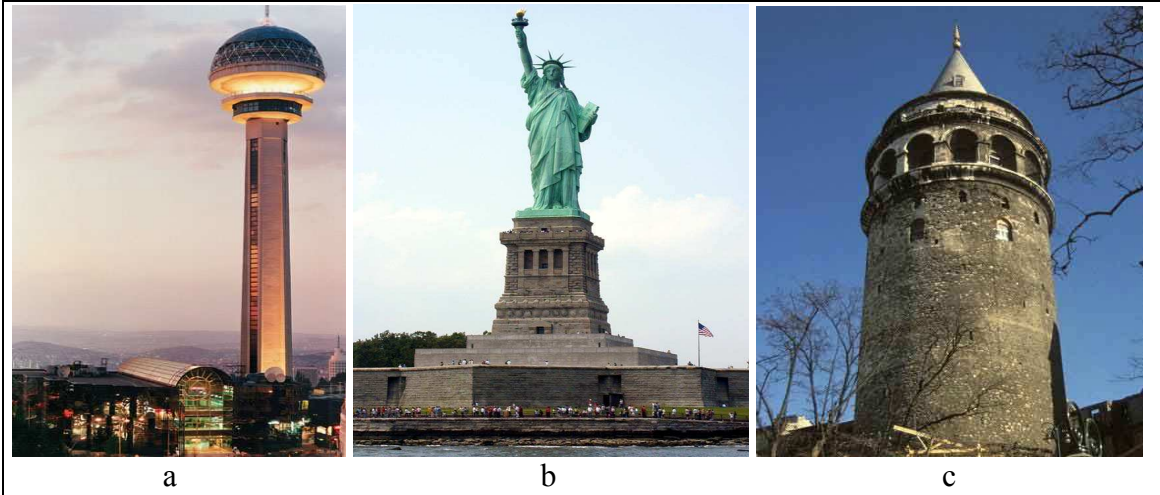
Kent içi ve kent dışındaki ulaşım ağları bazı noktalarda birbirleriyle kesişir ve önemli birleşme alanları oluştururlar bunlara kesişme noktaları adı verilir. Bu alanlar kentlerde çok kullanılan birleşme, buluşma alanları olarak işlevlendirilirler. Meydanlar bunlara örnektir.

2.2.1.3 Yerleşim bölgeleri (District)

Kentlerin; faaliyet alanları ya da yaşam koşullarına göre adlandırılan farklı kısımlarının herbiri bölgeleri oluşturur. Ticaret bölgesi, konut bölgesi, yerleşim bölgesi vb.

2.2.1.4 İşaretler / Anıtlar (Landmark)

Kentlerin ya da kentlerin belli bölgelerinin simgesi haline gelen genellikle bir mimari elemanın oluşturduğu belirgin işaretlerdir. Bu belirgin işaretler hafızalarımızda o kentle bütünleşirler, kentte yaşayanlar içinse bu noktalar birer buluşma ya da yön bulma alanları olarak kullanılır.

Şekil 2.2 a. Atakule, ANKARA (www.atakule.net 2001)

b. Özgürlük Anıtı, NEWYORK (www.wirednewyork.com 1998)

c. Galata Kulesi, İSTANBUL (www.seyristanbul.com 2003)

2.2.1.5 Kenarlar (Edge)

Kenarlar ayırıcı elemanlardır. Yollar gibi yatay bir düzlemde yer alırlar fakat yolların birleştirici özelliğinin tam tersine kenarlar ayırıcı olarak kullanılırlar. Yukarıda bahsettiğimiz bölgeler bu yolla birbirinden ayrılır.

2.3 Kent Kimliği Tanımı

Kent kimliği o kenti görmeyenlerin bile zihinlerinde o kentle ilgili çağrışım yapan değerler bütünüdür. Kent kavramını yalnızca fiziksel özellikleri ile tanımlamak bize kentin kimliğine dair ipuçları verse de tanımlamaya yetmez. Çünkü kent kimliği tarihten, kültürden, bilgi birikiminden, deneyimden kısacası insandan ayrı düşünülemez.

Kent sürekli değişim halinde olan canlı bir organizma gibidir ve bu değişim her ne kadar hızlı ve sürekli olursa olsun, kent kimliği dediğimizde aklımızda oluşan imaj tüm bu değişimlere meydan okuyacak nitelikte güçlüdür.

Kentsel kimliğin biçimsel ekseninde oluşumu araştıran yaklaşımlardan biri, “Conzen Okulu’dur”. Buna göre kentsel doku içiçe geçmiş 3 unsurdan oluşur. Birincisi yol ve parsel sisteminden oluşan “kent planı”nın kendisidir. Bundan sonra arazi kullanımı (land use pattern) gelir. Son olarak yapı dokusu (building fabric) yer almaktadır. Kentsel örgünün kendisini inceleyen ve vurgulayan bu yaklaşım kentsel kimlik konusunda fazla kısıtlı bulunarak eleştirilmektedir (Yücesoy ve Gökbulut 1999).

Birey ve çevresi arasında kurulan ilişkinin somutlaştığı bir noktaya veya bir alana yönelik algılanan etki kentin imajını oluşturur. Kentsel algılama ve kent imajı’ndan kimlik elemanları esas belirleyicilerdir (Lynch, 1960). İstanbul kenti düşünüldeğinde zihinlerde canlanan silüet kent kimliği ile kimliği belirleyen elemanlar arasındaki ilişkiye örnek olması bakımından önemlidir (Şekil 2.3).

Farkında olursa da olunmasa da her kentin bir kimliği vardır. Bu kimlik “kimliksizleşme” olarak da karşımıza çıksa, bu değişkenlik, tanımsızlık bile kent kimliğinin parçası olabilir. Bir kenti diğerlerinden farklı kılan nedir? Kent hangi özellikleriyle tanınmaktadır? Hiçbir özellik taşımasına rağmen “şu” kent, insanları neden etkilemektedir? Bütün bu soruların yanıtını kimlik oluşturmaktadır (Erkmen 1990).

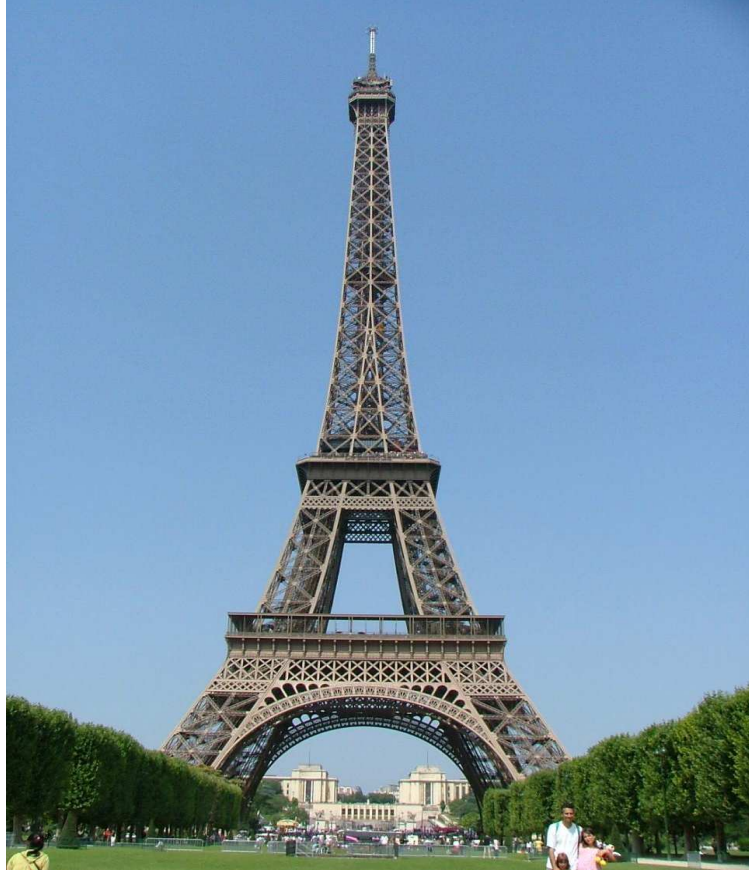
Kentte yaşayanların kent mekanı ile kurdukları ilişkinin en önemli parçalarından birini mekansal kimlik oluşturmaktadır. Kentte yaşayanların (kullanıcıların) kent mekanı nasıl benimsediği, ne ölçüde kullandığı, ne tür anlamlar atfettiği, nasıl deneyimlendirdiği (yaşamsallaştırdığı) gibi konular önem kazanmaktadır.

Burada önemli olan kültür kimliklerini incelerken bunları karşılaştırmak yerine her kimliği kendi tarihsel sürekliliği içerisinde incelemenin gerekliliğidir. Kollektif kimlik, (seçmecî) bellek süreçlerine bağlıdır ve herhangi bir grubun üyeleri, kendilerini ortak geçmişlerinin anılarına dayanarak tanımlar. Böylece, toplumsal grupların sürekli bir oluşum içinde olabildikleri, sınırlarını sürekli olarak tanımladıkları görüşüne dayanan dinamik bir kimlik fikri gelişebilir. Böyle bir kimlik arayışına dayanan kentsel tasarım sürecinin de bu dinamikleri içermesi gerekmektedir (Yücesoy ve Gökbulut 1999).

Zihnimizde o kente ait kimliği oluşturan en önemli simgeler aynı zamanda kent kimliğinin belirleyicileri olarak adlandırılabilir. Eyfel Kulesi imajının Paris'i (şekil 2.4), iki katlı kırmızı otobüs imajının Londra'yı (şekil 2.5), gondolun ise Venedik kentini simgelemesi gibi(şekil 2.6).

Şekil 2.3 İstanbul kent silueti (www.tobb.org.tr 1999)

Şekil 2.4 Paris Eyfel kulesi (www.loadtr.com 2008)

Şekil 2.5 Londra saat kulesi ve 2 katlı kırmızı otobüsleri (www.hafif.org 2005)

Anıtsal yapılar, coğrafi özellikler, tarihsel birikimler, doğal oluşumlar o kentin kimliğini oluşturan en önemli etkenlerdir fakat sadece bu özelliklerle kent kimliğini tanımlamak yetersiz kalabilir.

Kentin kimliğini oluşturan ve bizlerin tüm duyularımızla algıladığımız kokular, sesler, renkler ve hissettirdiği duygular hafızalarımızdaki kent kimliğine katkıda bulunur. Gözlerimizi kapatsak ve kenti dinleseک duyacağımız vapur sesi bize İstanbul'da olduğumuzu hissettirir. Koklasak sokaklarını baharat kokusundan bir uzakdoğru kenti canlanır zihinlerimizde, sıcak yada çok soğuk olması bize nerede olduğumuzla ilgili farklı ipuçları verir. İşte tüm bunlar kentin kimliğini oluşturan öğelerdir.

Şekil 2.6 Venedik ve gondollar (www.rainforestdigital.com 2007)

2.4 Kimliği Oluşturan Etkenler

Kimliği oluşturan etkenleri tarihsel, fiziksel, sosyal, kültürel ve işlevsel etkenler olarak sınıflandırabiliriz.

2.4.1 Tarihsel etkenler

Hiçbir kentin kimliği tarihinden ayrı düşünülemez. Özellikle geçmişten günümüze kadar gelen tarihi anıtlar, tarihi kent dokusu, beraberinde kültürel bir mirası da taşır.

Tarihi, doğal, kültürel çevrenin korunması ya da bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması kentin kimliğinin de yaşaması bakımından hayati önem taşımaktadır. Tarih boyunca oluşan kimlik anlayışı, kent uygarlığının en önemli özelliğidir. Geçmiş bize bugünün ve geleceğin nasıl şekilleneceğinin de ipuçlarını verir. Tarihi kimliği güçlü kentler diğerlerinden bu yönleriyle ayrılır ve genellikle mimari dokunun da bu kimliği güçlendirmesiyle kent Dünya lçeğinde önem kazanır.

Kentlerin merkezzellikleri sanayi öncesi ve sanayi sonrası kentlerde farklılıklar göstermektedir. Sanayi ncesi kent kırsal alanını, sanayi kenti ülke hinterlandını, günümüzün global kentleri ise giderek dünya coğrafyasını kontrol etmektedir. Tüm bu kontrol fonksiyonları, merkezde yansımalarını bulmakta, kent merkezi fiziksel olarak da biçimlenmektedir (Aslanoğlu 1998).

Ayrıca han, hamam, bedesten, cami, kale vb. geler de tarihsel ve kültürel mirasımızın önemli parçalarıdır.

2.4.2 Fiziksel etkenler

Yerleşim alanlarının kent statüsü kazanmasında fiziksel altyapıdaki gelişmişlik önemlidir. Kentler başlıca çok sayıdaki bina ile ulaşım yollarından oluşur (İşbir 1991).

Geçmişte kentlerin bir kısmı dini bir yapı ya da bir kalenin yakınında, bir kısmı da tamamen siyasal endişeler sonucunda kurulmuşsa da kentlerin konumunu belirleyen birincil neden ulaşım olmuştur.

Tarih öncesi dönemde tapınak çevresine kurulu Sümer kentleri vardı; daha sonraları Babil gibi meydanlar çevresine kurulmuş kentler ortaya çıktı (Şekil 2.7); daha dinamik bir nitelik taşıyan eski Yunan demokrasilerinde, insanlar arasındaki etkileşimin teşvik eden kent meydanları (Agoralar), yaşamın merkezini oluştururdu. Ortaçağa ve daha yeni dönemlere ait olanlar ise Pazar yerlerinin çevresinde kurulmuştur (Bookchin 1999).

Şekil 2.7 Babil Kulesi (www.hafif.org 2006)

Tüm bu özellikler bir kentin fiziksel kimliğini oluşturur. Tarihi ve fiziksel kimlik arasında çok sıkı bir bağ vardır. Fiziksel kimliği etkileyen faktörler tarihi ve doğal koşullara bağlı olarak gelişirler ve kentin kimliğini doğrudan etkilerler. Bir kente dünya kenti algısını veren silüet ve doku özellikleri ağırlıklı olarak o kentin fiziksel kimliği ile doğru orantılıdır.

2.4.3 Sosyal etkenler

Kent kimliği ile kentin sosyal yapısı arasındaki ilişki çok önemlidir. Sosyolojik açıdan incelendiğinde kent;

1. Kent heterojen bir sosyal guruptur.(Çeşitli etnik guruplar, meslek ve kültür guruplar, sosyo – ekonomik sınıflar)
2. Büyük nüfusa rağmen yerleşim alanının sınırlılığı sonucu nüfus yoğunluğu vardır.
3. İnsan mekan bakımından yakın olmalarına rağmen sosyal mesafe bakımından birbirlerine uzaktırlar.
4. Şehir şahsiyetin, ferdiyetin, hürlüğün gelişmiş olduğu bir çevredir.
5. Şehirlerde insanlar arasındaki ilişkiler geleneklerin hakim olduğu informal yollarla değil, formal ve rasyonel kanunlarla düzenlenir.(Aile, akraba, hemşeri gibi guruplarda informal ilişkiler varlığını sürdürür. Ancak genelde belirleyici olan hukuksal resmi formal düzenlemelerdir.)
6. Uzlaşmaya dayalı, farklılaşmış formal iş organizasyonları yaygınlaşmıştır.
7. Yol ve ulaşım imkanları ile sosyal unsurların mekansal hareketliliği ve sınıflar arasında sosyal hareketlilik ileri düzeydedir.
8. Şehir kültürü dinamik bir yapıya sahiptir. Şehirler sosyal ilişkilere açık, sosyal-kültürel değişimlerin yoğun yaşandığı yerlerdir.
9. Şehir, ekonomik imkanlar, sağlık, eğitim, bilim, sanat vb. bakımdan gelişmiştir.
10. Diğer taraftan kazalar, suç işleme, alkol, uyuşturucu bağımlılığı, sefalet, anomi (kuralsızlık), yabancılaşma vb. bakımdan sorunları da üretmektedir (Yörükhan 1968).

Kentlerde bölgenin hatta ülkenin hayatını etkileyecek kararlar alınır. Kentler toplumun kontrol kudretinin (power) toplandığı yerdir. Burada sanayi, emek kitle haberleşme, devlet bürokrasisinin en üst örgütleri ve bunlar arasındaki karşılıklı etkileşimi sağlayan kurumlar ve kompleks iş örgütleri bulunur. Bu iş merkezleri aynı zamanda kentin ve bölgenin finans merkezleridir.

Kent kendi hudutlarını da aşan bir kültür yayma mekanıdır. Kitap, dergi, gazete, radyo, televizyon gibi kültürel üretimle ilgili kararların verildiği, finansmanın yapıldığı kurumların da yeridir. Haber toplayan ajanslar her zaman kentte toplanır. Tiyatro, bale, galeri, kütüphane gibi kültürel faaliyetlerin hepsi de aynı yerdeki ilgili kuruluşların kontrol ve koordinasyonundadır. Merkezi kentin iş mntikasında tam örgütlenmiş büyük mağazalar çok ihtisaslaşmış mallar satan yerler bulunur. Bu düzeyde organize olmuş bir merkezin bölgenin ve ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatını etkilemesi kadar doğal birşey olamaz (Kıray 1981).

2.4.4 Kültürel etkenler

Bir toplumun tüm değerleri o toplumun kimliğini oluşturur. Geçmişten bugüne kadar gelen gelenek, görenek, örf, adet gibi tüm olgular kültürel kimliği doğrudan etkiler. Kültür faktörünün kent kimliği üzerindeki etkisi şöyle özetlenebilir;

1. Kent kimliği, oluşumunu toplum kadar tasarımcının da etkilediği, tamamen yeni öğeleri veya geçmişteki öğelerin yeniden yorumlandığı kültürel bir olgudur.
2. Kent kimliği, geçmişin korunmasıyla bugünkü kültürün yaşatılmasına bağlıdır.
3. Kent kimliği, kentin zaman boyutunda değişik kültür katmanlarının, üst üste birikimi ile oluşur, korunur. Kentsel sit alanları, geçmişten günümüze, günümüzden geleceğe üç ayrı zaman dilimindeki sürekliliği ile kent kimliği sürekliliği kültürel kuramda özdeşleşmektedir (Görer 1993).

Kentsel kimlik kültürel birikimden ayrı düşünülmez. Çünkü her ikisinde de ortak payda insandır. İnsana ait tüm değerler kültürün bir parçasıdır. Dolayısıyla mimariyi, tasarımı ve kenti direk olarak etkiler.

2.4.5 İşlevsel etkenler

Kentin işlevsel özelliklerinden yola çıkarak zaman içinde kendiliğinden oluşmuş kimliğidir. Genellikle ekonomik açıdan o kenti geliştiren yönü zaman içinde kendini o kentin işlevsel kimliği olarak ön plana çıkarmakta ve zihinlerde kent bu yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

Fonksiyonlarına göre kentleri kısaca şu şekilde sınıflandırabiliriz:

2.4.5.1 Sanayi kenti kimliği taşıyan kentler

Sanayi ve üretim yönüyle gelişmiş ve ulusal ve uluslararası alanda yoğun sanayi üretiminin tarihsel süreçte yaşandığı ya da halen yaşanmakta olduğu kentlerdir.

Şekil 2.8 Sanayi kenti Manchester (www.makingthefmodernworld.org.uk 1900)

Özellikle ticaret akslarının kesiştiği noktalarda yer alan kentler tüm dünyayı etkisi altına alan sanayi devriminin ardından sanayi kentleri olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi devriminden sonra “sanayi kenti” kimliğini kazanan ilk kentlerden biri Manchester olmuştur (Şekil 2.8).

Türkiye’de ise sanayiye bağlı gelişerek “sanayi kenti” kimliğine sahip olan kentlerden en belirginini Kocaeli kentidir .

2.4.5.2 Üniversite kimliği taşıyan kentler

Dünya’da üniversiteler hemen her büyük kentte varlıklarını sürdürseler de bazı kentler “üniversite kenti” kimlikleriyle ön plana çıkmışlar ulaşım sistemleri, yaşam koşulları, barınma ihtiyaçları hep üniversitenin varlığına göre şekillenmiştir. Dünya çapında bu yönüyle ön plana çıkan ilk kent Oxford’dur.

Ülkemizde ise her ne kadar şu anda 81 ilimizin hepsinde üniversite olsa da Eskişehir kenti “üniversite kenti” kimliğine sahip en önemli kentimizdir (Şekil 2.9).

Şekil 2.9 Üniversite kenti Eskişehir’den bir görüntü (www.fotoanaliz.hurriyet.com

2000)

2.4.5.3 Fuar kenti kimliği taşıyan kentler

Fuarlar ve büyük organizasyonlar her ne kadar belirli takvimler arasında gerçekleşiyor olsalarda kente o dönem içinde sağladıkları katkı büyüktür. Kentin altyapısından üst yapısına organizasyonun büyüklüğüne göre yenilemeler yapılarak kent ziyaretçilerini her yıl daha iyi koşullarda karşılamaya ve ihtiyaçların giderilmesi noktasında kendini geliştirmeye özen gösteririr. Dünya’da “fuvar kenti” kimliğine sahip kentlerden en önemlisi Almanya’daki Hannover kentidir. Bilim ve sanata yönelik fuvarlar kentin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

Ülkemizde ise “fuvar kenti” olarak nitelendirebileceğimiz İzmir kenti her nekadar son yıllarda fuarcılık açısından eskisi kadar ön planda olmasa da tarihten gelen algılarda kent hala fuvar kenti kimliğine sahiptir.

2.4.5.4 Turizm kenti kimliği taşıyan kentler

Bir kentin “Turizm Kenti” kimliğine sahip olabilmesi için öncelikle doğal ve çevresel koşulların koşulların turizm açısından elverişli olması ve çekici bir veya birkaç özelliği ile ön plana çıkmış olması gerekmektedir. Eğer kent kendi coğrafyasında bu özelliklere sahipse yerli ve yabancı turistler tarafından ziyaret edilecek ve bu da kentin gelişmesine büyük katkı sağlayacaktır. Ülkemizde Antalya, Pamukkale gibi turizm merkezleri hem doğal hemde kültürel değerleriyle ön plana çıkmaktadır.

Son yıllarda teknolojideki gelişmelerle birlikte çevresel koşullar açısından çok çekiciliği olmayan kimi kentler yapay şartların sağlanmasıyla turizm potansiyelleri elde etmekte bu sayede kentlerinin gelişimini sağlamaktadır. Dubai kentindeki Palmiye adası, Dünya Adası gibi teknoloji harikası yapay değerler bu kategoriye girebilir.

2.5 Kentleşme

Ruşen Keleş, kentleşme olgusunun, bir toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişimlerden doğduğuna işaret eder. Ona göre; Kentleşme, "Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir" (Keleş, 1996).

Kentleşme sürekliliği olan bir değişkendir. Nüfusa bağlı olarak kentlerin büyümesi ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan sürekliliği olan bir değişimin ifadesi olarak karşımıza çıkar.

Kentleşme nüfusun artmasıyla ivme kazanan bir süreçtir. Özellikle kentler büyüyüp genişledikçe veya sayıca arttıkça, kentleşmenin devam ettiği söylenebilir. Bu bağlamda kentleşme, "sınırlı mekanda etkinliklerin ve nüfusun önemli derecede yığılması ile karakterize edilen insan topluluklarının özel mekansal formlar oluşturması olarak tanımlanmaktadır ki burada özel bir kültür sistemini varlığı ve dağılımı söz konusudur" (Castells 1977).

Kentleşmenin tarihçesine baktığımızda, kentlerin fiziksel boyutlarındaki değişim, yayılma şekilleri ve izlenen planlama yöntemleri ile kontrollü ya da kontrolsüz olarak büyümelerini görmekteyiz.

Kentleşme, bugünkü anlamıyla olmasa da milattan öncesine dayanan bir sürecin sonucudur. "İlk kentler Mezopotamya'da sulama ile tarımın başlamasından sonra M.Ö. 6000'lerde kurulmuştur. Antik çağlarda Eski Roma, Şanghay(Xion)-Çin, İstanbul ve Bağdat yaklaşık bir milyon nüfusa sahip büyük kentler arasındaydı. Bu kentlerin hemen hemen hepsi Asya ve Orta Asya'da yer almaktaydı. Ancak bazı büyük kentler ortaçağda küçüldüler, özellikle Batı Avrupa'da endüstri devrimi ile dünya düzeni önemli ölçüde değişti. Paris ve Londra büyük kentler arasına girdiler" (Hartshorn 1992).

“Tarihsel süreç içinde önemli kentler ortaya çıktı, gelişti. Örneğin; milattan önce 6. yüzyılda Babil 350 bin, milattan önce 4. yüzyılda Şam 400 bin, antik çağda Roma 1,5 milyon nüfusa erişmiştir. Milattan sonra 1000’lerde dünyanın 10 büyük kenti eski dünyanın her tarafına yayılmıştı. Ancak, Orta Çağ’da, 12. yüzyılda nüfusu 100.000 olan kent sayısı çok azdı. Paris, Venedik, Milano ve Floransa’nın nüfusu 100.000 in üzerindedir. 15. yüzyılda Londra, Brüksel 40.000 nüfusa sahiptiler. 1800’lerden itibaren Avrupa ve Amerika kentleri hızla büyümeye başlamışlardır. 1900’lerde hemen büyük kentler endüstrileşmiş batıda yer almıştır. Bu kentler ya sosyal ya da kültürel veya tamamen ekonomik işlevli idiler.

2000’lerde nüfus artışı, çoğunlukla üçüncü dünya ülkelerinde, ilk on büyük kentin yedisi gelişmekte olan ülkelere aittir. 2015’lerde ise ilk on büyük kentin dokuzu gelişmekte olan ülkelere yer alacaktır. Gelişmiş ülkelere, kıtalarda nüfus büyüme hızı durğanlaştığı, kentleşme düzeyinin doygunluğa eriştiği, erişmekte olduğu dikkate alınır, nüfus büyüme hızının gelişmiş ülkelere göre yüksek olması doğaldır” (Aydemir 2004). Çizelge 2.1’de gösterilen kentleri nüfus ve dönemlerine göre ön plana çıkmış kentler olarak belirtmek mümkündür.

Çizelge 2.1 Önemli Dünya kentleri: 1000-2000 (Aydemir 2004)

Dönem	Kent	Nüfus	Dönem	Kent	Nüfus
1000	Cordova	45.000	1900	Londra	6.480.000
	Kaifeng	42.000		New York	4.242.000
	Contatinopol	30.000		Paris	3.330.000
	Angkor	20.000		Berlin	2.424.000
	Kyoto	18.000		Chicago	1.717.000
	Cairo	14.000		Viyana	1.662.000
	Bagdat	13.000		Tokyo	1.497.000
	Nishapur	13.000		St.Petersburg	1.439.000
1600	Beijing	706.000		Philadelphia	1.418.000
	İstanbul	700.000		Manchester	1.255.000
	Agra/Hindistan	500.000	2000	Tokyo	26.400.000
	Kahire/Mısır	400.000		Mexico City	18.100.000
	Osaka/Japon	400.000		Bombay	18.100.000
1700	İstanbul	700.000		Sau Paulo	17.800.000
	Beijing	1.100.000		New York	16.600.000
	İsfahan/İran	600.000	Lagos	13.400.000	
	Londra	590.000	Los Angeles	13.100.000	
	Paris	530.000	Calcuta	12.900.000	
1800	Beijing	1.100.000	Shanghai	12.900.000	
	Londra	861.000	Buenos Aires	12.600.000	
	Kanton/Çin	800.000	2015	Tokyo	26.400.000
	İstanbul	570.000		Bombay	26.100.000
	Paris	547.000		Lagos	23.200.000
	Hangchow	500.000		Dhaka	21.100.000
	Tokyo/Edo	492.000		Sao Paulol	20.400.000
	Napoli	430.000		Karachi	19.200.000
	Soochow/Çin	392.000		Mexico City	19.200.000
	Osaka	380.000		Shanghai	19.100.000
		New York		17.400.000	
		Jakarta		17.300.000	

Endüstri devrimi ile kentler adeta evrim geçirdiler. Fabrikaların hızla artması, kurulan ilk fabrikalardaki işgücünün getirdiği yığılma, ulaşımda tren, gemi ve motorlu araçların artmasıyla da beraber kentlerde büyük bir hareketlilik sağlanmıştır. Tüm bu süreç kentlerin hızlı bir ivmeyle büyümesine sebep olduğu kadar gelişmekte olan ülkelerin de hızla kentleşmelerine sebep olmuştur.

Özellikle batıda, kentleşmenin ve sanayileşmenin hızla arttığı son 200 yılda kentlerin daha iyi yaşanabilir ve yönetilebilir olması için sürekli yeni arayışlar içinde olmuşlardır.

İçerisinde oldukları dönemde ülkelerinin her açıdan teknolojik, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel durumların bu arayışları zaman içerisinde şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Planlama ve yapılanma 19. yüzyıla damgasını vururken 20. yüzyılın başlarında kentsel gelişmeyi modelleme ve kenti anlama sonralarında ise konut, ulaşım, sosyal hayat gibi konular ağır basmıştır. Sadece konut alanları oluşturmak sorun olmaktan çıkarak yerine kentlerin yeniden yapılandırılması ve insan, çevre ve ekonomi göz önüne alınır olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yeni bir kentsel yapılanma zorunluluğu ortaya çıktı. Savaş sonrası ekonomi bozulmuş, sosyal sorunlar baş göstermiş, kentlerde büyük bir çöküş başlamıştır. Kentsel yenileme kavramının ilk olarak bu dönemde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinin hemen hemen birçoğunda kentsel tasarım projeleri ile çözümler aranmıştır. Bu süreçte kimi zaman eski kentler yıkılmış yerine yepyeni kentler kurulmuştur. Kimi zaman ise koruma adına kentsel tasarıma başvuran Avrupa yeniden üretim, yeniden canlandırma, sağlıklılaştırma gibi kavramlarla kentsel tasarım projelerini detaylandırmayı seçmiştir. Mevcut kentler bir taraftan yenilenirken diğer taraftan ise kentlerin çapı büyüdüğü için nüfusları da artmış, planlama kentleşme hızına yetişemez olmuştur.

Hemen hemen dünyada ki tüm kentler arasında belli kentler daha çok önem kazanarak ve bazı yönlerini ön plana çıkararak diğerlerine fark atmışlardır. Hızla gelişen teknoloji sayesinde ulaşım, iletişim ve daha birçok konuda meydana gelen ilerlemeler sayesinde toplumsal ve kentsel dönüşümlerde kaçınılmaz olmuştur. Hatta toplumlar arasında giderek artan büyük uçurumlar, az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin kentleri için yeni ve birçok sorumluluğu da beraberinde getirmiştir.

Aslında tüm dünya kentlerinin yaşadığı bu süreç bir yandan kentlere sağladığı olumlu katkılarının yanında birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Kentsel alanlar içerisinde sermayenin yer seçimine bağlı yeni finans merkezlerinin oluşmasının yanı sıra eski kent merkezlerinde yeni çöküntü alanları oluşması gibi sorunlar da başlamıştır.

2.7 Türkiye’de Kentleşmenin Tarihçesi

Anadolu’da kentleşme oldukça eski bir tarihe sahiptir. Türklerin Anadolu’ya girmesinden öncede son derece gelişmiş kentler bulunmaktaydı. Anadoluda’ki Türk kentlerinin ticari, idari, dini, kültürel ve sağlık hizmetleri gibi çeşitli faaliyetlerin merkezi olma özellikleri vardır.

1950 sonrasında tarıma traktörün girmesiyle beraber makine insan emeğinin yerini almıştır. Bunun sonucunda köylü köyünü terk etmek zorunda kalmıştır. Kente göç eden köylünün ailesini de kente götürdüğünü ya da sonradan yanına aldığını düşünürsek kent nüfus daha da belirginleştirmiş oluruz. Özellikle Türkiye açısından bakarsak 1950’lerden günümüze kentsel nüfusta artış görmekteyiz (Keleş 1975).

Türkiye’de kentleşme hızlı bir şekilde sürmektedir. Kırsal kesimden kentlere hızlı bir göç yaşanmaktadır. Bu göçler sanayileşme ile ilgili olmasına rağmen, sanayileşme ihtiyaçlarından fazla olduğu için kentleşme sağlıklı ve düzensiz olmaktadır (İşbir ve Açma 2005).

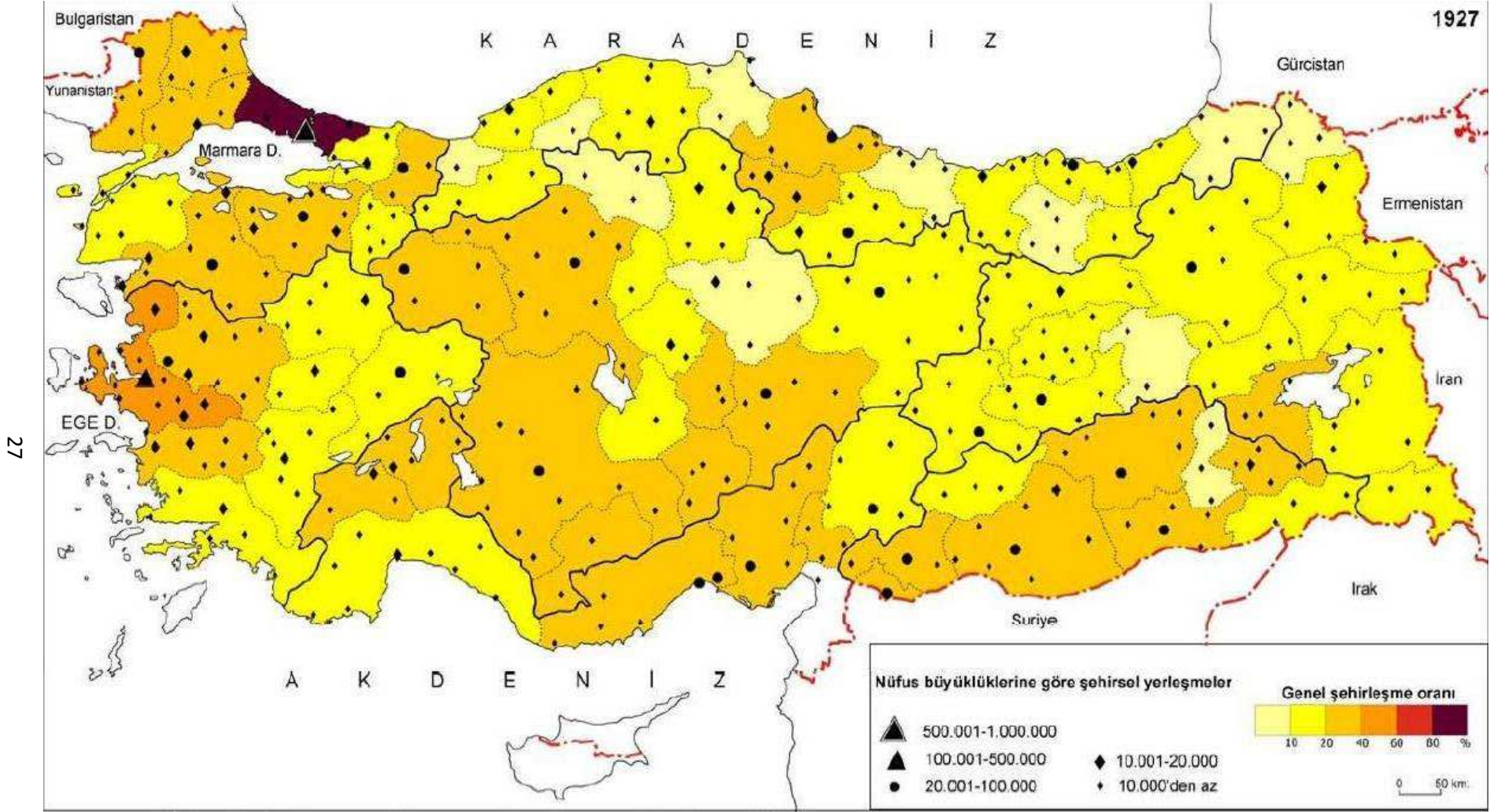
Kentleşme itici, iletici ve çekici güçlerin etkisi altında oluşan ve değişen bir nüfus hareketidir. İtici nedenler, nüfusu kırsal ve tarım dışına yönlendiren etmenleri, iletici nedenler; ulaşım araçları ve olanaklardaki gelişmeyi, çekici nedenler ise, kente doğru çeken ekonomik ve toplumsal etmenlerdir (Keleş 1996).

Nitekim idari ölçüte göre 1950’de kent nüfusunun ülke nüfusu içindeki payı % 25 gibi oldukça düşük bir düzeydeyken, bu oran 1960’ta % 31,9’a, 1980’de % 43,9’a ulaşmıştır. Kentsel nüfus miktarında büyük ölçüde kırdan kente göçlerin neden olduğu artış, bu tarihten sonra da sürmüştür. Böylece, kentsel nüfus ilk kez 1985’te kırsal nüfusu geride bırakarak % 53’e yükselmiştir. 2000 yılı nüfus sayımının ortaya koyduğu sonuçlar ise kentsel nüfus oranının % 65’e ulaştığını göstermektedir.

Türkiye’de özellikle 1950 yılından itibaren ortaya çıkan hızlı kentleşme, önemini yitirmeden günümüze kadar devam etmiştir. Kaynağını kırsal alanın itici faktörlerinden ve kentlerin çekim özelliklerinden alan hızlı kentleşme süreci ile kentsel nüfus da büyük bir artış göstermiştir.

1950-1980 dönemindeki kentleşme hareketlerini bir önceki dönemden ayıran en önemli fark, kentlerin doğal nüfus artışından çok kırsal alandan kentlere yönelik göçlerle büyümeleri olmuştur. Nitekim 1950 öncesi dönemde toplam ve kentsel nüfus artışları arasında belirgin bir fark bulunmazken, 1950’den sonra kentsel nüfus artışının toplam nüfus artışını bir hayli geride bıraktığı gözlenir.

1950’de binde 21,7 olan toplam nüfus artışı, 1955 ve 1960 yıllarında binde 27-29 arasında gerçekleşmiştir. Buna karşılık, 1950’de binde 22,5 olan kentsel nüfus artışı, 1955 ve 1960’ta sırasıyla binde 55,6 ve binde 49,2 gibi yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Tüm bu rakamlar, kentsel nüfustaki artışın en az yarısından fazlasının göçlerden kaynaklandığı yönündeki görüşleri de desteklemektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999)

Şekil 2.10 Türkiye’de kasaba ve şehirler ile şehirleşme düzeyinin dağılımı 1927 (Yüceşahin vd 2004)

Cumhuriyetin ilanından bu yana geçen sürede, Türkiye'nin şehirleşmesiyle ilgili olarak şu sonuçları çıkarabiliriz:

1) Türkiye, Cumhuriyet Dönemi boyunca, şehirleşmede aynı başarıyı gösteremese de şehirleşme konusunda bir hayli yol kat etmiş, nüfusunun 2/3'ünden fazla kısmı kasaba, şehir ve metropollerde yaşar duruma gelmiştir.

2) Kasabalaşma ve şehirleşme, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde kıyı boyunca, Marmara Denizi'nin kuzey ve güneyinde batıya doğru, Ege Bölgesi'nde kıyı ve oluklara paralel, Güneydoğu Anadolu'da büyük şehirler odaklı gelişme gösterme eğiliminde olmuştur.

3) 1927'de sadece İstanbul şehirleşmede dikkat çeken il durumundayken, 2000 yılında şehirleşme odaklarının sayısı artmış ve ülke sathına yayılmıştır.

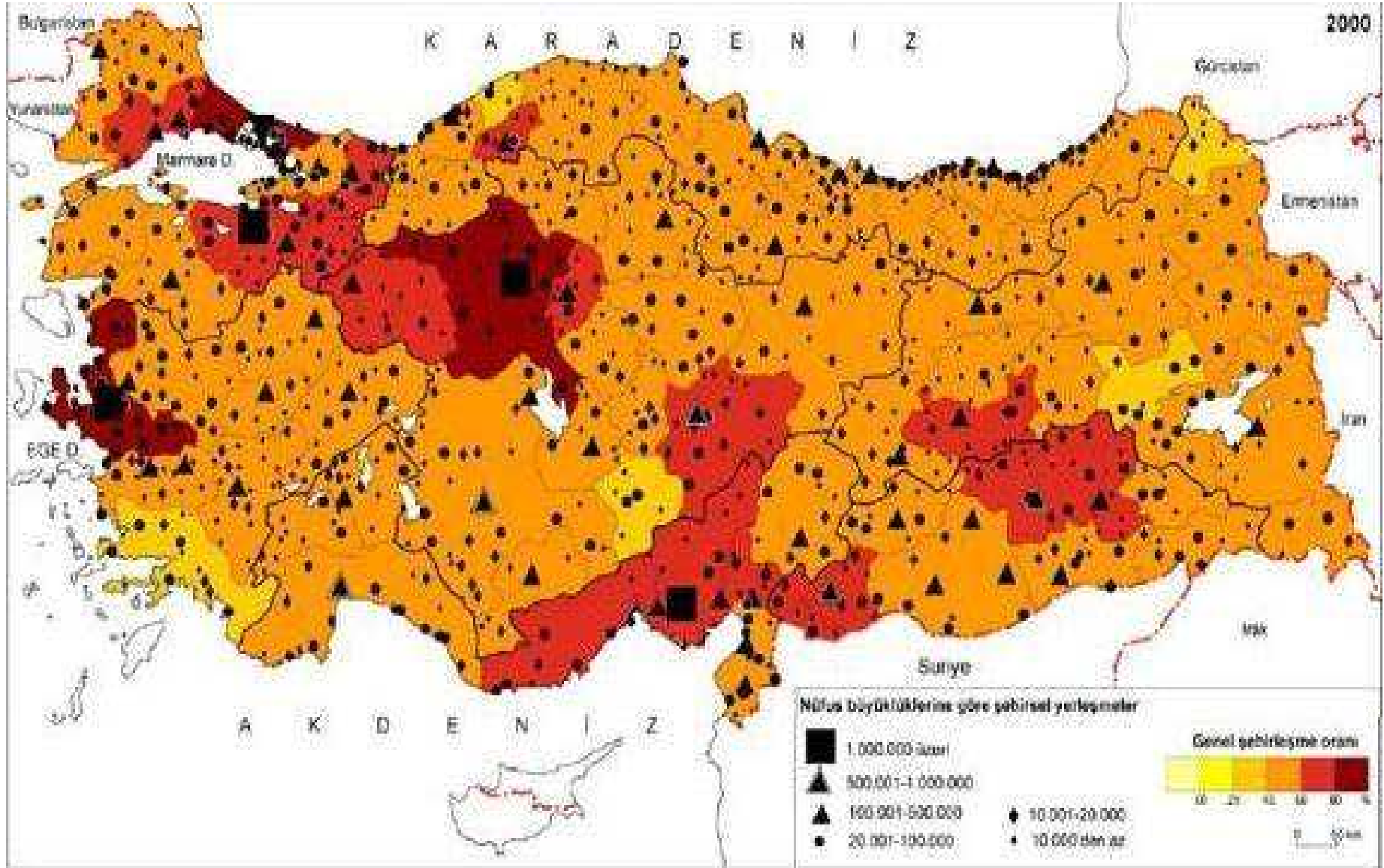
4) 1960'dan sonra kasaba ve şehir sayıları ile nüfuslarının artışında; iç göçlerin hedefi durumundaki büyük şehirlerin çevresindeki köylerin hızla büyüyerek şehrsel köyler bazen gecekondü köyleri haline almalarının; Bursa, Kocaeli, Tekirdağ, Hatay gibi illerde olduğu üzere yoğun endüstri alanlarının ortaya çıkışının; Ege ve Akdeniz kıyılarında, yerli ve yabancı turiste yönelik faaliyetlerin gelişmesinin; Zonguldak çevresindeki gibi kömür gibi yer altı zenginliği çıkarım işlerinin; ülkenin değişik yerlerinde coğrafi koşullar gereği bazı köylerin kendiliğinden merkezî nitelik kazanmasının; Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin uzunca bir süre olağanüstü güvenlik ve nüfus artışı koşulları sergilemesinin; ulaşım imkan ve araçlarındaki ilerlemelerin ayrı ayrı veya birlikte etkileri olduğu söylenebilir.

5) 2000 yılında ise, Türkiye'de sık bir şehrsel yerleşme ağı belirlemiştir. Bu devrede, kasaba ve şehir sayısının artması yanında, şehrsel yerleşmeler arasındaki hiyerarşi olgunlaşmıştır. Ülke ve bölge metropolleri, bölgesel şehirler ve daha alt kademedeki yer alan merkezler belirginleşmiştir.

6) Şehirsel nüfusun yaşam alanı olarak seçtiği yerleşmelerin büyüklükleri bölgelere göre farklılıklar arz etmektedir. Marmara, Ege ve Orta Anadolu bölgelerinde şehirsel nüfusun esas toplanma mekanları metropoller olurken, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde büyük şehirler, Karadeniz Bölgesi'nde kasaba ve orta büyüklükteki şehirlerin toplam şehirsel nüfus içindeki payları dikkat çekicidir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise şehirsel nüfus, küçük, orta ve büyük şehirler arasında eşit şekilde bölüşülmüştür. 2000 yılına gelindiğinde işlevsel yapılarıyla gerçekten şehir sıfatını hak eden büyük şehir sayısı 58'e ulaşmıştır ki, bunlardan 5'i gerçek metropol niteliğini taşımaktadır (şekil 2.11)

7) Türkiye, bugünkü haliyle şehirleşmenin ötesine geçen bir metropolleşme sürecini yaşamaktadır. 2010 yılında milyonluk şehir sayısının sekize ulaşması görünür bir gelişme olacaktır. Bu metropoller 1990-2000 arasındaki nüfus artış hızlarıyla büyüdükleri takdirde ülke nüfusunun % 31'inin, toplam şehirsel nüfusun % 40'ının oturduğu yerler olacaktır. Bu süreç ayrıca çok sayıda metropollere bağlı kasaba ve köylerin ortaya çıkışının da habercisi olacaktır.

8) Şehirleşme süreci, Türkiye'nin toplam nüfus büyüklüğü ile orantılı olarak, İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Adana çevrelerinde bir metropol çekirdekli birleşik şehirler doğurmaktadır. Şüphesiz bu durum, kasaba ve şehirlerin bütüncül bir yaklaşımla planlanmaları gereğini daha da kuvvetlendirmektedir (Yüceşahin vd 2004).

Şekil 2.11 Türkiye’de kasaba ve şehirler ile şehirleşme düzeyinin dağılımı 2000 (Yücesahin vd 2004)

2.7 Kentleşmenin Yarattığı Sorunlar

XX. yüzyılın hemen başlarından itibaren “kentleşme sorunu” sürekli artış göstermiştir. Bunun başlıca nedenlerinden birisi de hızlı nüfus artışıdır. Dünya nüfusu hızla çoğalmakta ve bu nüfusun büyük bir kısmı yaşamını kentlerde sürdürmektedir. 1870’de Dünya nüfusunun 1.300 milyon olduğu tahmin edilmekteydi ve bunun yalnızca %1’i kentlerde yaşamaktaydı. 1964’de Dünya nüfusu 3,200 milyona yükselmesiyle büyük kentlerde yaşayan nüfus %11,3 çıktığı saptanmıştır. Bu hızlı artış beraberinde birçok sorunu getirmektedir.

Tarımdan sanayiye nüfus kayması ülkede izlenen sanayileşmenin kaçınılmaz sonucudur. Kentleşmenin sorun olarak ortaya çıkmasının ardında yatan temel öge Türkiye’de sanayileşme ile kentleşme arasında bir uyum olmamasıdır. Kentlerde göç sonucu biriken nüfusun çoğu hizmet kesimine kaymakta, bunun sonucu olarak kentlerde işsizlik sorunu ortaya çıkmaktadır.

Bugün kentlerin en önemli sorunlarını oluşturan yoksulluk, göç, barınma sorunu alt yapı yetersizlikleri ve çevre kirliliği, merkezinde insan yaşamının ve ihtiyaçlarının değil, sermayenin ihtiyaçlarının bulunduğu bir sistemin ürünüdür. Kırdan kente göç ucuz emek ve işgücü hep sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda teşvik edilmiş ve bugün ülkemizde kentsel yaşam çevresi plansız yapılaşma, kaçak konutlar ve gecekondu nüfus olarak adlandırılan (kent yoksulları) ile şekillenmiştir.” (Jean 1999)

Kentleşmenin yarattığı sorunlardan bir diğeri ise, insanların sahip oldukları gelenekleri, görenekleri ve kimliklerini kaybetme tehditi ile karşı karşıya kalmalarıdır.

“Kentleşme yalnızca kırsal kesimi değil, kenti de silip süpürmektedir. Yalnızca kasaba ve köy yaşamının tarımsal ilişkilerle beslenen değer, kültür ve kurumlarını değil, kent yaşamının yurttaşlık ilişkileri ile beslenen değer, kültür ve kurumlarını da yutmaktadır. İsimsizlik, homojenlik ve kurumsal devasalık gibi boğucu özelliklere sahip kentleşme, insanlar arasındaki yakınlığı, benzersiz nitelikteki mahalleleri ve insani ölçekli bir politikayı içinde barındıran kentsel alanı yuttuğu gibi, doğaya yakınlığı, kutsal bir

yardımlaşma anlayışını ve sıkı aile ilişkilerini barındıran kırsal alanı da ortadan kaldırmaktadır” (Murray 1999).

Kentleşme sorunu daha çok, nüfusu şu aralarda hızla artan Üçüncü Dünya Ülkeleri üzerinde odaklaşıyor. Bu ülkelerde halen kentleşmiş nüfusun en az üçte biri gecekondualarda oturuyor (Kışlalıoğlu ve Berkes 1993).

Kentlerdeki gelişigüzel büyüme özellikle gecekondu aracılığı ile gerçekleştiğinden yeni birtakım sosyal sorunlar da doğmaktadır (Şekil 2.12).

Şekil 2.12 Gecekondu Manzaraları (www.mimdap.org 2008)

Köyden kente yapılan göçler sonucunda çevre bozulmaları da ortaya çıkmıştır. Bu göçler kentlerimizin her yıl %8 büyümesine neden olmaktadır. Bu hızlı ve kontrolsüz büyüme sonucunda ortaya çıkan gecekondu şehirlerimiz ve içinde yaşayanlar için büyük bir tehdit oluşturmaktadır.

Hava ve su kirlenmesi, kıyıların kapışılması, kentlerin kirliliği, trafik tıkanıklıkları, yaya haklarının çiğnenmesi, konut ve işyeri yapımının açık ve yeşil alanları alabildiğine daraltması, tarım topraklarının, doğal ve tarihsel değerlerin zarar görmesi, bu tür bir kentleşmenin doğrudan sonuçlarıdır. Öte yandan, gökdelenleri çoğaltma ve yeşillikleri betonlaştırma özelemlerinde anlatımını bulan kronik bir estetik kirlenmeyle karşı karşıya bulunduğumuz da dikkatlerden kaçmıyor (Keleş 1987).

Tüm bunlar, kentleşmenin yarattığı sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Köyden kente göç beraberinde hızlı kentleşmeyi getirmiştir. Hızlı ve çarpık kentleşme ise altyapı ve üstyapı sorunları başta olmak üzere yaşam kalitesini düşüren, sağlıksız çevreler yaratarak “Kent Kimliği” olgusuna zarar vermektedir.

2.8 Kentlileşme

Mekansal ağırlıklı tanımlamaya göre; kente göç ile birlikte başlayan nüfus dinamiğinin kentte belli bir kesiminde kararlılık kazanmasına kadar süre gelen aşama”Kentlileşme” olarak adlandırılabilir. Bu kente göç eden nüfusun yeni koşullara uygun ilişkiler biçimi geliştirerek kentte bir ögesi olma, toplumsal değişme, uyum ve bütünleşme sürecidir (Erkan 2002).

Kentlileşme; kente göç eden bireyin ya da kentte yaşayan nüfusun değişim süreci sonucu geldiği konumdur. İnsanlar kırsal alanlarda daha değişik ekonomik ve sosyo-kültürel yaşam biçimine sahiptir. Daha çok tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik hayatın bir parçasıdır. Sosyal ilişkiler ise aile ve komşuluk üzerine bina edilmiştir. Toplumsal ilişkiler karşılıklı işbirliği çerçevesinde sürdürülmekte iken kişiler kendi inançlarının dışındaki inançlara karşı daha az müsamahakar yapıdadır. Bireysel özgürlükler değil, aile içi bağılıklar ön plandadır. Ortak karar alma ve bu karara uyma sözkonusudur. Kentlerde ise bu özellikler önemli oranda farklılaşmaktadır. Dolayısıyla kentlileşme kentli insan davranışlarının bireyde, ailede ve diğer sosyal gruplarda gelişmesi sürecini anlatır. Bunlar ekonomik, sosyal, siyasal, psikolojik, inançsal ve estetik olmak üzere incelenebilir (Kaya 2007).

Kentleşme sadece mekansal olarak kentte yaşamaya karar vermekle ilgili bir durum değildir. Kentteki işgücüne dahil olma, kente özgü davranış biçimlerinin kazanılması, sosyal aktivitelere dahil olma eğitim ve kültür düzeyinde artış sağlama gibi birtakım özelliklerin de yerine getirilebilmesi gerekmektedir ki bu çoğu zaman çok uzun bir süreci hatta birkaç nesli kapsayabilir.

1992’de Avrupa Konseyi’nce kabul edilen Avrupa Kentsel Şart’ında “Avrupa Kentli Hakları Deklerasyonu” geliştirilmiştir. Deklerasyon “Yerleşmelerde Daha İyi Yaşam” sloganıyla şu konulara ağırlık vermektedir:

- Fiziki kent çevresinin iyileştirilmesi,
- Mevcut konut stoklarının iyileştirilmesi,
- Yerleşmelerde sosyal ve kültürel olanakların oluşturulması,
- Toplum kalkınması ve halk katılımının özendirilmesi,

Avrupa Kentsel Şartı, kenti; “toplum hayatının temel çekirdeği ve karakterini oluşturan tarihi ve yasal bir oluşum” ken, günümüzde ortak çıkarları olan insan topluluklarının biraraya geldiği, özerk idari birimler ve düzenli yapılaşmış kamu hizmetleri sunan ve kendi kendini yönetebilen yaşam merkezleri” olarak tanımlar. Avrupa Kentsel Şartı kentli haklarını yalnız bir deklarasyon olarak belirtip bırakmaz. Kent kavramını irdeleyerek kent ve yakın çevresi, ideal kent, geleceğin kenti, yerel demokrasi ve kentsel politika kavramlarına da içerik kazandırır (Arapkirlioğlu ve Yener 1996).

Kente göçen bireyin kentli olma ve eski kentli ile bütünleşme sürecini hızlandırmak üzere mekansal içerikli sosyal politikaların yaşama geçirilmesi gerekmektedir. Kısa vadede “yeni kentlinin” kent yaşamının kurallarını, kent mekanındaki ortak kullanım alanlarındaki davranış biçimlerini kamu mallarına zarar vermeyecek şekilde edinmesi, özümsemesi gereklidir. Uzun vadede ise kentli kültürünün özümsemesi, benimsenmesi, değer yargılarındaki değişim ancak kentin sunduğu eğitim, kültür, sanat, sağlık olanaklarına erişebilme ve katılımın artması ile kazanılabilecektir (Erkut 1995).

3. KENTSEL TASARIM

Kentsel tasarım tanımını birçok disiplin farklı açılardan ele alarak tanımlar. “Mimarlık disiplininin bir dalı olan, yapı ve çevresinin tümel bir anlayışla tasarlanmasını amaçlayarak, her türlü yapılaşmamış çevrenin mimari ölçek ve kavramda tasarlanması ve düzenlenmesidir” (Vardar 1997). Oysaki kentsel tasarımı bu kadar kısıtlı bir çerçevede tanımlamak yerine anlamı ve işlevi açısından oldukça kapsamlı bir disiplin olarak incelemek gereklidir.

RIBA ve SSRC'nin tanımlarına göre kentsel tasarım, mimarlık, peyzaj mimarlığı ve planlamanın ara kesitinde yer alan, ilk iki disiplinden tasarım geleneğini, planlamadan ise çevre yönetimi ve sosyal bilim geleneğini alan bir disiplin olarak açıklanabilir. Bir başka tanımda ise “Kentsel tasarım iki temel kentsel elemanı birbirine bağlar, uyumlandırır; doğal elemanlar (su kıyıları, ağaç kümeleri, kayalıklar, vb) ve mimari elemanlar (doğal elemanları birbirine bağlayan ve etkinlik noktalarını güçlendiren, insan yapısı olan her şey)” (Sallingaros 1998).

Southworth (1989) ise kentsel tasarımı planlamanın alt dalı olarak görür. Ona göre kentsel tasarım “Özellikle kentsel fiziksel mekanların deneye dayalı kalitesine ağırlık vererek, çevrenin analizi, tasarımı ve yönetimi üzerinde yoğunlaşan bir planlama alt dalıdır. Çeşitli toplum kesimlerinin, kullanıcıların çevresel gereksinimlerine, onların algı değer ve alanı kullanım biçimlerine uygun yanıtlar arar üretir... Temel amacı, genellikle kent imajını geliştirerek küreselleşen kapitali ve yatırımcıları kente çekmeye yöneliktir; kentin ekonomik canlanması ve gelişmesidir. İkincil amaçlar ise bir karakter yaratmak ve bir çevre kalitesi yakalamak, sürdürmek, eski ile yeniyi birbirine kaynaştırmak, kentin doğal güzelliklerini korumak, yeni ve çok yönlü kentsel açık alanlar sağlamak, kentin, kent bölgeciliğinin güvenlik, sağlık ve rahatlığını geliştirmek” dir.

Kentsel tasarım da amaç tüm insanlar için yaşanabilir, kaliteli mekanlar oluştururken elbette ki doğaya zarar vermeden tarihi değerleri yok etmeden kararlar almak olmalıdır. İçerisinde yaşadığımız çevre ile uyumlu, konforlu ve nitelikli mekanlar tasarlamak gereklidir. Kentsel tasarım aynı zamanda kenti kimliğiyle özdeşleştirmek adına alınan kararlar doğrultusunda çeşitlenebilir.

Kentlerin kimlikleri ile eşleşen ya da kentlere yeni kimlikler kazandıran kentsel tasarım; özünde kentleri planlamak, yenilemek, canlandırmak ya da korumak amaçlı da olmalıdır. Bu bakımdan oldukça geniş bir yelpazede değerlendirilmesi gereken farklı birçok disiplinin biraradalığı ile ortaya konan bir kavramdır. Kentsel tasarım gelişme ve büyüme çabaları adına özellikle son yıllarda kentlerin yeni imajları olarak da karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda kentlerde toplumsal ve mekansal anlamda baş gösteren kalitesizleşme sürecinde çözüm olarak da kentsel tasarım önemlidir.

Kentsel tasarım bir anlamda da kentsel mekanı algılayan bilinç tarafından da farklı anlamlar kazanır. Bu anlamda kentsel mekanı ve kentsel tasarımı birbirinden bağımsız düşünemeyiz.

Aydınlı'ya göre (1999), Kevin Lynch, kentsel mekanı doğrudan doğruya onu algılayan bilinç açısından ele alarak, kent imajını doğrudan doğruya kentin okurlarında bulmaya çalışmıştır. Kentin okunabilir olmasını anlamsal kategorilere dönüşebilecek birim kategorileri, yollar, duvarlar, kavşaklar, mahaller ve referans noktaları olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşımı Barthes (1993), yapısalcı olmaktan çok Gestaltçı bir anlayış olarak nitelendirir. Bu yaklaşıma göre, kentsel mekânın görünür kılınması, okunabilir olması için kentsel imgeler ve kentsel boşluklar önem kazanır. Biri olmadan diğerinin etkinliğini kavramak olası değildir.

Kentsel tasarım kentsel çevreyi, kentsel mekanı okumaktır aynı zamanda. Kentsel mekân günümüz mimarları tarafından da farklı söylemlerle tanımlanmıştır. Aydınlı'ya göre (1999), "Bernard Tschumi, mimarlığın zaman boyutunu içine katan kentsel bir olay olduğunu ve yaşamadığı zaman anlamını bulamayan, toplumla birlikte mayalanmış bir bütün olduğu fikrini savunur. Günümüzde bir bina yalnızca kendi bileşenleri ile

tanınmaz, kentsel mekandaki devinim, bir katalizör görevi yaparak kentsel oluşumda kurucu bir öge niteliği kazanabilir.

Rem Koolhaas, kenti “görsel bir bitmişliği ve mimari bir kararlılığı olmayan, ancak sonsuz bir geçim ve paylaşım potansiyeli sunan; rastlantısal bir çekicilik” olarak tanımlar. Kentsel mekanda yaşanan toplumsal ve kültürel dönüşümü olumlu bir bütüne götürecek şekilde, iletişim ulaşım, hız gibi teknoloji kavramlarını tasarım özü olarak kullanmanın gerekliliğine inanır

Jean Nouvel, kenti “ulaşımın, enerjinin, ekonominin, politikanın kesiştiği anlık ve lojistik bir sonuç” olarak tanımlar. Günümüz kentsel mekanı içinde ışık ve hız gerçeği ile başka bir algı ve hareket sistemi söz konusudur. Kentsel duyarlılığın bu yönde değişmesi ile mimar imaj üretir, imajlarla oynar duruma gelmiştir.

Steven Holl’a göre bir bina, bir durumun ve yerin parçası olmalıdır. Mimarlığın o yere ait olma özelliğini ankraj olarak adlandırır; bu kavramı geminin demir atması fikri ile simgeleştirir. Kentsel algı niteliğinin değişimini sabitlik ve değişkenlik kavramlarının eşzamanlı çelişkisi ile açıklar. Kentsel mekana doğrusal bir hat üzerinde olmayan iki noktadan bakılması gerekliliğini savunur” (Aydınli 1999).

Günümüzde kentsel tasarımda, mekan ve yaşam konusunda yer kavramı da büyük önem taşır. Kentsel mekanın yer’e dönüşümü ve bir yere ait olma duygusu içerdiği de söylenebilir. Kentsel tasarıma disiplinlerarası tanımlamalarda getirmek mümkündür. Bazı kent plancıları, “Kentın planlamaya ilişkin bazı detaylarına; bulvarlarına, yerleşim şemasına, yaya taşıt ulaşımına yönelik çözümlere (yayalaştırma uygulamaları), estetik ile ilişkili düşünülen konulara ‘Kentsel Tasarım’olarak tanımlama getirir. Bu düşüncelerin aksine bazı mimarlar da kentsel tasarımı ‘büyük ölçekli mimarlık uygulaması’ olarak göstererek; bir mimarın binaların dışında yer alan çevreyi de tasarlaması gerekliliğini tartışmaktadırlar” (Madanipour 1996).

“Kentsel tasarım bireysel müşteri çıkarı ile değil, çoğulcu toplum ölçeği ile ilgilidir. Bu sebeple disiplinler arası bir yaklaşımla, tarihsel, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel katılımlar ile yanıtlanabilir” (Jutla 1996).

“Kentsel tasarım, politik, sosyal, yönetsel, ekonomik ve fiziksel yapısı sürekli değişim içinde olan kentin ve kırsal kesimin yapıları çevresinin farklı kullanımdaki bina gruplarının ve bunları besleyen yaya hareketlerinin, servislerinin, bunlar arasındaki mekanlar ve objelerinin tasarımı eylemidir. Bu değişimlere bağlı olarak kentsel çevrenin form ve karakterinin yerel ölçekte yeniden düzenlenmesi, değiştirilmesini sağlayan yaratıcı bir eylemdir. Burada aktivite sistemlerini kurabilme, yerel özellikleri kavrayıp tasarımda yorumlayabilme yetisinin önemi ortaya konmaktadır” (Karaman 1998).

“Kentsel tasarım geniş, büyük ölçekli mimarlık değildir; aynı zamanda ‘küçük çaplı kentsel planlama da değildir; ancak planlama ve mimarlığın merkezi ilgi odağıdır” (Robertson 1982).

Kentsel tasarım kentsel çevrenin fiziksel tasarımıdır. Kentsel çevreyi oluşturan açık alanların, meydan, cadde, sokak ve bulvarlar gibi alanların kentin bütünü ile birlikte ele alınmasıdır. Elbette ki estetik önceliklerle birlikte kent tarihi, kültürü, sosyal yaşantısı ile beraber düşünülmesi gereken bir kavramdır. Amaç kentsel yaşam kalitesini arttırmaya yönelik kuramsal ve kavramsal içerikli yaklaşım kararları almak ve bunları uygulamaktır. Bu içerikte bir yere özgün olarak, çevresel verilere duyarlı, işlevsel tasarımlar geliştirmek önemlidir.

3.1 Kentsel Tasarım Yöntemleri

Kentsel tasarımda insan ölçeği, kolay ulaşım, okunabilirlik, değişkenlik, değişim gibi birçok kavram da önem taşır. Aynı zamanda kentsel tasarımın kentsel dokuya ve kent kimliğine saygılı çevresel, görsel ve sosyal şartları yerine getiren tasarım kararlarıyla birlikte ele alınması da gerekebilir.

Mimaride yapı ölçeğinde temizleme, ayıklama, canlandırma gibi müdahalelerle yapılan iyileştirme çalışmaları, kentsel tasarımda daha çok kentsel ölçekte yapılan tasarımlarla mümkündür. Kentsel dokudaki dönüşüm, yenileme, sağlıklılaştırma, iyileştirme ve canlandırma gibi.

Kentsel tasarım projelerini bu şekilde birçok alt başlıkta ayırt etmek mümkündür. Aşağıda verilen başlıklardan Kentsel İyileştirme (Urban Improvement), Kentsel Yenileme (Urban Renewal) ve Kentsel Canlandırma (Urban Regeneration/Revitalisation) tezin ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak incelenecektir.

- Kentsel İyileştirme (Urban Improvement)
- Kentsel Yenileme (Urban Renewal)
- Kentsel Canlandırma (Urban Regeneration/Revitalization)
- Kentsel Koruma (Urban Preservation/Conservation)
- Kentsel Yeniden İnşa (Urban Reconstuction)
- Kentsel Yeniden Yapılandırma (Urban Redevelopment)
- Kentsel Sağıklaştırma (Urban Rehabilitation)
- Eski Dokuda Yeni Bina Yapımı (Infill Development)
- Kentsel Bezeme (Urban Refurbishment)
- Yeniden Kentleştirme (Re-Urbanisation)
- Kentsel Sağıklaştırma (Urban Strengthening)
- Kentsel Yeniden Yerleştirme (Urban Relocation)
- Kentle□irme (Re-Urbanisation)” (Günay 1994).

Bunlara ek olarak;

- Kentsel yeniden doğuş (Urban Renaissance)
- Kentsel soylulaştırma (Urban Gentrification)

Gibi yöntemlerde günümüzde dünya çapındaki kentsel tasarımcılar ve korumacılar tarafından kullanılmaktadır.

Bu tanımlar, vurguladıkları vizyon, amaç, strateji ve yöntemlere göre farklılık gösterirler. Ortak gayeleri günümüz kentlerinin daha iyi, daha özel ve daha yaşanabilir olması adına çözüm önerileri ve alternatifleri sunmalarıdır.

3.1.1 Kentsel iyileştirme ve adaptasyon (Urban rehabilitation-renovation)

Tarihi çevrenin sosyal, ekonomik, fiziksel, mekansal, sanatsal, görsel vb. açılardan iyileştirme yapılarak kente yeniden kazandırılması amacıyla yapılmaktadır. Kentsel tarihi mekanlar kentlerin geçmiş izlerini günümüze taşıdıkları için büyük önem taşırlar. Zaman içerisinde zarar görmüş, yıpranmış hatta terk edilmiş olabilirler. Kentsel iyileştirme kentin bütünüün ayrılmaz parçası olan tarihi çevreye; birçok değerli yapının bir arada bulunduğu geçmişten günümüze miras kalan yapılara yapılan iyileştirme müdahalesidir. Kent bütünüyle ele alınması gerekliliği üzerine geliştirilmiş bir kavram olarak karşımıza çıkar.

İlk önce mevcut yapıların günün çağdaş mekan konfor gereksinimlerine yanıt vermeyen kısımlarının tespit edilmesi ile başlayan kentsel iyileştirme daha sonra tarihi çevrenin, kentsel doku içerisindeki yerini önemseyerek gelişmesi gereken yaklaşım kararlarına dönüşmelidir. Kentsel iyileştirme projeleri bu bağlamda ölçek olarak kent bütününde makro ancak detaylarda birçok alt ölçekte de çalışmayı gerektirir.

İyileştirmeyle oluşacak yeni kentsel alanın ekonomik değerinin artması kaçınılmazdır. Özellikle tarihi merkezlerde görülen bu iyileştirme müdahalelerinde, kentsel alanlara yeni işlevler ve fonksiyonlar verilerek kent ekonomisinde de canlanma kazanılır. Aynı zamanda turizm açısından da alan değer kazanır ve gelişir.

Doku yenileme; kentsel tarihi çevreler genelde kent merkezinde konumlandığı için kentin kimliği üzerinde de etkili olur. Örneğin; Orta Çağ kentlerinde önemli bir kent ögesine haline gelen surlar, kentlerin savunma ve yerleşme karakteri açısından farklılıklar içeren mekanlardır. Özellikle Orta Çağ kentlerinin vazgeçilmez savunma araçları olarak yapılmışlardır. Tüm sosyal faaliyetler ve yerleşme sur içinde bulunurken sur dışında tarımsal üretim yapılmaktadır. Bu nedenle sur içinde bulunan kentsel dokular genellikle sıkışık ve yoğun bir yapıdadır. Sanayi devrimi ile birlikte yıkılan sur duvarları yerleşmelerinde artık sur dışında olmasına sebep olmuştur. Ancak sur içinde ki yoğun ve sıkışık doku tekrarlanmamıştır.

Sur içinde sokak kesitlerine bakıldığı zaman genelde dar ve kıvrımlı olan yollara rastlamak mümkünken, sur dışında oldukça geniş ve ızgara düzene sahip kesitlere rastlarız. Sur içinde ki bu durum kentsel dokunun yürüme mesafesinin kentsel işlevlere yakın olma durumu kaygısındanadır. Hemen hemen bütün Avrupa kentlerinde ve Türk kentlerinde de olduğu gibi sur ve kaleler, tarihi çevrelerin doku açısından farklılaşmalarını simgelerler. Bu nedenle yapılacak iyileştirmelerde farklı tutum ve tasarım kararları çerçevesinde ele alınmalıdırlar.

Tarihi kentsel dokuyu bir anlamda yenilemek yani iyileştirerek tekrar kentle ilişkilendirmek tüm bu sebeplerden ötürü kentsel iyileşmenin en önemli basamağıdır. Kentsel iyileştirme başlığı altında; daha iyi bir çevreye taşıma, eskiyen kısımların kopya edilmesi (Reproduction) ve bilgi-belgelere dayanarak yeniden inşa etme (Reconstruction) olarak değerlendirmek mümkündür. Reproduction, genellikle bir anıtın ya da yerleşmenin taşıdığı tüm özellikleri ile birlikte başka yere taşınması yoluyla yapılan yenilemelere denilir. Öncelikle anıtın ya da yerleşmenin sahip olduğu doğal çevre değiştirilmelidir. Taşıma işi oldukça hassas gerçekleştirilmesi gereken bir konudur çünkü taşıma esnasında bozulma, yok olma gibi birçok sorunla karşılaşılabilir. Bu konuda birçok farklı teknik kullanılmaktadır. Bu teknikler anıtın ya da yerleşmenin boyutu, malzemesi, yapım tekniğine göre çeşitlenir.

“Bayındırlık etkileri (yol, baraj yapımı vb), jeolojik yapı ya da doğal afetler, bir anıtın ya da kentsel tarihi çevrenin bulunduğu yerde korunmasını zorlaştırabilir, hatta

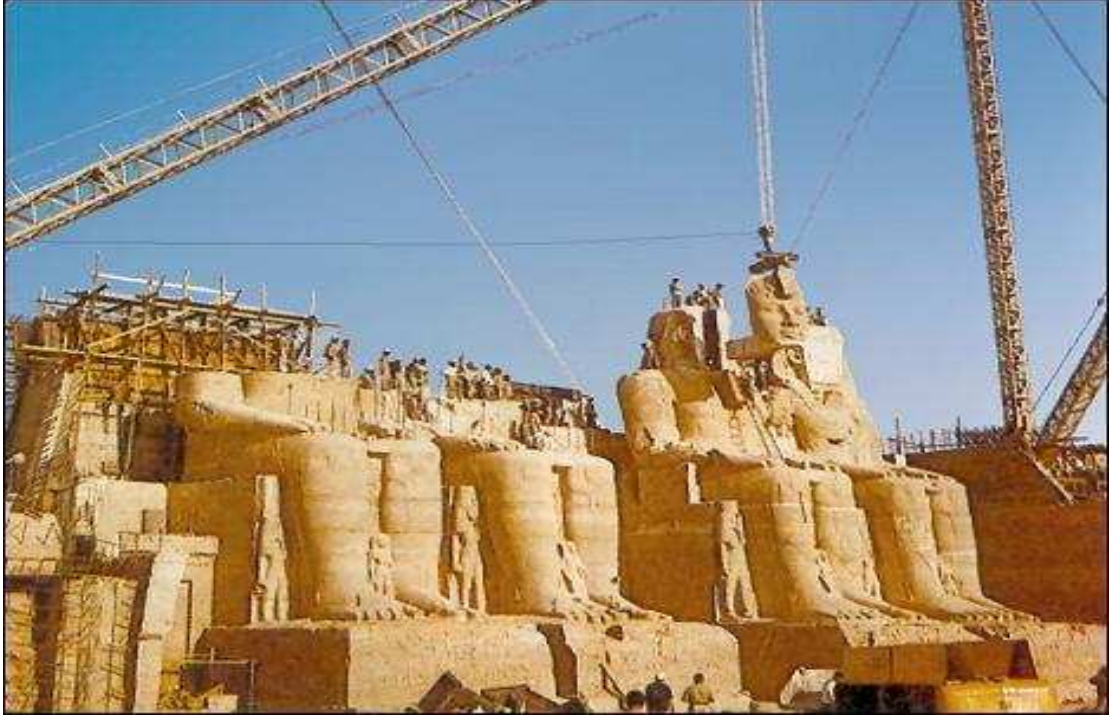
olanaksız kılabilir. Bu durumda anıt veya yerleşmenin önceden belirlenen uygun bir yere taşınarak orada yaşamını sürdürmesi gerekebilir” (Ahunbay 1996).

Yerleşme ölçeğinde yapılacak taşıma anıt ya da kentsel doku açısından riskli olabileceği gibi zaman alıcı ve maliyet açısından da oldukça pahalı bir uygulamadır. Örneğin Türkiye’de Dicle Nehri üzerinde yapılacak Ilısu Barajı yaklaşık 1600 yıllık bir geçmişe sahip olan, Roma, Bizans, Artuklu, Akkoyunlu medeniyetlerini yaşamış Hasankeyf ilçesini sular altında bırakacağı aşamada, bu bölgedeki tarihi eserlerin taşınması gündeme gelmiş, fakat sonrasında oldukça fazla bir ekonomik maliyet gerektirdiği için yapılamamıştır. Hala UNESCO’nun girişimleri devam etmektedir (Şekil 3.1).

Şekil 3.1 Hasankeyf Batman (www.img.blogcu.com 2008)

Dünyada bu konuya oldukça başarılı birçok örnek vermek mümkündür. Japonya’da Nara’dan Kyoto’ya taşınan saray köşkleri, Mısır’da Abu Simbel Kaya Tapınaklarının taşınması (şekil 3.2), Çekoslovakya’da Most Katedrali’nin taşınması gibi birçok başarılı örnek sıralanabilir.

Şekil 3.2 Abu Simbel Tapınağı'nın taşınması işlemi (www.forumselcuk.com 1970)

Şekil 3.3 Abu Simbel Tapınağı Mısır (www.anticoegitto.net 2009)

Bir yapının ya da bir kentsel alanın elde kalan parçalarına, bilgilere, fotoğraflara, resimlere dayanarak yeniden yapılmasıyla gerçekleştirilen bir diğer yenileme türü Reconstruction olarak tanımlanabilir. II. Dünya Savaşından sonra yıkılan birçok Avrupa kenti yeniden inşa edilmiştir. Örneğin; Paternoster Area, Londra (şekil 3.4), Varşova, Gdansk (Polonya) kentleri savaştan sonra elde bulunan verilerle tamamen yeniden yapılan kentlerdir. Ülkemizde ise 1922’de İzmir Kordon’da çıkan büyük yangından etkilenen kent merkezinin büyük kısmının yeniden yapılması örnek verilebilir.

Varolmayan bir kentsel alanı yeniden canlandırırken, orijinal yapının nasıl oluşturulduğu elbette çok önemlidir. Bu tür uygulamalarda esas amaç yok olan bir kentsel alanın, tarihsellik, efsanelik, estetik, duygusal ve algısal yönlerini yaşatmak olmalıdır.

Şekil 3.4 Paternoster Area Londra (www.media-cdn.tripadvisor.com 2005)

Şekil 3.5 Gdansk Polonya (www.tr.locr.com 2004)

Şekil 3.6 Varşova (www.thewallpapers.us 2007)

3.1.2 Kentsel yenileme (Urban renewal)

II. Dünya Savaşı'nın ardından bozulan ekonomi, sosyal sorunlar, kentlerde büyük bir çöküşün başlamasına yol açmıştır. Kentsel yenileme kavramı bu süreçte Amerika ve Batı Avrupa ülkeleri için kentlerin yenilenmesine büyük bir ışık tutmuştur. Ülkemizde de durum diğer dünya ülkelerinden çokta farklı değildir.

Gerek sosyo-kültürel gerekse ekonomik faktörlerin etkisi ile kentsel mekanlar ve kent dokusu yenilenmektedir. Kentsel yenileme ile beraber kentlerdeki saklı olan dinamizm ortaya çıkartılabileceği gibi, daha iyiyi daha güzeli ve daha doğruyu arayan kentler zamana ve ekonomik koşullara bağlı olarak da kendilerini daha iyi ifade edebilirler. Hiç kuşkusuz modern toplum olmanın göstergelerinden biri olarak kentlerin yenilenmesi genel planlama ilkeleri doğrultusunda tamamlanır, kendine özgü tasarım prensipleri ile kurgulanırsa daha başarılı olacaktır.

Belli bir yerleşme alanında kentsel yenilemeye gereksinim olup olmadığını ortaya koyan en önemli faktördür. Kentsel yoksulluğu tanımlayan Brown ve Madge (1982), yoksulluğu “toplumsal uzlaşmanın düşük derecede olduğu, maddi duygusal, fiziksel ve davranışsal açılardan tatmin etmeyen ve istenmeyen koşullar” olarak kabul eder ve kentsel yoksulluğun elverişli bir gelir, iyi sağlık koşulları gibi arzulanan durumların noksanlığı ile eşleştirir.

Yenileme kavramının genel anlamda zaman içerisinde eskiyen ve yıpranan kent dokularının, kentin sosyal ve ekonomik şartlarına uygun olarak yenilenmesini sağlayan süreç olduğu söylenebilir.

Oldukça uzun dönemde kısmen gerekli iyileştirmeleri de içine alan sosyal aktivite ve servisler sağlayan kentsel yenilemelerde hedef tıpkı kentsel iyileştirme, rehabilite ve korumada olduğu gibi insanlar için daha kaliteli, tanımlı, nitelikli mekanlar düzenlemektir. Kentsel yenileme projeleri için dünyadan birçok örnek vermek mümkündür. 1995 yılında Büyük Hanşin Depremi'nde ciddi hasarlar gören Kobe (Şekil 3.7), afet sonrası yenilenen en iyi örneklerden birisidir denilebilir.

Şekil 3.7 Hanşin depreminde hasar gören alanlar haritası (www.factsanddetails.com 1998)

Şekil 3.8 Kobe Japonya (www.oldphotosjapan.com 1930)

Şekil 3.9 Kobe Japonya (www.img441.imageshack.us 2008)

Kentsel yenileme projelerine verilecek bir diğer örnek ise Avustralya'nın Melbourne kentinde ki liman bölgesi ve çevresinin yenilenmesi projesidir.

Şekil 3.10 Melbourne, Avustralya (www.upload.wikimedia.org 1920)

Şekil 3.11 Melbourne, Avustralya (www.upload.wikimedia.org 2005)

Kentsel yenileme projeleri örnekleri arasında İspanya'nın Madrid'ten sonra ikinci büyük kenti Barselona'da verilebilir. Tarihte, kuruluşundan bu yana uğradığı birçok istilalar yüzünden kent, sıkça surlar inşa edilip, çevrelenerek korunmaya çalışılmıştır. Kenti çevreleyen surların yapı Roma dönemine kadar uzanmakta olup, kentin büyümesi ile doğru orantılı olarak sürekli yenileri eklenmiştir.

Aynı zamanda Katolonya yarı özerk yönetiminin başkenti olan Barcelona'da o dönemde Katalanca konuşmak yasaklanarak Katalan Üniversiteleri kapatılmıştır. Kültürel ve sosyal yaşama ait bununla beraber birçok başka yasakta gelmiştir ayrıca kentin sur dışında gelişimi de yasaklanmıştır. Kentin sur içindeki sanayi ve ticari gelişimi, endüstri devriminin İspanya'da ilk olarak Barselona'da başlamış olması nedeniyle oldukça büyük bir hızla gelişim kaydetmiştir. Bu gelişim nüfusun artması ve artan nüfusla beraber kentsel ihtiyaçların artmasına dolayısıyla sur içinde hapis olan kente, sur içinde kalmanın yarattığı sorunları da beraberinde getirmiştir. Kentte mevcut kentsel dokunun yeni açık ve kapalı alanlarla beraber yenilenmesi ihtiyacı artan hızlı nüfusun ve sosyal anlamdaki çöküşün; hırsızlık, gasp, cinayet vb getirdiği sorunlarla birleşince yeni bir kent planı çerçevesinde kenti yenilemek ve buna ek olarak yeni yerleşim planı oluşturmayı zorunlu kılmıştır.

Tüm bu süreçte, antik yerleşim bölgesi olarak bilinen ve günümüzde yerli ve yabancıların uğrak noktası haline gelmiş antik merkezi, kentsel peyzajın da desteğiyle yenilenmiştir. Çöküntü alanı halinde ki eski kent merkezi yeni mimari yapılarla yenilendiği gibi yeni kullanımlar sunulan eski mimarisıyla tamamen kente yeniden kazandırılmıştır. Tüm sanayi alanları kentten uzak tutulmayarak bütüncül bir planla kentin diğer alanlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Tarihi kent merkezinin kimliği korunarak geliştirilmesi, istihdam olanaklarının artmasıyla kent ekonomisine yeni bir soluk getirmesi, kültürel ve sosyal içeriği bakımından önem teşkil etmesi açılarından İspanya için oldukça önemli bir kentsel yenileme projesi olmuştur. Barselona kenti, kentsel tasarım projelerinde yaşadığı uzun ve zorlu süreçten başarı ile çıkmış, ele alınış biçimi, ilkeleri ve tasarım stratejisi ile diğer kentler örnek olmuştur.

3.1.3 Kentsel canlandırma (Urban revitalization)

Kentsel canlandırma da kentsel planlama ve tasarım boyutu esastır. Kentsel dokunun sahip olduğu tüm potansiyelleri ve kent dinamiklerini ortaya çıkartmak için geliştirilen mekansal tasarımlar bütünüdür. Günümüz kentleri büyüme sürecinde, kentsel fonksiyonların dengesi devamlı bir şekilde değişim süreci içerisine girer ve kentlerin birçoğu dinamizm kazanır. Bu dinamizmin tarihi kentsel dokuda daha az etkili olduğu ise açıktır. Tarihi kentsel doku genellikle zaman içerisinde yıpranır, zarar görür hatta kaderine terk edilir. Bu süreci durdurup tam tersine çevirmek elbette ki mümkündür.

Kentsel tasarım projelerinin bir diğer önemli başlığı ‘Kentsel Canlandırma (Urban Revitalization) projeleridir. Toplumun sahip olduğu değer yargıları ve imgeleri ile içerisinde yaşadığımız çevrenin niteliklerinin değişmesi sonucunda kentsel çevrenin gereksinimleri ve beklentileri yeterince karşılayamadığı görölmektedir. Bu süreç genellikle mevcut kentsel konut alanlarında konut değerlerinin düşmesi ile başlar ve burada yaşayanların yeni konut alanlarına geçmesi ile devam eder. Bunun sonucunda eski yapılar ya boş kalır ya da kente göç eden alt gelir grubundaki insanlar tarafından bu yapıların kullanıldığı görülür. Giderek çöküntü haline gelen bu kentsel doku için alınması gereken birçok önlem olduğu gibi değerini yitirmiş merkezi kent alanlarının tekrar kente kazandırılması, orta ve üst gelir gruplarına ait kişilerin bu alanlara geri dönüşlerinin sağlanması gerekir. Bu tür kentsel çevrelere yapılan yatırımlar; mevcut yapılara yeni fonksiyonlar getirerek, yeni kentsel açık ve kapalı aktivite alanları oluşturarak, tarihi yapıların restorasyonu ve rehabilitasyonu yapılarak değerlendirilebilir.

Endüstri devriminden bu yana genellikle metropolleşen kentlerin çekirdeklerinde boşalma yaşanır. Ancak bu dönüşümün çöküntü bölgeleri tanımı altında çözülmesi gerekene bir sorun olarak 1950’lerde gündeme geldiğini görmekteyiz. Boyer (1994) tarafından bildirildiğine göre, bu dönemlerde kentsel doku doğal bir yaşam döngüsü geçirir ve özel ya da kamunun müdahalesi olmaksızın yıpranma ve çöküntü kaçınılmazdır.

1970 ve 1980'lere gelindiğinde birçok kent merkezinin yeniden bir cazibe alanı haline gelerek başta finans olmak üzere hukuk ve bilişim sektörlerinin yer seçiminde ciddi bir alternatif olarak ofis, alışveriş, eğlence ve konut alanlarıyla desteklendiği görülmektedir.

Günümüzde ise bu yoğunlaşma ve dönüşüm kentsel canlandırma projeleri ile anlam kazanmaktadır. Sosyo-kültürel, ekonomik ya da fiziksel olarak kaderine terk edilmiş tarihi kentsel alanların, çöküş sürecine girmiş kentsel alanların, buna sebep olan nedenlerden kurtarılması, bu alanların tekrar hayata döndürülmesi, yenilenerek canlandırılması gerekmektedir.

“Avrupa kentlerinde kentsel canlandırma projelerinin dört alanda yapıldığı tespit edilmiştir:

- a) çöküntü haline gelmiş tarihi merkezlerin canlandırılması,
- b) tarihi merkezlerin iyileştirilmesi,
- c) tarihi değeri olan sanayi ve ticaret alanlarının canlandırılması,
- d) küçük ve orta büyüklükteki tarihi kentlerin korunması” (Drewe 2000).

Fiziki ve işlevsel olarak yapılması gereken tüm bu eylemler elbette ki büyük ölçekte kente yeni bir dinamizm kazandırarak kenti canlandıracak nitelikte olmalıdır. Kentsel canlandırma fiziksel çevre koşullarının iyileştirilmesi, nitelikli yeni, eski yapılarla tanımlı açık ve kapalı mekanların bir araya gelmesi, mevcut kent belleğinin potansiyel olarak kent kimliğine katılması, oluşturulacak eski/yeni ticaret, konut, sosyal alanlarının kente dahil olması sürecidir. Mevcut kentsel tarihi dokunun birçok alanda yeni bir anlayışla karşımıza çıkmasıdır da denilebilir.

Bu süreci mevcut yapıların restorasyonun ötesinde kent bütününde ele alan bir tasarım kararı olarak görmeli ve buna uygun olarak kente gerekli müdahalelerde bulunmalıdır. Stratejik bir planlama ile canlandırma projesi yapılacak kentsel alanda yeni aktivitelere olanak sağlayacak odak noktaları oluşturulmalıdır. Tarihi yapılar kaderlerine terk edilmeden bir an önce onarılıp, yenilenerek ticaret, konut ve kültürel aktiviteler için

edinilmiş yeni fonksiyonları ile gündelik hayatımızın birer parçası olarak yaşantımıza dahil olmalıdır.

“1990’lardan itibaren, kentsel canlandırma projeleri amaçlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Manchester’da Salford Quays (Şekil 3.12) ve Plymouth’da Sutton Harbour Canlandırma Projesi, hem fiziksel ıslah, hem çevresel iyileştirme, hem de ekonomik canlandırmayı amaçlayan projelere örnektir” (Jeffrey ve Pounder 2000).

Şekil 3.12 Salford Quays (www.manchester2002-uk.com 2002)

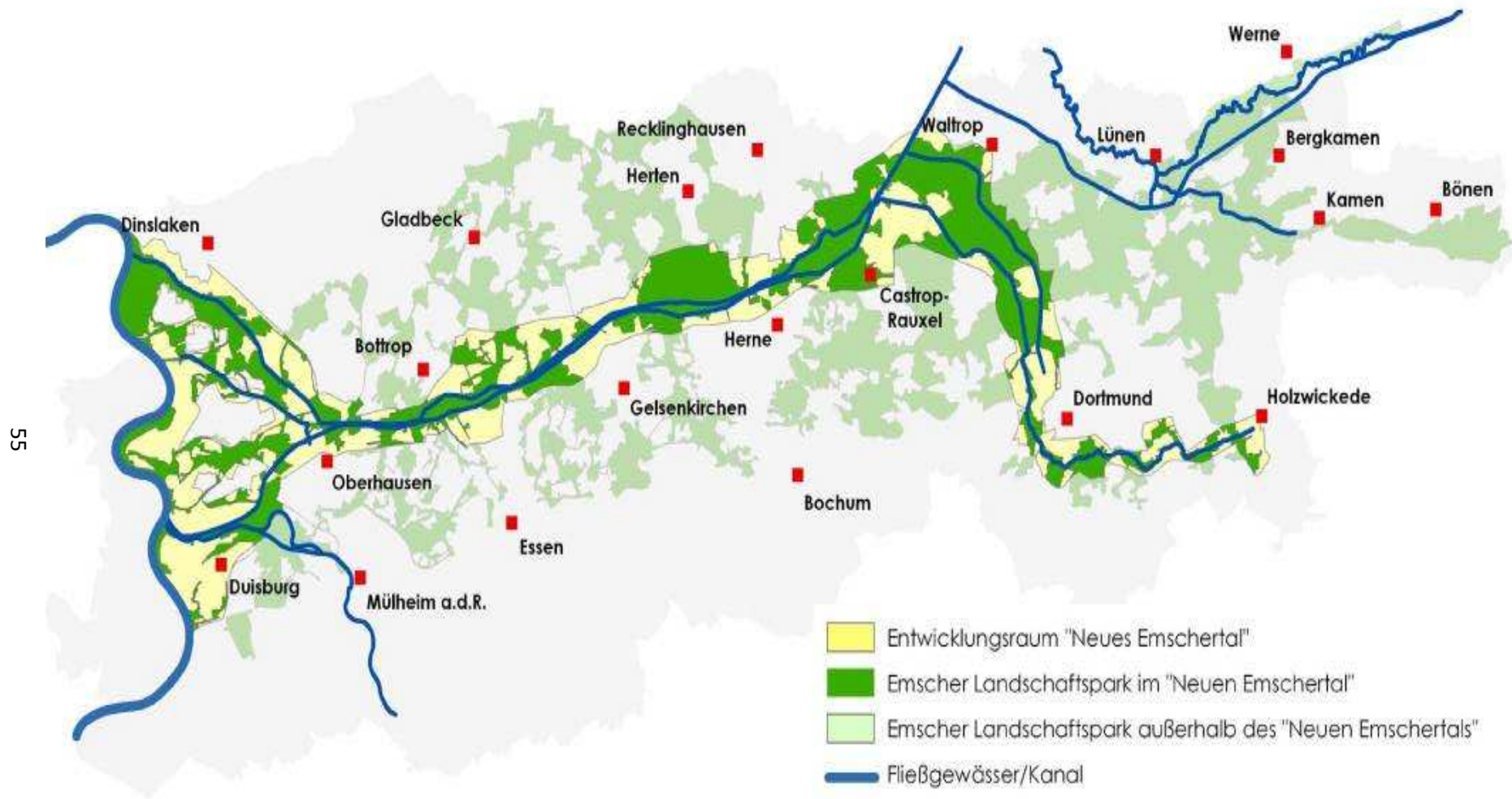
Şekil 3.13 Sutton Harbour (www.ocvision.co.uk 2004)

Buna karşılık, Massachusetts, Boston yakınlarında Lowell Halifax’da Dean Clough ve Newcastle’da Cruddas Park’da yapılan kentsel canlandırma projelerinin toplumsal içerikleri ön planda olan projelerdir. Bu projelerde, “toplumun ekonomik refah düzeyini iyileştirici dönüşüm stratejileri ön planda tutularak, çöküntü alanlarında yaşayan insanlara, yeni iş ve eğitim imkânları sağlanmı; yeniden topluluk olabilmelerine yönelik katılımlı süreçlerle toplumsal dönüşümün sağlanmasına çalışılmıdır” (Noon vd 2000).

Duisburg Nord’da Emscher Park (Şekil 3.14) ve Newcastle’da Grainger Town 12 projeleri, kültürel ve tarihi mirasın ön plana çıkarıldığı kentsel canlandırma projeleridir. Bu projeler, aynı zamanda, kent pazarlama programlarında katalizör olarak kullanılarak, kentlere ulusal ve uluslararası yatırımların çekilmesini hedeflemektedir.

Şekil 3.14 Emscher Park (www.img2.blogcu.com 2008)

Şekil 3.15 Emscher Park plan (www.bezregmuenster.nrw.de 2006)

1990’larda uygulanan bazı kentsel canlandırma projeleri ise kültürel etkinliklerin öncülüğünde kentsel dönüşümü sağlamayı amaçlamaktadır (Fraser vd. 2003). Glasgow, Dublin, Rotterdam gibi Avrupa’nın kültür başkentleri olma yarışını kazanan kentler, kent merkez ve çeperlerindeki, eski liman ve sanayi alanlarındaki çöküntü alanlarının canlandırmasını bu tür projelerle sağlamışlardır. Edinburgh ve Utrecht ise, tarihi ve kültürel miraslarını koruma odaklı dönüşüm projeleriyle ön plana çıkan şehirlere örnektir. “Kentsel canlandırma projelerinde diğer kullanılan stratejilerden birisi de, turizmin canlanmasını sağlayan, özel ya da rutin düzenlenen organizasyonlardır” (Fraser vd. 2003).

Şekil 3.16 Rotterdam (www.bigfoto.com 2001)

Türkiye’de genellikle tarihi çeper kent merkezlerinde ya da yakın çevresindedir. Kent merkezlerinde ki tarihi yapılar, yoğun ve düzensiz gelişmiş ticari yapılar ve konutlar arasında sıkışıp kaldığı gibi, ulaşım ve otopark sorunları yüzünden de yeterince iyi algılanamamaktadır.

Ülkemizde, tarihi yapıların mevcutta niteliksiz konut ve ticaret yapıları ile boğulmuş olduğu birçok örneğe rastlamak mümkündür. Ayrıca bu değerlerin bahçeleri, otopark olarak kullanıldıkları için eski anlam ve önemlerini yitirmişlerdir. Yine birçok kentte potansiyel olarak tanımlanacak birçok yer artık kentte ki problemler alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlar kentteki yaşam kalitesini düşüren, kentteki değerlerin algılanmasını zorlaştıran hatta engelleyen, kenti kimliksizleştiren durumlardır denilebilir.

Yeniden canlandırmanın başarılı sonuçlanabilmesi için standart bir formülden söz edilemez. Çünkü projeler kentin yerel mimarisinden yerel ticaretine kadar birçok farklı konuyu da içerisine alan bir süreç izlemelidir.

Kentler tarihlerine, kültürlerine, politikalarına, yönetim şekillerine ve kamu-özel sektör ilişkilerine bağlı olarak farklılaşırlar.

Çöküntü alanlarında köhnemenin fiziksel, fonksiyonel, yasal, imaj ve konumsal boyutlarından bahsedilebilir. “Tarihsel şehir bölgelerinin yeniden canlandırılmasında diğer şehirsellerde olduğu gibi, ekonomik tabanda çeşitliliğin sağlanması ve farklı ihtiyaç ve talepler arasında bir denge oluşturulması gerekmektedir. Farklı fonksiyonların bir araya gelmesi, alanın istenilen nitelikte daha uzun süre kalmasını sağlarken, tek kullanımdan destek alan yeniden canlandırma çalışması başarısız şekilde sonuçlanabilmektedir” (Tiesdall vd. 1996).

Kente ve kentliye sahip olduğu değerleri hatırlatmak adına geliştirilen kentsel canlandırma projeleri birçok önemli tasarım kararları ile de desteklenmelidir. Kentsel canlandırma projelerinde alınan önemli tasarım kararından birisi, alana uygun geliştirilen ulaşım önerileridir. Ulaşım sisteminin iyileştirilmesi iyi bir kentsel canlandırma projesinin olmazsa olmazıdır.

Ulaşım omurgası sağlam projeler hazırlamak için yeterli düzeyde ulaşım analizleri yapmak ve bunları detaylandırmak gerekir. Araç ve yaya dolaşımı, kolay ve konforlu

ulaşılabilirlik kavramından yola çıkılarak kent içerisinde tekrar ele alınabileceği gibi mevcut yollara alternatifler getirilerek de geliştirilmelidir.

Kentsel canlandırma projesi gerçekleştirilecek alanda, yayalaştırma projeleri ile kentin yaya dolaşım şemasını yeniden tanımlamak mümkündür. Böylece proje geliştirilen alanın hem kendi içerisinde ki yaya bağlantısı hem de yakın çevresi ile olan fiziksel bağı sağlıklı oluşturabilinir. Yayalaştırılan alanın tarihi yapıların yoğun olduğu yerlerde oluşturulması, araç trafiği içerisinde sıkışıp kalmış tarihi yapıları korumak ve daha iyi algılanmalarını sağlamak adına da önemlidir.

Yayalaştırma projelerinde servis amaçlı araç trafiğini düşünmek ve bu alanları kentsel yeşil alanlarla desteklemek de elbette çok önemlidir. Alanda, araç trafiğine alternatif olarak bisiklet kullanımını özendiren kararlar ile toplu taşımacılığı ön planda tutan; tramvay, otobüs kullanımı gibi kararlar alabilmek, kentte ulaşımı canlandırmak adına büyük bir adım sayılabilir.

Kentsel canlandırma projeleri tarihi canlandırmak adına yapılırken yeniden canlandırılan sadece tarih olmaktan çıkar denilebilir. Bunun nedeni orada yaşayan insanlara sunulan mekansal iyileştirmelerden çok, bir kentin tekrar canlanan kimliği ile ilişkili olarak gelişen ticaret, turizm ve ekonomisidir.

Aynı zamanda kentsel canlandırma projeleri ile insanların konut ve iş yerlerinde sağlıklı ve güvenli yaşamlarını sürdürebilecekleri, kentin tanımlı ve fonksiyonel yeşil alanlarında farklı aktivitelerin olduğu mekanlar geliştirilmelidir. Bu amaçla Şehir merkez alanlarında ekonomik, fiziksel, sosyal ve kültürel anlamda bazı düzenlemeleri yapılmalı ve kentsel yaşam kalitesi ön planda tutularak hareket edilmelidir.

Bu anlamda Şehir eski merkezlerinin ekonomik canlılığını, sosyal bütünlüğünü, farklılığını ve sürdürülebilirliğini sağlamak üzere fiziksel mekan çekiciliğinin sağlanması oldukça önem kazanmaktadır. Eskiyen ve yıpranan yapıların rehabilite edilmesi, kentsel mekanlarda insan lğinin dikkate alınması, tasarlanan mekanda

geçirgenlik, çeşitlilik, okunabilirlik, estetik gibi kavramların göz önünde bulundurulması gereklidir denilebilir. Ayrıca, tarihi ve kültürel değeri olan yapılar ile mevcut geleneksel dokunun çağdaş işlevlerle sürekliliğinin sağlanması yoluyla eski merkez alanlarının yeniden canlandırılmasında mümkün olacaktır.

Avrupa ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde başarılı örneklerine sıkça rastlanan birçok kentsel canlandırma projesinin arkasında, yukarıda sıralanan tasarım ilkelerine ek olarak güçlü bir merkezi yönetim, etkin ve girişimci bir yerel yönetim, sürece hakim bir program, güçlü bir finansman modeli ve katılımcı, bilinçli bir halk bulunmaktadır. Bu nedenle projelerin başarıya ulaşabilmesi için, merkezi yönetimin destek ve katkıları başta olmak üzere, güçlü bir yerel yönetim desteğini alan, katılımcı halk modeli benimsenerek yol alınmalıdır.

Belirlenecek yerel stratejiler, kentsel canlandırma projelerini destekler olmalı ve hem ekonomik hem de sosyal içerikli geliştirilmelidir.

Kentsel canlandırma projeleri ilkeli ve hedefi net ortaya koyan projeler geliştirilerek elde edilmeli, ihtiyaç duyulan kentsel canlandırma stratejisi bu doğrultuda çıkartılmalıdır.

Kentsel canlandırma projeleri arasında sanayisi ile yeniden canlandırma planı hazırlayarak gelişen kentlere örnek olarak Port Richmond-Philadelphia vermek mümkündür. Proje Richmond Limanı ve yakın çevresi için geliştirilmiş bir canlandırma projesidir. Hızla büyümekte olan diğer kıyı kentlerin ihtiyaçlarını karşılayan Richmond limanı aynı zamanda Pennsylvania'nın kömür kaynaklarını geniş bir demiryolu ile bağlayarak bölgenin en önemli merkezi haline gelmiştir. 1841 tarihinde Port Richmond Terminali'nin inşası bölgenin gelecekteki kaderinde önemli rol oynamıştır.

Bu tarihe kadar seyrek nüfuslu, daha çok kırsal karakterli, tarım öncelikli olan bölge bu tarihten sonra oldukça önemli bir iş gücü sağlayarak tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Yirminci yüzyıl başlarında artık Port Richmond tüm Atlantik sahilindeki en yoğun

limanlardan birisi haline gelmiştir. Gemilerle gelen farklı ürünler kurulan fabrikalarda yeni iş olanakları da sağlamış, hatta bölgeye gelen göçmenlerin sayısında ciddi anlamda artışa sebep olmuşlardır. Yeni gelen insanlar beraberlerinde ülkelerinin kültür, dil ve dinlerini de getirerek sanayi dönemi canlanmada rol oynamışlardır. Ancak sanayi sonrası dönemde ekonomi gerilemeye başlayarak yön değiştirmiştir. Günümüzde ise Philadelphia için Port Richmond hala önemli bir sanayi yerleşimidir.

3.2 Kentsel Tasarım, Kimlik ve Peyzaj Mimarlığı İlişkisi

Kentsel Tasarımın “çevresel tasarım” disiplinleri olarak tanımlanan meslek grupları içindeki yeri bugüne kadar tartışılmamıştır (çizelge 3.1). Bu tasarım mesleklerinin her birinin, kendine özgü nitelikleri ve mesleki becerileri kentsel tasarıma yansıtılmaktadır. Mimarî yaklaşımın kentsel tasarımda oynayacağı rol mekânın üç boyutlu kurgulanması, tasarım dili, anlamı ve mesajı açılarından tanımlanmaktadır. Buna karşılık, hem fiziksel olarak projenin ana sistemlerinin oluşturulmasında hem de toplumsal açıdan kamu yararının gözetilmesinde planlama mesleği ve temsil ettiği değerler öne çıkmaktadır. Peyzaj mimarlığı ise, yere/zemine bağımlılığı ve zamanın önemli bir tasarım etmeni olarak kullanılmasındaki birikimi sayesinde, gerek fizikî bağlamın gerekse doğanın ve doğal elemanların anlamlı bir biçimde tasarıma katılmasına olanak sağlamaktadır (Aydemir vd. 2004).

Kentsel tasarım, oluşturduğu kent kimliği ve peyzaj mimarlığı arasında çok güçlü bir bağ vardır. Çoğu zaman kent kimliklerini etkileyen kentsel tasarım çalışmaları ancak peyzaj mimarlığı kavramı ile bütünlük arzederse başarıya ulaşabilir. Kimlik , kültür, tarih nasıl ortak değer olarak insanı kabul ediyorsa o kentin peyzajı da insan ve doğa arasında kurduğu iletişimle aslında kent kimliği vurgusunun en önemli taşlarından birisidir.

Kentsel tasarım ile peyzaj tasarımı birbirini bütünleyen tasarım konularıdır. Yapılar, duvarlar, merdivenler, kent donatıları, yollar, zemin döşemeleri, işaretler, araçlar, sular, çeşmeler, havuzlar, kayalar, bitkiler ve insanlar kent peyzajının kaçınılmaz elemanlarıdır. Tarih boyunca peyzaj planlama ve tasarım çalışmaları kentlerin

biçimlendirilmesinde önemli rol oynamıştır. Örneğin Antik Tiyatro, Agora, Roma Forumu, Atrium Evleri, Ortaçağ Manastırları, Rönesans kentleri, Barok Parkları, İngiliz Romantik Bahçeleri ve Osmanlı Saray Bahçeleri peyzaj tasarımı açısından önem taşımaktadır (Ekebo 1969).

Günümüzde ise peyzaj tasarımı:

Kentsel Yeşil alanlar: Ormanlar, yeşil yol ve kavşaklar, tarım alanları, bölge, kent, semt korulukları, doğal alanlar.

Kentsel Rekreasyon Alanları: Bölge, kent, semt ve mahalle parkları, yaya bölge, alan ve yolları, meydanlar, botanik bahçeleri, arboretumlar, hayvanat bahçeleri, sergi, festival, fuar alanları, lunaparklar.

Kentsel Onarım Alanları: Şev, erezyon, kayalık alanlar, kumullar, deniz ve akarsu kıyıları.

Kentsel Koruma Alanları: Sulak alanlar, doğal bitki / hayvan koruma alanları tarihse/arkeolojik alanlar, kentsel doku, kent silueti gibi geniş bir yelpazede örnekler vermektedir.

Kentsel tasarım kavramı, kentsel ekoloji kavramından ayrı düşünülemez çünkü yapılan tasarımda önemli olan kentsel ekolojinin sürdürülebilirliğidir. Ekoloji merkezli fiziksel planlama ve tasarım ise doğrudan peyzaj mimarlığı ile ilişkilidir.. Dolayısı ile ekolojik kentsel tasarımda baş aktörler peyzaj mimarları olmalıdır.

Bu olguya kentsel tasarım açısından bakıldığında, kentsel tasarımın temelinin kentsel ekoloji olacağı açık seçik ortaya çıkmaktadır. Ekoloji ile ilgili herşey öğrenilmeden, sindirilmeden kent tasarımı yapmak, konuyu bir mesleğe maletmek kentsel sorunları dahada arttıracak ve telafisi olanaksız boyutlara getirecektir (Yılmaz ve Memlük 1999).

Kentlerin tesadüfi peyzajları, doğal süreçlerin doğru doğalarını anlamak için bir temel oluşturur. Onlar için tasarım esin kaynağına dönüşmelidir. Çevre tasarım perspektifinden sürdürülebilirliğin kökleri doğal süreçler içerisinde. İnsan yapısı işler bütün bir yaşam kalitesi ve çevre kalitesine net bir kazanç sağlamak üzere tasarlanmalıdır. Kent formunu etkileyen ve etkilenen doğal sistemlerin, kent çevresinin bir parçası olduğu eğilimi sürdürülebilir kent kavramı ile ortaya çıkmıştır. Bu sistemler kent sınırı içindeki bozulmamış peyzajlardır. Kent çevrelerinde sürdürülebilir alanlar biryere özgü ve bağımlıdır. Özel bir peyzaj içindedir ve bunlar bölgesel kimliği oluştururlar (Hough 1994).

Günümüzde insan, her ne kadar konforlu yapıların, görkemli mimarilerin içinde teknoloji sayesinde herşeye ve heryere yakın olarak yaşadığını düşünse de aslında doğaya uzaktır ve özlem duymaktadır. Bu nedenle fiziksel planlamalarda artık günümüz insanı doğaya dönüşü çağrıştıran projelerin içinde yer almak istemekte ve tasarımcıları bu konuya yöneltmektedir. İnsan, peyzaj ilişkisi 21.yüzyıl kentlerinde açık ve yeşil alanlarla sağlanmakta ve genellikle bu alanlar o kentin kimliğini oluşturan en önemli veri olarak kent belleğinde yer almaktadır.

Kent kimliğinin oluşturulması ve geliştirilmesine tarihten bir örnek vermek gerekirse; İngiltere "Victoria Dönemi" incelenebilir. Bu dönemde Kraliçe Victoria'nın en önemli reformları Londra'nın alt yapısı, Londra metrosu (dünyanın ilk metrosu), banliyö yerleşmeler ve önce sarayların bahçelerini açarak oluşturduğu parklar ve yeşil alanlar olmuştur. 1 Mayıs 1851 de ilk evrensel sergi açılmıştır. Serginin sembolü Hyde Park içinde inşa edilen "Crystal Palace" İngiliz yaratıcılığının üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Peyzaj Mimarı Joseph Paxton tarafından tasarlanmış olan bu cam ve metal yapı 520 m uzunluğunda 125 m genişliğinde ve 20 m yüksekliğinde dev bir saraydı. Bu yapı daha sonra Ebenezer Howard'a Bahçe Şehir teorisi için esin kaynağı olmuştur. Crystal Palace'ın girişinde bir yanda Aslan Yürekli Richard'ın dev heykeli, diğer yanda göz kamaştırıcı bir kristal çeşmenin merkezinde 24 tonluk bir kömür bloğu yer almıştı. Evrensel sergi 6 milyon izleyici çekmiş ve kitleler müthiş etkilenmiştir. Londra bu büyük organizasyonla yeniden ele alınmış, tren, tramvay sistemleri kurulmuş geniş bulvarlar, ağaçlı yollar oluşturulmuştur. Bütün bu değişimler ve hamleler 19. yy

sonunda İngiltereyi yeniden dünyanın en zengin ülkesi yapmış ve Londra dünya başkentliğine hazırlanmıştır (Memlük 2004).

20 yüzyıla girerken sanatta ve ticarete olduğu gibi, şehircilik, mimari ve peyzajda da arayışlar hala sürüyordu. 1898’de Ebenezer Howard "Tomorrow: A Peaceful Path to Real Reform"u yayımladı. 1903’te ilk bahçe şehir Lechworth tesis edildi. "Garden City" bahçe şehir hareketinden sonra 20.yy’da uydu şehirler, garden suburb, garden village country belt, agricultural belt, rural belt vb planlama arayışları devam etti. İngiliz ağırlıklı bu planlama çalışmalarının temelini peyzaj düzenlemeleri oluşturmaktadır (Memlük 2004)

Tarihteki örneklerde de görüldüğü gibi, zaman içinde kentleşme nedeniyle kopan insan ve doğa arasındaki bağların yeniden tesisi için çalışan ve bu bağları güçlendiren peyzaj mimarları bu yönleriyle yaşanabilir ve sürdürülebilir çevrelerin tasarlanmasına öncülük etmişlerdir.

Çizelge 3.1 Kentsel tasarımın yeri ve üç ana meslek grubu ile olan ilişkisi (Aydemir vd. 2004)

4.MATERYAL ve YÖNTEM

4.1 Materyal

Bu araştırmanın ana materyalini “Tarihi Kentlerde Kimlik Sorunu” kavramının irdelenmesi, bu kavramı destekleyecek kuramsal temellerin araştırılması ve Tarihi Kent kimliğine sahip olan Diyarbakır kenti ile ilgili yapılan araştırmalar oluşturmaktadır. Diyarbakır Valiliği’nin öncülüğünde, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve ÇEKÜL Vakfı’nın proje ortaklığında geliştirilen “Diyarbakır Surları ve İçkale Koruma Projesi” irdelenmiştir. Bunun yanısıra tez konusu kapsamında incelenen ulusal ve uluslararası yayınlar, kitap, dergi, makaleler ve tezler çalışmanın diğer materyallerini oluşturmaktadır. Ayrıca bu sorunun çözümü için “Kentsel Canlandırma” kavramı irdelenmiştir.

4.2 Yöntem

Yöntem olarak ; literatür ve veri toplama aşaması, arazi etüd çalışması ve değerlendirme yolu izlenmiştir.

4.2.1 Literatür ve veri toplama aşaması

Araştırmaya literatür taramaları ile başlanmıştır. Taranan kaynaklardan elde edilen verilerle oluşturulan teorik çerçeve ile Kimlik, Kentsel Tasarım, Tarihi Kent kavramları incelenerek; Tarihi kentlerin korunmasına yönelik sorunlar ve çözüm önerileri ortaya konmuştur.

4.2.2 Arazi etüt çalışması

Tarihi kent merkezlerinde arazi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda sorunlar daha yakından tespit edilerek çözüm önerileri geliştirilmiştir.

4.2.3 Değerlendirme

Araştırmanın sonuç aşamasında, araştırmanın temelini oluşturan literatür ve veri toplama çalışmaları ile ulaşılan kavramsal ve teorik sonuçlar; arazi etüt çalışması ile pekiştirilerek sonuçları değerlendirilmiştir. Tez, doğal ve kültürel sürekliliğin, dolayısıyla Kentin Kimliğinin devamlılığının sağlanmasına katkıda bulunacak çözüm önerilerini sunmaktadır.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Tez çalışmasının bu bölümünde Tarihi Kent kavramı ve Diyarbakır kentinin tarihi kimliğini oluşturan özellikleri incelenmiştir. Ayrıca örnek teşkil etmesi bakımından Diyarbakır Surları ve İçkale Koruma Projesi irdelenmiştir.

5.1 Tarihi Kent Kavramı

Son yıllarda " Tarihi Değer " anlayışında değişiklikler olmuştur. Avrupa kentlerinde korunması söz konusu olan binaların büyük bir kısmı; 19. yy'ın geç dönemine ait, çoğu, savaşta bombardıman sonucu harap olmuş ve önemli bir yapı potansiyeli oluşturan yapılarıdır. Bu binalar zamanla tarihi araştırmaların odak noktasını oluşturdular.

Bunun sonucunda, tarihi önemi olan bina ve alanların korunması, daha geniş bir aktivite alanına yayıldı; ilgili kurum ve kuruluşların disiplinlerarası yaklaşımları ile toplum tarihinin göstergesi olan, ancak daha önce korunması düşünülmemiş binalar da koruma kapsamına alındı. Bu yaklaşım daha çok geleneksel mimariyi, kültürlerinin göstergesi olarak korumayı amaçlayan, sosyalist ülkelerde belirgin olarak ortaya çıkarmıştır (Çöl 1998).

Tarihi kentler aynı zamanda, savaşların, fetihlerin, yıkımların, imparatorlukların yükselişlerinin ve çöküşlerinin, kolonileştirmenin ve sömürgeleştirmenin yaşandığı mekanlardır. İnsanlar kentleri, kentler insanları biçimlendire gelmişlerdir. O yüzden kentler, içlerinde süregiden yaşamın çeşitliliğini ve zıtlıklarını, güzelliklerini ve çirkinliklerini, toplumsal ilişkilerin karakterini ve kültürel yapısını yansıtır (Anonim 2003).

Anadoluda'ki efsanelere ve uygarlık tarihine ev sahipliği yapan, kültürünü, mimarisini, yaşam tarzını, mekanlarını ve tarihçesini aynı önem derecesinde koruyabilen kentlerimizi, "Tarihi Kent" olarak adlandırırız.

Tarihi kentlerimizin en önemli ortak özelliği, sahip oldukları tarihi miraslarıdır. Bu özelliklerini koruyamamış ve günümüze taşıyamamış kentler büyük bir yozlaşmaya maruz kalmışlardır.

Küreselleşmenin etkisiyle ülkemize ve kültür değişimine maruz kalan diğer ülkelere sunulan modern yaşam, en çok kültürel değerlerine zarar vermiştir.

Bu tip eski toplumsal yapı-yeni toplumsal yapı çelişkinin yaşandığı 20.yy. ın ikinci yarısından sonra; eski kültürünün içerisine teknolojinin getirdiği yeni yapılaşmanın bilinçsiz girişiyile tarihi doku da zarar görmüştür. Bu zararda en çok “tarihi kent kimliği” olgusunu zedelemiştir. Günümüz tarihi kentlerinin birçoğunda bu sorunla karşı karşıya gelmekteyiz.

Tarihi – Kültürel çevreler; hayranlık uyandıran genel görünümleri, çeşitli üslup ve biçimleri barındıran zengin düzenlemeleri, farklı algılamalara olanak veren kıvrımlı sokakları, özenli işçilikleriyle toplumların yaratıcılığının bir göstergesidir. Eski kent ve mahalleleri incelemek, bugünü anlamaya, kendimizi tanımaya, tanımlamaya yardımcı bir araçtır. Geçmiş uygarlıkların sosyal ve ekonomik yapısı yaşam felsefesi, estetik duyarlılığı ile ilgili birçok detay bu çevrelerde saklıdır (Ahunbay 1999).

Kentlerin kimliklerini incelemek, araştırmak ve anlamak için o kentin tarihine, coğrafyasına, kültürüne, tarih boyunca üstlendiği işlevlere ve mekansal karakteristiklerine bakmak gerekir.

Ülkemiz tarihsel birikim açısından çok zengindir ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu özelliği ülkemiz kentlerinin hemen hepsine tarihi bir kimlik yüklemiştir. Bu çalışmada Tarihi kent kimliğini oluşturan değerleri ve örnek teşkil etmesi bakımından Diyarbakır kenti ve “Diyarbakır Surları ve İçkale Koruma Projesi” irdelenmiştir

5.2 Tarihi Kentlerin Korunması

Ülkemizde 1950’li yıllardan günümüze, hızlı toplumsal yapılanmalardan en çok etkilenen tarihi kentlerimiz olmuştur. Çünkü mevcut altyapı ve üst yapı kurumlarının odaklandığı mekanlar şehirlerimizin tarihi alanlarıdır. Unutulmamalıdır ki maddi kültür varlıklarımızın gözden çıkarılması halinde, manevi varlığımızı (kimliğimiz) bağımsız olarak sürdürebileceğimiz akla uygun olmaz. İkisi birarada ayrıştırılmaz bir bütündür; ulusaldır (Okyay 1993).

Türkiye binlerce yıllık bir süreçte yeralmış uygarlıkların birikimi olan kültürel ve doğal değerleri barındırmaktadır. Bu değerlerin bir bütün olarak algılanması, değerlendirilmesi ve korunması, özgün kimliğiyle Türkiye’nin varoluş nedenini oluşturmaktadır. Bu değerlerin yokolması, kültürel sürekliliğin kesintiye uğraması, geleceğe temel olan birikimin kaybedilmesi demektir. O halde her koşulda bu değerlerin yani kültür mirasının korunması gerekmektedir (Çubuk 1998).

Kentin tarihi, kültürel mirasının gelecek kuşaklara aktarılması, kent kimliğinin devamı anlamına gelmektedir. Kentin kimliğini korumak, mimari çevreyi, doğal çevreyi ve kültürel çevreyi korumaktır. Kentlilik bilincinin de gerektirdiği budur.

Kentin yaşayan bir organizma olduğu gözönüne alınırsa, her dönem önemlidir ve tarihsel sürekliliğin bir parçasıdır. Bunların bir bütün olarak korunması, kent kimliğinin doğru betimlenmesinin yadsınamaz parçasıdır. Bu yaklaşım artık uluslararası platformda kabul edilen bir olgudur (Anonim 2002).

Yerel ve ulusal mirasımız aynı zamanda evrenseldir. Sahip olduğumuz mirası korumak sadece ülkemize değil insalığa karşı bir sorumluluktur. Özellikle birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapan ülkemizde kentlerin “kimlikli” gelişiminin olmazsa olmazı tarihi dokuyu korumak ve yaşatmaktır.

5.2.1 Farklı meslek disiplinleri ve kurumlar açısından kentsel koruma

Tarihi ve kültürel mirasımız olan kent kimliklerinin korunması için disiplinlerarası bir çalışmanın varlığından söz etmek gerekir. Çünkü kimliğin sürdürülebilirliğini sağlamak toplumun olduğu kadar tasarımcının da iradesine dayalı bir süreçtir. Bu süreçte Mimarlar, Peyzaj Mimarları, Kentsel Tasarımcılar, Şehir Plancıları, Arkeologlar, Sanat Tarihçileri, Restorasyon uzmanları, Sosyologlar, Hukukçular, Siyasetçiler gibi farklı meslek disiplinlerinin birarada ve uyum içinde çalışabilmeleri çok önemlidir. Tüm bu meslek gruplarına ek olarak Devletin ilgili tüm kurumları, Merkezi ve Yerel yönetimler ile Sivil Toplum kuruluşları ortak çalışma alanları tespit ederek sorunlu alanların tespitine ve sorunların çözümüne yönelik çalışmaları yine hep birlikte yapmalıdır. 2000 yılında 50 belediyenin katılımıyla kurulan ve kültürel mirasın “belediyelerce” de sahiplenilerek yaşatılmasını hedefleyen Tarihi Kentler Birliği (TKB), 2006 yılıyla birlikte 200’e yakın belediyenin üyeliğiyle çok sayıda proje, toplantı ve yayın çalışmaları yapmaktadır. TKB konu ile ilgili sivil toplum çalışmalarına verilecek en başarılı örneklerden biridir.

“Geçmişin sanatını anlamak ve açıklamak kime düşer? Bu özgün anıtları yapan ve kullananlara, bugün aynı kültürü paylaşanlara mı? Bu anıtların üzerinde yer aldığı toprakların bugünkü sahipleri ve dolayısıyla bu emanetlerin koruyucuları olanlara mı? Yoksa insanlığın tümüne mi? “ (Garabar 1998)

Tarihi çevrelerin korunması ve yaşatılmasında yeni, çağdaş örgütlenmelere gidilmesi gereği kaçınılmazdır. Yeniden örgütlenecek kurumlar böyle bir yaklaşımla donatılmalı, desteklenmelidir. Bu örgütlenmede genelde ve kentsel koruma için mutlak; danışma, karar verme, uygulamayı yönlendirme ve uygulamaları denetleme kurulları ya da birimlerinin oluşturulması gerekmektedir. Dolayısı ile bunları kapsayacak bir sistem oluşturulmalıdır. Özellikle Devlet’in Kültür Bakanlığı vasıtasıyla sitlerin, koruma bölgelerinin ülke bütününde envanterini yaptırması, bölgesel bazda çalışmaların yoğunlaştırılması kaçınılmaz bir zorunluluk olmalıdır (Çubuk 1998).

Türkiye'nin "koruma" konusunda çok sayıda uzmana gereksinimi olduğu kuşkusuzdur. Ancak bu gereksinimlere koşut biçimde ülkemizde henüz özel eğitim gerektiren disiplinlerin yeterince yaygınlaştırıldığını, kabul edildiğini söylemek olası değildir. Örneğin uzun süre mimarların şehircilik faaliyetlerini yürütmelerinin ardından şehir plancılarının bir disiplin grubu oluşturmaları gibi. Türkiye'de 1950'li yıllardan itibaren kültür mirasının korunması konusunda, tek objeden bütüne, kent ve bölge ölçeğine gelinmiş olması büyük bir gelişme olarak kabul edilse de, bütün bu hususlarda çalışmalar yapacak ve kültür mirasının korunmasına ilişkin örgütlenmede görev alacak elemanlara ciddi gereksinim bulunmaktadır. Dolayısıyla uluslararası ve ulusal ölçekte korumanın yöntemlerinin incelenmesi, profesyonel koruma uygulamalarının tartışılması, peyzaj- planlama- kentsel tasarım – mimarlık arasındaki ilişkilerin oluşturduğu kültürel çevrenin korunması esasları ve sorunları, bu çerçevede uygulayıcı, idareci ve işletmeci ve konuyla ilgili diğer plancıların taleplerinin tespit, Dünya'da ve ülkede kültür mirasının ve kültürel çevrenin korunması hususunda mesleki gereksinimlerle, teorik gelişmeler arasında denge kurulmasının araştırılması önem kazanmaktadır (Çubuk 1998).

Özellikle Peyzaj mimarları ölçeğinden kentlere bakmak ve bu sayede çözüm yolları geliştirerek tasarım ve planlama süreçlerine katkıda bulunmak çok önemlidir. Günümüz dünyasında parsel bazlı yaklaşımlar ya da bina ölçeğinde yapılan çalışmalar asla yeterli olmamakla birlikte kent kimliğine katkısı ve çevresiyle ilişkisi bakımından sorgulanmaktadır.

Türkiye gibi herbir kenti tarihi zenginlik odağı olan ve yine herbir kentindeki imar uygulamalarının mutlaka geçmiş birikimleri de gözetmesi gereken bir uygarlıklar ülkesidir. Yeni yapılaşmayla ilgili "imar yasaları" ile geçmişin değerleri ve dokusunu yaşatmayı hedefleyen "koruma yasaları"nın, birbirinden ayrı düzenlemeler olarak değil, birbiriyle bütünleşen yasalar şeklinde ele alınması, daha fazla geç kalınmaması gereken ulusal ve evrensel bir zorunluluk olarak görülmelidir (Ekinci 2007).

5.2.2 Tarihi kentlerin korunmasında uluslararası ilkeler

II. Dünya savaşı sonrasında yıkılan ve yokolan kentlerin yeniden yaşama kavuşturulması ve kültürel mirasın kurtarılması amacıyla başlatılan çalışmalar sonunda 1931 Atina Bildirgesi ile tanımlanan çerçevenin yetersiz kaldığı görüldü. 1964 Venedik Tüzüğü, Atina Bildirgesini temel alarak, daha çok anıtsal nitelikli yapıların yerinde korunması, fonksiyon kazandırılması, özgün malzeme ile onarımı gibi özellikleriyle daha sonraki anlaşma ve sözleşmelere temel olmuştur.

Avrupa Konseyi tarafından AVRUPA MİMARİ MİRAS YILI nedeniyle 1975 yılında düzenlenen kongre sonunda yayınlanan AMSTERDAM DEKLARASYONU ile bütünleşmiş koruma (integrated consevation) kavramı üzerinde durulmuştur. Bu Deklarasyonun vurguladığı temel noktalardan bazıları şunlardır:

- Mimari mirasın korunması kültürel değerinin yanısıra geçmiş ve gelecek için bilinç yaratması nedeniyle hayati önem taşımaktadır.
- Mimari miras tek yapı değil doku, kent ve çevresidir.
- Mimari koruma tek başına bir çalışma olarak değil, büyük ölçekli şehir ve bölge planlamanın bir parçası olarak düşünülmelidir.
- Önemli planlama araçlarına sahip olan yerel yönetimler, mimari mirasın korunmasında özel bir sorumluluk üstlenmelidir.
- Mimari mirasın korunmasında genç neslin eğitilmesi programlarına ağırlık verilmelidir.
- Kamu yararına dönük faaliyet gösteren uluslararası, ulusal ve yerel bağımsız kuruluşlar desteklenmelidir.
- Geleceğin mimari mirası olan bugünün yeni yapıları, nitelikli, çağdaş mimari özellikleri yansıtır olmalıdır.

1987 tarihli “Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması için ICOMOS Bildirgesi” ile ise “Amsterdam Deklarasyonu” ile belirlenen genel ilkeler ayrıntılandırılmış ve korunması gerekli nitelikler tanımlanmıştır. En önemli katkısı koruma planının içeriğinin belirlenmesidir.

Buna göre koruma planı:

- Disiplinlerarası bir çalışma ile yürütülecektir.
- Tarihi kentsel alanlar ile kent arasındaki ilişki uyumlu bir bütün olarak değerlendirilecektir.
- Önerilen yeni fonksiyonlar tarihi alanın özelliklerine uygun olacaktır (Çubuk 1993).

5.2.2.1 Kentsel sit alanlarının korunması Fransa örneği (Malraux Yasası)

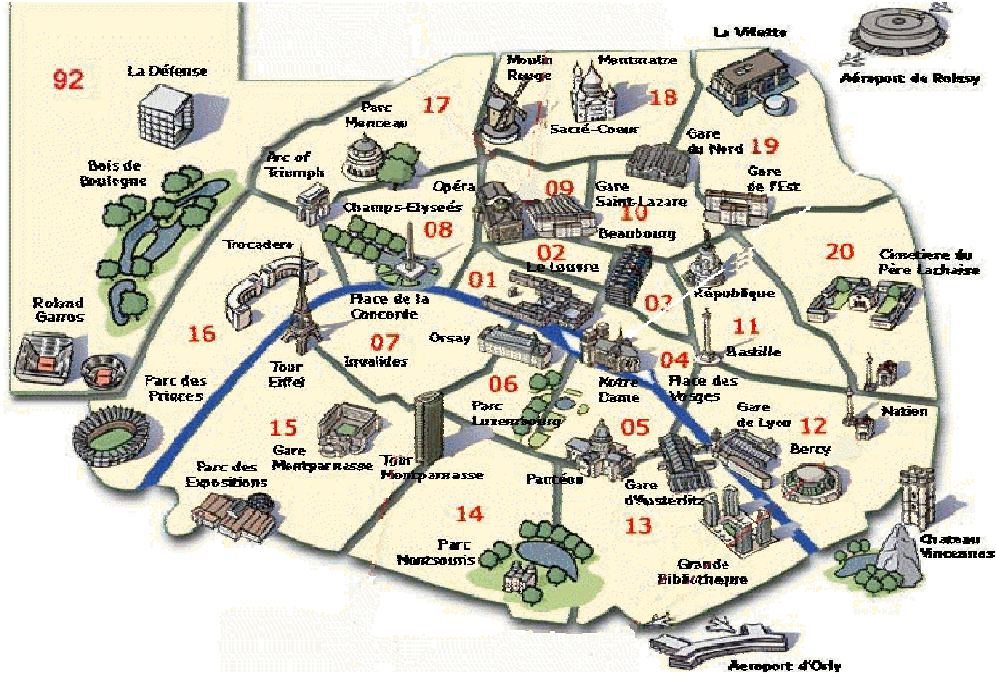
Fransa 2000 yıllık tarihi geçmişe sahip olan, tarihin dönüm noktalarına şahit olmuş kentleriyle belleklerimizde yaşayan, gerek imparatorluk gerekse Fransız devriminden günümüze ulaşan yelpazede mekanlarıyla tarihi mirasını bugüne kadar koruyabilmiş ve bu yönüyle kent kimliğini oluşturmuş nadir ülkelerden biridir.

1960'lı yıllarda bir yandan inşaat sektöründeki teknolojik ilerlemeler, diğer yandan aynı sektördeki spekülative yatırımların karlılığı, kentlerde yapı adalarının bütünü kapsayacak büyüklükte yeni ve modern mahallelerin kurulmasını teşvik etti. Tüm kentsel işleyişi değiştirmeye yönelik bu zorlamalar, Fransa'da "mimari miras nitelikli kentsel bütün anlayışını" gündeme getirdi.

Ünlü yazar, siyaset adamı, Kültür bakanı André MALRAUX'nun adıyla anılan Malraux yasası (LA Loi Malraux) o zamana kadar yasal boşluklardan yararlanarak tarihi kent dokularının yok edilmesine gözyumanlara dur derken aynı zamanda tarihi kent dokularındaki yaşam kalitesinin daha anlamlı olabileceği seçeneğini getirmiştir. Diğer yandan da II. Dünya Savaşı sonrası birtürlü üstesinden gelinemeyen konut sıkıntısına da belirli bir oranda çözüm getirmiştir (Okyay 2001).

Malraux yasasının uygulanmasını izleyen yıllarda çok önemli gelişmelerden biri de, planlama ve uygulamaların ivme kazanarak yasanın yararlarının yaygınlaşmasını sağlayan birçok sivil ve resmi örgütlenmenin gerçekleşmiş olmasıdır.

O günlerde yasanın uygulandığı mekanlar bugün binlerce turistin gezdiği, önemli kültürel etkinliklerin gerçekleştiği, uluslararası düzeyde önem arz eden mekanlardır. Paris'in Marais, Balance, Avignon mahalleri bu alanlara örnek teşkil eder (Şekil 5.1).

Şekil 5.1 Marais Tarihi Mekanlar Haritası (www.images.google.com.tr 2008)

Şekil 5.2 Avignon Yaz Festivali (www.images.google.com.tr 2008)

Uygulama araçlarındaki yapılanma, birbiri ile ilintili şu iki dinamiği gerçekleştirmektedir:

- Yasanın uygulanmasına geçişteki ilk beş senede 35 kentte koruma planları ve uygulamaları yapıldı. Böylelikle yaratılan bu dinamikte gerek planlamada, gerekse uygulamalarda aksayan hususlar gözden geçirilerek giderilmeye çalışıldı.
- Yapılan restorasyon uygulamaları ister özel girişimle, ister mülk sahiplerinin biraraya gelerek kuracakları dernekler (Association Fonciers Urbaines, AFU) aracılığı ile olsun, yöredeki bakanlıkça atanmış sivil yetkililer denetiminde sürdürülmektedir. Böylelikle bir yandan, sivil örgütlemelere teknik danışmanlık sağlanabilmekte, diğer yandan ise restorasyonlar usulüne uygun yapılabilmektedir.

Bu türde bir anlayış 1970 yılına kadar sürdürüldü (Okyay 2001).

Yasa sadece kentsel dokunun korunmasına ilişkin bir yasal düzenleme olmasına karşın, daha sonraki yasal ve örgütsel gelişmelere, yeni mevzuat ve yönetmeliklerin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Kentsel yerleşmelerin yanısıra, kırsal alanlardaki eşsiz pittoresk güzelliğe sahip doğal alanların korunması kaygıları, 1983'de Kırsal Peyzaj ve Mimarisini Koruma Bölgeleri (Zone de Protection du Patrimoine Architectural, Urbain et Paysager, ZPPAUP) yasal kavramı altında, yine Kültür Bakanlığı'na bağlı ayrı bir bölümün kurulmasına neden olmuştur.

Malraux yasasının çıkmasından (1962), 1997 yılına kadarki süreçte çeşitli büyüklükte 88 kentsel koruma alanı planı yapıldı ve uygulamaya konuldu. Bu kapsamda 19. Yüzyıla kadarki tarihi kentler için koruma ve uygulama örnekleri gerçekleştirildi. Örneğin;

- Antik Roma Uygarlığı'nın fizik, doku ve yapı olarak izlerini taşıyan Arles, Nimes, Avignon, Orange kentleri
- Ortaçağ kenti modelinin tüm özelliklerini taşıyan Sarlat, Laon, Saint- Emillion kentleri ve aynı şekilde genellikle 18. Ve 19. Yüzyıl kentleri olarak öne çıkan Nantes, Rennes ve Tours Bordeaux, Marais (Paris) tarihi kent merkezlerinin koruma uygulamaları önemli örneklerdir (Okyay 2001).

5.3 Tarihi Kent Kimliğini Oluşturan Faktörler ve Diyarbakır Örneği

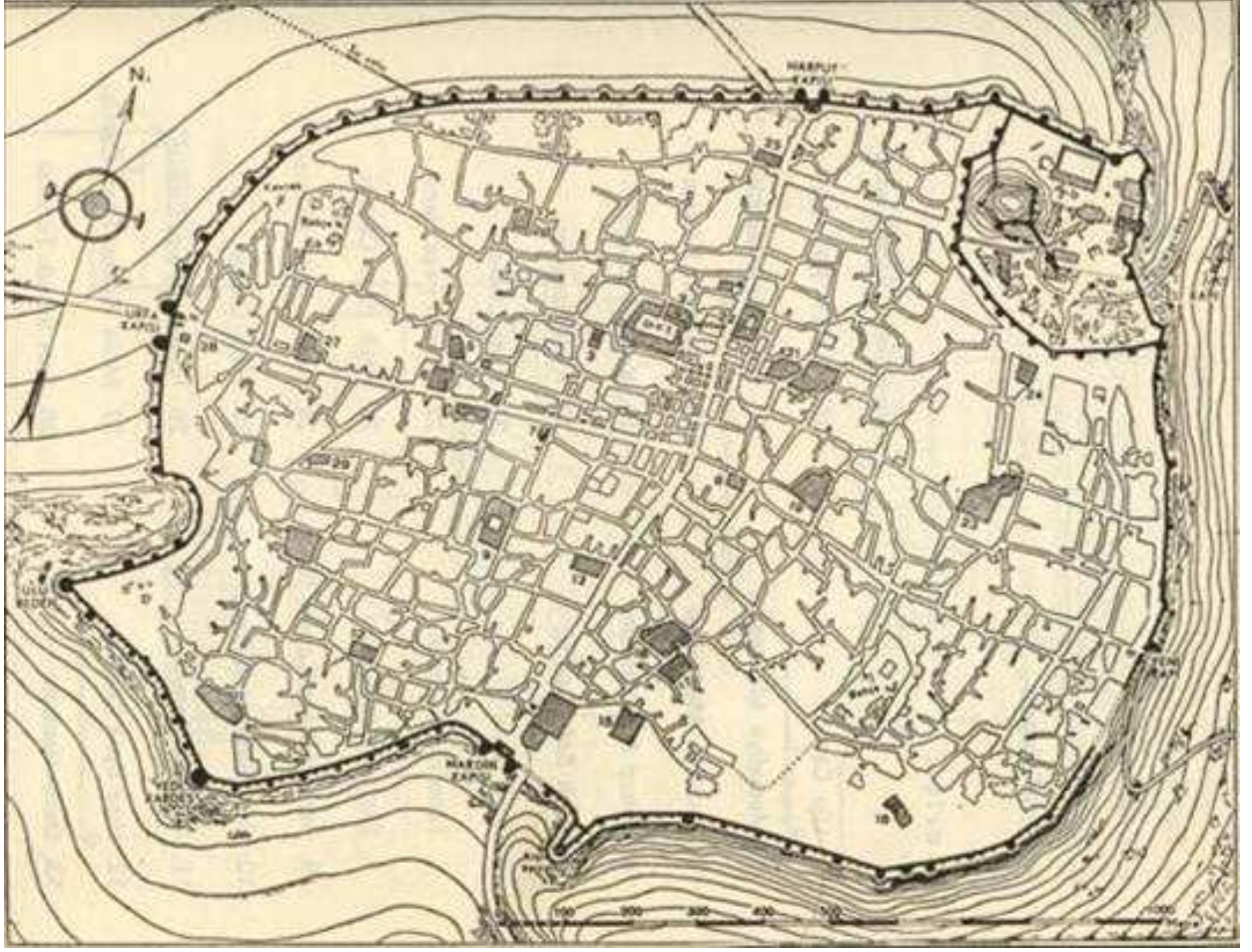
Diyarbakır kentinin kimliğini oluşturan faktörler tarihi, coğrafi, kültürel, işlevsel ve mekansal karakteristikleri açısından incelenmiştir.

5.3.1 Kentin tarihi yapısı

Diyarbakır Kenti, Güney Anadolu Bölgesi'nin orta kısmında ve Mezopotamya'nın kuzeyinde yer almaktadır. Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş, Mardin, Urfa, Batman ve Adıyaman illeriyle çevrelenmiş olan Diyarbakır ili, bölgenin tüm özelliklerini taşır. Bağlı 13 ilçe merkezi bulunmaktadır. Diyarbakır kent merkezi 7 bin 500 yıllık bir geçmişe sahiptir. Tarihin her döneminde büyük uygarlıkların, kültürel ve ekonomik hareketlerin merkezi olarak kabul edilen kent, birbirini izleyen 26 değişik uygarlığa beşiklik etmiştir. M.Ö.3000 yıllarında Hurriler'den başlayarak Osmanlılar'a kadar uzanan yoğun bir tarihi geçmişi olan Diyarbakır'da yaşayanlar, dönemlerine ait izlerle kenti ölümsüzleştirmişlerdi (Şekil 5.3).

Sırasıyla Amedi, Amed, Kara Amed, Diyar-ı Bekr, Diyarbekir adlarıyla anılan şehir, tarih boyunca bir çok medeniyete ev sahip yapmıştır. Aslında Diyar-ı Bekr (Diyarbekir) adı Osmanlı'nın son yıllarına kadar daha çok bir bölge adı olarak kullanılmıştır. Diyarbakır sırasıyla, Hitit, Asurlular ve Urartular, Medler, Partlar, Büyük Tigran, Romalılar, Romalılar-Partlar, Sasaniler-Romalılar, Bizanslılar egemenliğinde kalmıştır.

639 yılında kent Müslüman Arapların eline geçmiş ve 661 yılına kadar üç halife devrinde yönetilmiştir. Daha sonra Emeviler, Abbasiler, Şeyhoğulları Abbasiler, Hamdaniler, Büveyhoğulları, Mervaniler, Büyük Selçuklular, Suriye Selçukluları, İnanoğulları, Nisanoğulları, Hasankeyf Artukluları, Mısır ve Şam, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar, Timur, Akkoyunlular, Safeviler egemenliğinde kalan kent, 15 Eylül 1515'te Osmanlı egemenliğine alınmıştır.

Şekil 5.3 Diyarbakır suriçi (www.diyarinsesi.org 2001)

Diyarbakır, Osmanlılar döneminde önemli eyaletlerden birinin merkezi olmuş, doğuya sefer yapan orduların hareket üssü ve kışlağı görevini görmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde özellikle 1.Dünya Savaşı'nın yakın zamanlarda hastalık, yangın ve sefalet yüzünden büyük sıkıntı çeken Diyarbakır; Cumhuriyet devrinde büyük ve önemli imar, sosyal, kültürel ve ekonomik hareketler yaşamıştır. 1950'lerden sonra yeni şehir kurulmuş; yollar, hastaneler, okullar ve modern yapılarla gün geçtikçe büyümüş ve gelişmiştir. Yeni şehir kara, hava ve demir yolarıyla Türkiye'nin dört bir yanına bağlanmış önemli merkezlerden biri haline gelmiştir (Anonim 2009).

5.3.2 Kentin coğrafi yapısı

Diyarbakır ilinde yüzey şekilleri oldukça sadedir. Çevresi yüksekliklerle kuşatılmıştır. Ortası çukur bir havza durumundadır. Diyarbakır havzası denen bu çukur alanın eksenini batı-doğu doğrultulu geniş Dicle Vadisi oluşturur.

Kuzeyden Güneydoğu Toroslar yayı ile kuşatılmıştır. Bu dağlar Doğu Anadolu Bölgesi'yle Güneydoğu Anadolu'ya birbirinden ayırır. Diyarbakır havzasının güneybatısında ise Karacadağ kütlesi yükselir. Urfa-Diyarbakır il sınırı üstündeki bu kütle, koyu renkli lavların yığılmasıyla oluşmuş eski bir volkan kütesidir.

Koni biçiminde olmadığından fazla heybetli görülmez. Karacadağ'ın lavları, doğu yönünde Dicle Vadisi'ne kadar uzanır.

Diyarbakır'da sert bir kara iklimi egemendir. Yazları çok sıcak geçer. Ama, kış soğukları Doğu Anadolu'da olduğu kadar şiddetli değildir. Bunun başlıca nedeni, Güneydoğu Toroslar yayının kuzeyden gelen soğuk rüzgarları kesmesidir

Son yıllarda yapılan barajların oluşturduğu yapay göller (Karakaya, Atatürk, Batman, Silvan Barajları) geniş buharlaşma yüzeyleri oluşturmaktadır.

Doğal bitki örtüsünü, genellikle otsu bitkilerin ağır bastığı bozkır bitkileri oluşturur. Bunlar ilkbaharda kısa bir süre içinde yeşerip çiçeklenir, ama yağışların kesilmesiyle yaz başında kururlar. Çevredeki dağlar, yer yer meşe ormanlarıyla kaplıdır. Orman bakımından çok yoksul olan Karacadağ'ın Diyarbakır ili içindeki kesimlerinde yer yer meşe topluluklarına rastlanır. Ama ormanlar, ilin toplam yüzeyinin onda birini bile bulmaz.

İlin en önemli akarsuyu Dicle'dir. Elazığ ili sınırları içinden çıkan bu akarsu, hemen sonra Diyarbakır ilinin topraklarına girer. Eğil'in doğusunda Dipni Çayı'nı alır. Sonra güneye yönelir. Diyarbakır'a ulaşımından az önce Devegeçidi Suyu kendisine kavuşur.

Diyarbakır kenti önünde geniş bir yatak içinde akar. En büyük kollarını Diyarbakır il sınırlarını terk ettikten sonra alır.

GAP çerçevesi içinde inşa edilen ve edilmekte olan Karakaya, Devegeçidi, Kral Kızı, Dicle gibi barajların önemli bir bölümü Diyarbakır çevresindedir. Hidroelektrik enerji yanında baraj ve göletlerden elde edilen su, tarımsal alanlarda yeni olanaklar sağlamaktadır.

5.3.3 Kentin kültürel yapısı

Surların bir kalkan balığı şeklinde kuşattığı kentin Amid olan adı, 1869 tarihinde Diyarbakır, 1937 tarihinde de Diyarbakır olarak değiştirildi.

Tarih boyunca oluşan kültür mirasından yararlanan ünlü bilge ve düşünürleri yetiştirmiş olmakla övünen Diyarbakır, folklorik özellikleriyle de zenginlik kaynağıdır. Kentin her köşesinde gelmiş geçmiş uygarlıkların köklü kültürleri saklıdır. Dokunan kilim ve heybelerdeki renk renk motifler, tarihin derinliklerinden gelme çeşitli sembollerin canlı ve sıcak örnekleridir.

Davul ve zurna eşliğinde oynanan Diyarbakır oyunları yörenin aşk ızdırap ve bazen de aşiretlerin sosyal durumunu konu alır. Günümüzde büyük ilgi gören ipek puşiler Diyarbakır'da el tezgahlarında dokunur.

Diyarbakır'ın arkeolojik alanları da dikkate değer. Kentin 65 kilometre kuzeybatısında Ergani İlçesi yakınlarında yer alan Çayönü eski bir yerleşim merkezidir. Yörenin tarihi M.Ö 7000 yıllarına Cilalı Taş Devri'ne kadar uzanır. Gene aynı ilçe yakınlarında Hillar Mağaraları'nda antik çağdan kalma kabartmalar bulunmuştur.

5.3.4 Kentin işlevleri

Eski zamanlarda Amida olarak bilinen Diyarbakır, Dicle Nehri kıyısında bazalt bir yayla üzerine kurulmuş. Kenti kuşatan da yine bu bazalt taşlarından yapılan Surlar. 16 kaleli 5 kapılı surlar Çin seddinin ardından ikinci sırada geliyor ve eski ile yeni Diyarbakır'ı ayırıyor.

Diyarbakır, Güneydoğu'nun tarihi ve turistik merkezlerinin de geçiş noktasında bulunuyor. Batman'ın tarihi Hasankeyf ilçesi karayolu ile kente yalnızca bir buçuk saat uzaklıkta.

Bu yönleriyle Diyarbakır bir “turizm kenti” dir. Fakat bu kimliği ikinci plana atılan kentin “terör kenti” kimliği daha ön plana çıkarılmak istense; Diyarbakır gerek tarihi gerekse doğal birikimiyle bir tarih kültür ve turizm kentidir.

5.3.5 Kentin mekansal karakteristikleri

Kentin en önemli mimari eserlerinin başında, kuşbakışı bir kalkan balığını andıran biçimiyle kenti baştanbaşa kuşatan surlar gelir. Diyarbakır surları uzunluk bakımından Çin Seddinden sonra dünyada ikinci, ama eskilik bakımından birinci sırada kabul edilmektedir.

Diyarbakır, sivil mimari yönünden Güneydoğu Anadolu'nun en zengin örneklerini bir araya getirmiştir. Yaklaşık 5.000 yıllık bir geçmişi olan Diyarbakır, Anadolu'nun bütün tarihi dönemleri yaşamış bundan ötürü de büyük çoğunluğu günümüze gelebilen sivil mimari örneklerini bu uzun geçmişin bir ürünü olarak korumuştur. Diyarbakır'ın ünlü sur ve kalelerinin yanı sıra camileri, medreseleri, türbeleri, dergahları, hanları, hamamları, köprüleri ve sivil mimari örneklerinin de kendisine özgü bir konumu olmuştur. İklim koşullarından ötürü yapılarda farklı yapım teknikleri uygulanmıştır. Şehrin tarihi kimliğinin yanı sıra iklim koşulları da sivil mimaride en uygun biçimde kullanılmıştır.

Şekil 5.4 Diyarbakır surları (www.hitresim.com 2000)

Diyarbakır mimarisinin oluşmasında surlar önemli bir rol oynamaktadır (Şekil 5.4). Surlar kentin genişlemesini sınırladığı için sur içinde yoğunlaşma artmış, evler birbirine bitişmiş, sokaklar daralmıştır. Bu tür bir sıkışıklık sokakların şekillenmesinde ve mahremiyeti sağlamak için evler, sokaklardan yüksek duvarlarla ayrılmıştır. Diyarbakır evleri genel olarak düzensiz bir geometri ile birbirinden ayrılır ya da birbirlerine yaklaşır. Diyarbakır, Hıristiyan ve Müslüman dünyasının önemli yapılarına da ev sahipliği yapmaktadır. Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi gibi, Ulu Camii gibi baş yapıtlar, bu birikimin önde gelen izlerindedir.

Selçukluların İslam dünyasına armağan ettiği eğitim kurumu olan medreselerin “açık avlulu ve eyvanlı” ilk örnekleriyle, Diyarbakır’da karşılaşılmaktadır. Selçuklu ve Osmanlı sosyal hayatının vazgeçilmez yapıları olan hanlar ve kervansaraylardan önemli örnekler, Artuklu döneminden kalan köşkler ve Mimar Sinan imzalı camiler de Diyarbakır kentsel zenginliğinin önemli parçaları. Bazalt taşından örülmüş evleri, sokakları, çarşıları ile geleneksel Diyarbakır, “tarihin özenli birikimleri içinde uzun bir gezintiye” çıkma olanağı veriyor (Anonim 2007).

- **Kent Surları**

Diyarbakır'ın tarihi surlarını, estetik perspektiften değerlendirmek farklı bir özellik taşır. Yaklaşık 9000 yılı aşkın bir geçmişe sahip Diyarbakır surları o günden günümüze, tarihi, kültürel, estetik ve sanatsal şahsiyetine dokunulmasına izin vermeden ulaşabilmeyi başarmıştır. Çağların olanca tahribatına, yok ediciliğine, yıkımına karşın kendini korumasını bilmiş en etkili estetik görünümüyle Diyarbakır'ı "Müze Şehir" haline getirmiştir.

Eski Diyarbakır şehrini kuşatan kaleye Diyarbakır Surları diyoruz. Çin Seddinden sonra dünyanın en uzun, en geniş ve sağlam surlarından biri olduğu kabul edilir. Kale, Karacadağ'dan Dicle'ye uzanan geniş bazalt yaylanın doğu ucuna, zeminden yüz metre yüksekliğe kurulmuştur. Surların ilk yapılışı kesin olarak bilinmiyor fakat Fis Kayasına Kurulu iç Kalenin, milattan 2.000 yıl kadar önce Hurriler Döneminde kurulduğu sanılıyor. Yazılı belgelere göre milattan sonra 349 yılında Roma imparatoru ikinci Constantinus zamanında şehrin surlarla çevrildiği kalenin onarıldığı biliniyor 367 ve 365 yılları arasında şehrin batı surları yıktırılmış. Urfa Kapısı ve Mardin Kapısına uzanan bölüm yapılmış, altıncı yüzyılda Justinianus zamanında güçlendirilerek genel biçimini almış, daha sonraki yıllarda sürekli onarımlarla genişletilerek günümüze kadar ayakta kalmıştır.

Genel olarak kalkan balığı biçimini andıran Diyarbakır Kalesi, Dış Kale ve iç Kale olarak iki bölümden meydana gelmektedir.1600 yıl önce Romalılar tarafından bugünkü biçimine kavuşturulan Diyarbakır Surları, "Anadolu İslam Tarihi"nin yazıt ve figürlerle belgelendiği, taşlara kazındığı eşsiz bir kültür varlığıdır. 5,5 km uzunluğunda, 10-12 metre yüksekliğindeki bu anıtsal yapı, bütünlüğünün içinde 3-4 katlı, değişik mimari biçimleriyle 82 adet burç yükselmektedir.

Bugün dahi özelliğini kaybetmeyen çok görkemli keçi, yedikardeşler, evlibeden (ben-u sen), nur, Kralkızı, fındık, mervani, akrep burçları en iyi bilinenlerdir. Sur ve burçların hemen hemen hepsi çeşitli devir ve medeniyetleri yansıtan kitabeler, birçok uygarlık kendi döneminde yeni burçlar, kitabeler ve süslemeler, motiflerle

surlara kendi imzalarını atmışlardır. Özellikle Romalılar, Bizanslılar, Abbasiler, Mervaniler, Selçuklular, İnal oğulları, Nisan oğulları, Artukoğulları, Eyyubiler, Akkoyunlular ve Osmanlılar'dan günümüze kadar gelen birçok kıymetli burç, kitabe ve kabartmalar bulunmaktadır.

Asma ve kabartma motiflerle, çeşitli yazıtlar, meyve ve tahıl motifleri, silah şekilleri, güneş ve yıldız sembolleri, gamalı haç, kaplan, boğa, çift başlı kartal, akrep ve at, bazalt taşlar üzerine işlenmiş kabartmaları bulunmaktadır. Özellikle Urfakapı ve Dağkapı çevresinde eşsiz kitabe ve motifler bulunmaktadır (Anonim 2007).

- **Surların Büyük Burçları**

Evli Beden Burcu (Ulu Beden Burcu): Artuklu Melik Salih tarafından 1208 yılında Mimar İbrahim'e yaptırılmıştır.

Yedi Kardeş Burcu: Artukoğlu Melik Salih adına 1208 yılında Mimar İbrahim'in oğlu mimar Yahya'ya yaptırılmıştır. Burcun üzerinde Selçukluların simgesi olan çift başlı kartal ile iki arslan kabartması, bunların altında da burcun yazıtı vardır.

Keçi Burcu (Kiçi Burcu): Mardin Kapısının doğusundadır. Diyarbakır surlarının üzerindeki en eski, en büyük burçtur.

- **Burçların Kent İçin Önemi ve Öneriler:**

- 1- Tarihi estetik değerlere sahip Diyarbakır Surları, içinde bulunduğu Şehri bir "Dünya Kenti" haline getirmiştir.
- 2- Tarihi estetik değerlere sahip Diyarbakır Surlarını önemli kılan özellikler:
 - a- Dikkat çekici estetik değerleri üzerinde taşıması.
 - b- Kitabelerin belgesel özelliği ile beraber, estetik nitelikte olması.
- 3- Tarihi Estetik Değerlere sahip Diyarbakır surları koruma altına alınmalıdır.

- 4- Surlara özel bir önem ve güzellik kazandıran insan, hayvan ve bitki motifleri ile beraber kitabeler, özel kimyasal maddelerle doğal ve insani şartlardan kaynaklanacak hasarlara karşı koruma altına alınmalıdır.
- 5- Koruma etkinliği için valilik ve Belediye Başkanlığı ortak çalışması ile Koruma ve güvenlik kadroları oluşturulmalıdır.
- 6- Diyarbakır'ı bir "Dünya Kenti" haline getiren özellikleri daha etkin bir kampanya ile ulusal ve evrensel bazda tanıtılarak, turizm teşvik edilmelidir (Anonim 2007).

- **İçkale**

İçkale Diyarbakır'ın ilk kuruluş yeridir. Virantepe Höyüğünde Artuklu Sarayı bulunmaktadır. Artuklu kemerinin içinde çeşitli dönemlere ait tarihi yapılar bulunmaktadır. Diyarbakır'ın her dönemde yönetim merkezi olan İçkale kültür ve inanç turizmine açılacak şekilde projelendirilmiştir.

İç Kale'deki eski bir han olan cezaevi binası kongre merkezi, Saint George Kilisesi Sanat Galerisi, altı tarihi bina Arkeoloji Müzesi ve bahçe açık hava taş eserler binası, eski garnizon komutanlığı binasında müze kafeterya olarak işlev verilmiştir. Bu binalar Kültür ve Turizm Bakanlığına tahsis edilmiştir. Hz.Süleyman Camii inanç turizminde son derece önemlidir. İçkale'den günümüze ulaşan kanıtlara ve konumuna bakılarak burasının son yıllara kadar, kentin "yönetim merkezi" olarak sürekli bir işlev gördüğü anlaşılıyor. Bu nedenle, Kanuni Sultan Süleyman 16 burç ve iki yeni kapı ekleterek İçkale'yi genişletir.

İçkale'deki Virantepe Höyüğü'nde yapılan kazılarda, 13. yüzyılın başlarına ait olan Artukoğulları Sarayı'nın kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Kalıntıların en önemli kısmını, dört tarafa eyvanlarla açılan süslü bir havuz oluşturmaktadır (Anonim 2007).

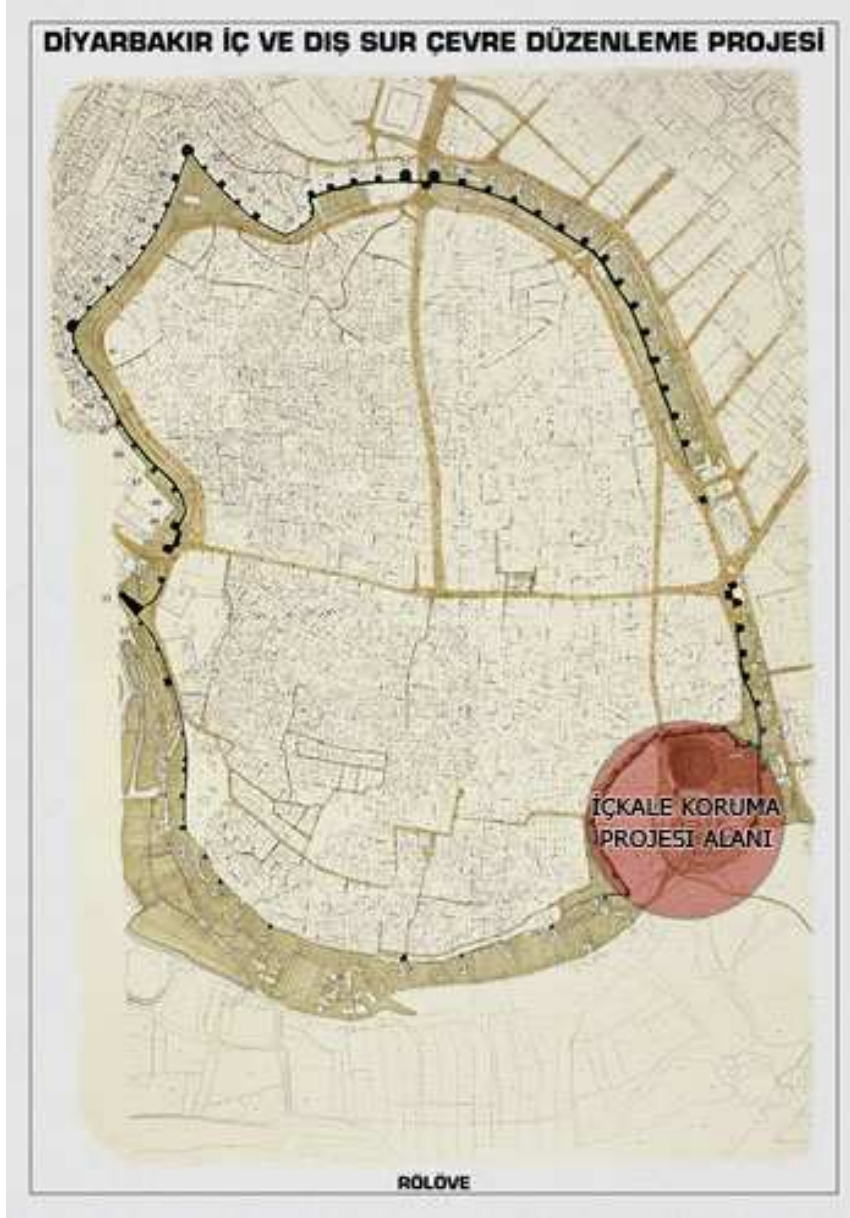
5.4 Diyarbakır Surları ve İçkale Koruma Projesi

Diyarbakır Surları ve İçkale Koruma Projesi, ülkemizde bu alanda gerçekleştirilmeye çalışılan önemli çalışmalardan biridir. Organizasyon aşamasından bugüne kadar “devletin, yerel yönetimin ve kentlinin” benimseyeceği bir sivil hareket olarak kesintisiz sürdürülen çalışmalarda, 1930 yılı başlarından beri ilk kez, Albert Gabriel’in bütüncül yaklaşımı ile koşut bir belgeleme yapılarak surların “şimdiki durumu” ortaya konmuştur. Gabriel, uzunluğu 5,5 km’yi bulan beden duvarları ve 100 adet burç-kapı yapısı olan böyle bir kaleyi tek başına burç-burç rölöve etmenin olanaksızlığı nedeniyle, çalışmasını “seçilen” burç ve kapılarla sınırlamak zorunda kalmıştı. Bu projede ise seçime gidilmemiş; burçların tümü / sırayla / tek tek ele alınarak tarihsel, boyutsal, tipolojik özellikleri, ayrıntıları ve hasarları belirlenmiştir (Alper 2007)

Diyarbakır surlarıyla olduğu kadar, kentin içinde yer alan tarih ve kültür varlıkları açısından da çok önemli bir kenttir. Diyarbakır’ı tarihi kent yapan en önemli veriler hemen bütün tarih çağlarının izlerini birarada görebilmenin yanında Hıristiyan ve Müslüman dünyasının önemli yapılarına da ev sahipliği yapıyor olmasıdır. Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi gibi, Ulu Camii gibi başyapıtlar, bu birikimin önde gelen izleridir.

Selçukluların İslam dünyasına armağan ettiği eğitim kurumu olan medreselerin “açık avlulu ve eyvanlı” ilk örnekleriyle, Diyarbakır’da karşılaşmaktayız. Ayrıca Selçuklu ve Osmanlı sosyal hayatının vazgeçilmez yapıları olan hanlar ve kervansaraylardan önemli örnekler, Artuklu döneminden kalan köşkler ve Mimar Sinan imzalı camiler de Diyarbakır kentsel zenginliğinin önemli parçalarıdır. Bazalt taşından örülmüş evleri, sokakları, çarşıları ile geleneksel Diyarbakır, “tarihin özenli birikimlerini bir arada görme olanağı vermektedir.

Ancak son yıllarda yoğunlaşarak artan çarpık kentleşme, gerek Diyarbakır Surları’nda; gerekse kentiçi tarihi dokuda ciddi bozulmalara neden olmuş. Bu amaçla hazırlanan “Diyarbakır Surlarını Koruma Projesi” (şekil 5.5) surların ve İçkale’nin hangi ilkelerle korunacağına, koruma-kullanma dengesinin nasıl oluşturulacağına ait temel bir bilimsel disiplin getirmeyi hedeflemektedir (Anonim 2004)

Şekil 5.5 İçkale koruma projesi alanı (www.mimdap.org 2007)

Proje kapsamında belirlenen özellikler ve uluslararası ilkeler bağlamında, koruma yaklaşım ve yöntemleri ortaya konmuştur. İçkale çevresi burçları ile kale içindeki 19.Yüzyıl yapılarının analitik rölöveleri çıkartılmış ve İçkale'deki askeri kullanımın sona ermesiyle burası yeniden işlevlendirilmiştir.

19.Yüzyıl yapılarının restorasyon projelerine ek olarak, bölgenin -üstün prestijli bir kimlikle- çağdaş yaşama katılımını sağlamak üzere, bir "kentsel tasarım / yenileme

/çevre düzenleme projesi” hazırlanmıştır (şekil 5.6). Ancak zaman içindeki gelişmelerle, buranın hem yerli halk hem de yabancılar için “kent tarihi ve kültürünü yansıtan bir alana dönüştürülmesi” amacı ile mevcut Diyarbakır Müzesi’nin fiziksel sorunlarını giderme ve geliştirme amacının çakıştığı görülmüş; İçkale yapılarının “Arkeoloji Müzesi” işleviyle kullanıma uygun olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır.

2005 yılında başlatılan uygulama süreci içinde, mevcut müzede bulunan çok zengin arkeolojik malzemenin de dikkatlice elden geçirilmesi ve iç mekan tasarımının, oluşturulacak ihtiyaç programına göre geliştirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Çalışma kapsamında birçok mimari eser analitik rölövelerle belgelenmiş, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmış, bazı koruma uygulamaları gerçekleştirilmiştir (Alper 2007).

Şekil 5.6 İçkale koruma projesi vaziyet planı (www.mimdap.org 2007)

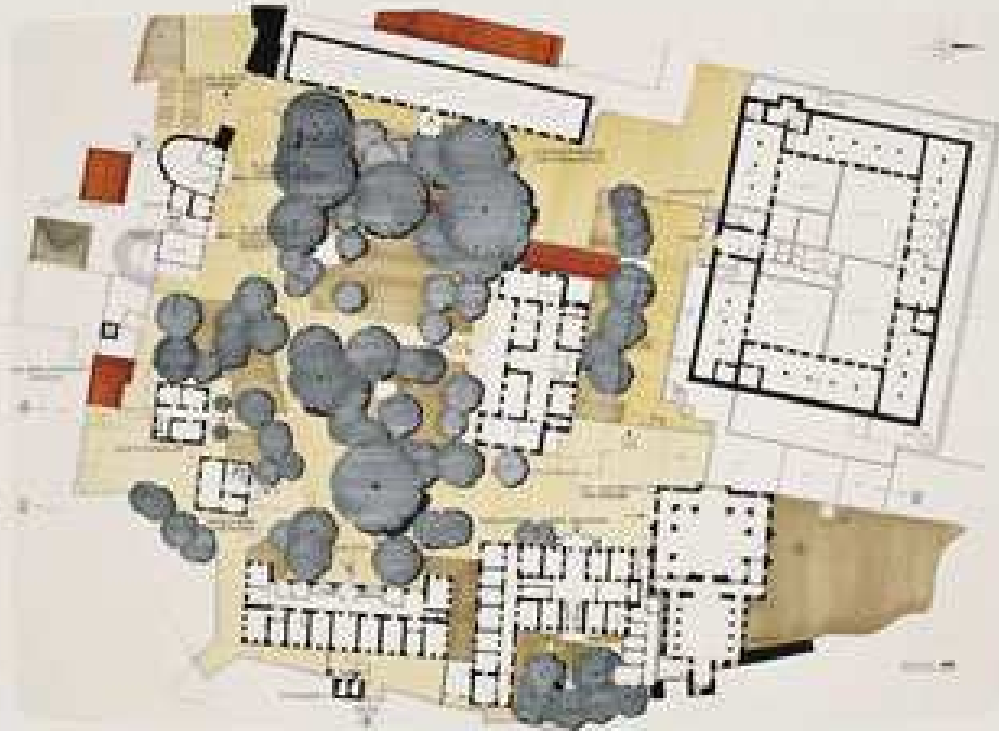
DİYARBAKIR İÇ VE DIŞ SUR ÇEVRE DÜZENLEME PROJESİ

DİCLE'DEN SİLÜET (RESTORASYON)

DİCLE'DEN SİLÜET (RÖLÖVE)

VAZİYET PLANI (RÖLÖVE)

Şekil 5.7 İçkale koruma projesi vaziyet planı (www.mimdap.org 2007)

Şekil 5.8 İçkale koruma projesi kesit ve görünüşler (www.mimdap.org 2007))

6. TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Araştırmalar göstermiştir ki Tarihi Kentlerimiz, yanlış uygulanan Kentsel Tasarım metodolojileri, bilinçsiz yaklaşımlar ve yetersiz yaptırımlar nedeniyle hızlı bir yokolma süreci yaşamaktadır. Ülkemizde, Tarihi kentlerin korunması ve korunarak yaşatılması adına bugüne kadar gereken özen gösterilmemiş ve Avrupa örnekleri ile kıyaslandığında ülkemiz sahip olduğu değerlerini kaybetme tehtidi ile karşı karşıya gelmiştir ve kimlikli merkeze sahip kentlerimizin sayısı hızla azalmaktadır.

Çözüm gerektiren sorunların çok boyutlu ve karmaşık olmasının yanında hazırlanan yasa tasarıları yetersiz kalmaktadır. Özellikle Kentsel Dönüşüm yasa tasarısını sadece yasa dışı ya da yıpranmış yapıların yıkılarak daha yüksek yapılarla fiziksel olarak yenilenmesi olarak algılamak son derece yanlıştır. Hazırlanacak yasalarla, sözü edilen çevrelerin tarihi ve kültürel dokularının korunarak yaşatılması, yapı ölçeğinde değil alan ve kent ölçeğinde ele alması gerekmektedir. Fakat Tarihi çevrelere yönelik Kentsel Canlandırma projelerine hazırlanacak tek tip bir yasa ile yaklaşmak tehlikeli olabilir. Dolayısıyla Tarihi kimliğe sahip kentlere, yerel özelliklerini gözönünde bulundurarak kendilerine ait, özel yasaların oluşturulması gerekmektedir.

Yeni düzenlemeler yapılırken amacı, tarihi kentlerin ve sitelerin korunması, yenilenmesi ve değerlendirilmesine yönelik teoriler, yöntemler, teknikler ile ilgili her türlü araştırmayı desteklemek ve yönlendirmek olan Icomos, Tarihi Kentler Birliği gibi sivil toplum örgütlerinin organize edeceği, üniversitelerin de dahil olacağı tartışma platformları oluşturulmalı ve bu tartışmalardan çıkan sonuçlar yerel ve merkezi yönetimlerle paylaşılarak ortak çözüm önerileri geliştirilmelidir.

Kentin yenilenmesine yönelik, kentin bütününe ilgilendiren yeni koruma ve kullanma prensiplerinin, noktasal değil kentsel ölçekte belirlenmesi, sokak kültürü, kamusal alan kullanım kültürü ve doğanın kentle birlikte yorumlanması ile ilgili ipuçlarının araştırılarak elde edilen sonuçların planlama sürecinde ele alınması gerekmektedir.

Fiziksel planlama sürecinde, özellikle koruma planlarında sonuç ürünün, salt fiziksel şartları korumak ve yaşatmak değil, aynı zamanda müdehale edilen alanların geçmişten bugüne mekansal kullanım kültürlerini, belleklerini, hikayelerini kapsayacak şekilde sosyolojik ve psikolojik gözlemlerin yapılması ve bu bağlamda çok disiplinli bir sürecin oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca özellikle günümüz tarihi kentlerini çevreleyen niteliksiz konut dokularına yönelik çözüm önerileri geliştirilmelidir. Konut alanlarında;

1. Korunması gerekli yapısal ve çevresel öğelerin saptanması,
 2. Sağlıklaştırılması gerekli yapı/yapı gruplarının saptanması,
 3. Gerekli altyapı iyileştirilmeleri için ivedi ve pratik önlemlerin saptanması,
 4. Yukarıdaki tüm saptamalar ışığında gerekli koruma, sağlıklaştırma ve yenileme politikalarının ve plan kararlarının üretilmesi,
 5. Bu politikaların uygulanabilmesi amacıyla gerekli olan etaplama, finansman ve örgütlenmeye ilişkin önerilerin geliştirilmesi,
- uygun olacaktır. (Tunçer 2001)

Özellikle tarihi merkezlerde alınacak bu tip önlemlerle kentte yaşayanların kentlerine sahip çıkması ve sorumluluk alması da sağlanacaktır. Tarihi merkezlerin yaşatılmasında bu husus çok önemlidir çünkü hızlı nüfus artışı tarihi kent merkezleri üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır. Doğru ve bilinçli yapılmayan planlamalar ile kentin gerçek sahipleri olarak adlandırdığımız yerel halk daha güvenli ve konforlu mekanlara göç etmektedir. Bu durum merkezin yalnızlaşmasına ve yıpranmasına neden olmaktadır çünkü yerel halkın terkettiği mekanların yeni kullanıcıları marjinal kesim olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum tarihi merkezleri çöküntü alanları haline getirmektedir. Yerel yönetimler tarafından kentliyi yeniden merkeze çekecek politikalar oluşturulmalı fakat bunu yaparken Kentsel soylulaştırma (Urban Gentrification) kavramından uzak bir anlayış belirlenmelidir.

Özellikle Arkeolojik Sit Alanları'nın planlanmasında aşağıdaki konulara özel projeler halinde ele alınmalıdır :

- Antik kente geliş aksları ve giriş kapılarının düzenlenmesi (ulaşım, servis, otopark, tanıtım, bilgilendirme, PTT, yeme-içme-dinlenme tesisi, banka, tuvalet, hediyelik eşya satış üniteleri vb)
- Antik kent içi düzenlemeler (tur güzergahları, ulaşım sistemi, dinlenme ve bakım noktaları, öncelikli ve önemli anıt eserlerin onarımı ve çevre düzenlemeleri) (Tunçer 2001)

Yerel yönetimler; tarihi çevreler sözkonusu olduğunda, planın esnetilmesi ile ilgili oluşabilecek baskıları göğüslemeli ve taviz vermeden planların uygulanması konusunda kararlılık ortaya koymalıdır. Yerel yönetimlerin, kentsel canlandırma konusunda üniversitelerden, uzmanlaşmış sivil toplum örgütlerinden ve farklı meslek disiplinlerinden oluşan profesyonellerden destek alarak konuyu tartışması, sempozyum, konferanslar gibi tartışma ve bilgilendirme platformları oluşturarak çıkacak sonuçları gözönüne alan aksiyon planları oluşturması sağlanmalıdır.

“Kent kimliği” olgusunun zedelenmesi o kentin hayati fonksiyonlarını yerine getirmenin dışında içinde yaşayanlara yani kentliye verebileceklerinin sınırlanması anlamına gelir. Tezin ikinci bölümünde incelenen Kentsel tasarım metodlarının analizlerini yaparak Tarihi kentlerin korunması sorununa çözüm yolu oluşturabilecek en uygun metodun Kentsel Canlandırma Projeleri ile sağlanabileceği görülmüştür. Çünkü tarihi kent merkezlerinin birçoğu bugün çöküntü alanları olma tehdidi ile karşı karşıyadır.

Kentsel Canlandırma projeleri ile insan ölçeğinin dikkate alınarak tasarlanan mekanlarda geçişlilik, çeşitlilik, okunabilirlik, estetik gibi kavramların göz önünde bulundurulması önemlidir. Ayrıca, bu tarz projelerle tarihi ve kültürel değeri olan yapılar/alanlar ile mevcut geleneksel dokunun çağdaş işlevlerle sürekliliğinin sağlanması yoluyla eski merkez alanlarının yeniden canlandırılmasında mümkün olacaktır. Kentsel Canlandırma projelerinde kent peyzajının geçmişten günümüze olan

devamlılığı ve özellikleri mutlaka gözönüne alınmalıdır çünkü kentin kimliğinin en önemli belirleyicileri kentin peyzajında gizlidir.

Tezin son bölümünde incelenen “Diyarbakır Surları ve İçkale Koruma Projesi” ülkemizde koruma ve canlandırma adına yapılan sayılı ve önemli projelerden birisidir. Fakat tarihi ve kültürel birikimiyle eşsiz eserlere ev sahipliği yapan Diyarbakır için yeterli değildir. Proje kapsamında verilen bilgilere ek olarak yaklaşık 1600 yıllık tarihiyle, günümüzde ayakta kalmış, Çin Seddi’nden sonraki en uzun ve sağlam surlar olarak bilinen Diyarbakır surlarının içerisinde kalan suriçi bölgesine ait yapılması gereken “Suriçi Kentsel Canlandırma Projesi” tez önerisi olarak sunulmuştur. Böyle bir çalışmanın yapılması Diyarbakır kentinin kültürel ve tarihi birikiminin korunarak yaşatılması ve kent kimliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanması adına önemli bulunmaktadır.

Bu öneri kapsamında yaklaşık 5,5 km uzunluğundaki surların içinde yer alan 2.000.000 m²’lik Suriçi Bölgesi, tarihi yapıları, dar sokakları ve özgün mimarisiyle açık hava müzesi olarak ele alınmalıdır. Suriçi projesi ile turizm ve ticaretin yeniden canlandırılması, “güvenli kent imajının” kente kazandırılması hedeflenmelidir. Bu çalışmalar için örnek bölgeler belirlenerek ve bu alanlarda yapılan düzenlemelerin zamanla Suriçi bölgesine yağ lekesi gibi yayılması amaçlanmalıdır. Suriçi’nde bulunan bütün çekim noktalarını kapsayan turistik bir rota belirlenmiştir. Diyarbakır’a gelecek olan yerli ve yabancı turistlere ve özellikle Diyarbakırlılara, yapılacak düzenlemelerle, daha kaliteli kentsel mekanlar sunularak onlar için yeni bir sosyal hayat önerilmiş olacaktır.

Geliştirilecek proje ile mimari cephelerin yeniden ele alınması, tarihi yapıların restorasyonu, sokak ve açık alanlar ile kentsel altyapının yenilenmesi sağlanacaktır. Projede önerilen kentsel mekanlar ve ticari etkinliklerle Suriçi halkının projeye aktif katılımının yanı sıra tarihi kent merkezi ile yeni kent dokusu arasındaki fiziksel ve sosyal ilişkinin güçlendirilmesi sağlanacaktır.

Kent bir bütündür ve yaşayan bir organizma gibidir. Sokaklarıyla, kaldırımlarıyla, ağaçlarıyla, duvarlarıyla yani peyzajıyla kent oluşur. Dolayısı ile Canlandırma kavramına kent bütünüde bakmak gereklidir. Kentsel canlandırma projeleri tarihi canlandırmak adına yapılırken, yeniden canlandırılan sadece tarih değil kentlinin belleği, kim olduğu ve nereden geldiğidir. Aynı zamanda kente ve kentliye yaşattığı katkı sunulan mekansal iyileştirmelerden çok, bir kentin tekrar canlanan kimliği ile ilişkili olarak gelişen ticaret, turizm ve ekonomisidir. Evrensel bilincin artması ve yerel işbirliğinin özendirilmesiyle konuyla ilgili tüm meslek disiplinlerinin birlikte ortaya koyacağı çalışmalar, kentlerimizin kimliklerini yani belleklerini geleceğe taşıyacaktır. Bu sayede Dünya mirası olan tarihi kentlerimizin korunarak yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması sağlanacaktır.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. 1985. İslam mimari mirasını koruma konferansı bildiriler kitabı, s.22-26, İstanbul.
- Ahunbay, Z. 1996. Tarihi çevre koruma ve restorasyon. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Anonim. 1999. Web Sitesi. <http://www.hitresim.com>. Erişim Tarihi: 03.11.2009.
- Anonim. 1999. Web Sitesi. <http://www.tobb.org.tr>. Erişim Tarihi: 05.09.2009.
- Anonim. 2000. Web Sitesi. <http://fotoanaliz.hurriyet.com.tr>. Erişim Tarihi: 03.10.2009.
- Anonim. 2001. Web Sitesi. <http://www.atakule.net>. Erişim Tarihi: 11.11.2009.
- Anonim. 2001. Web Sitesi. <http://www.diyarinsesi.org>. Erişim Tarihi: 14.12.2009.
- Anonim. 2002. T.C Kültür Bakanlığı. 2002. Türkiye’de tarihi kent dokularının korunması, geleceğe taşınması sempozyumu, s.133, Antalya.
- Anonim. 2003. Web Sitesi. <http://seyristanbul.com>. Erişim Tarihi: 11.11.2009.
- Anonim. 2004. Web sitesi. <http://www.cekulvakfi.org.tr>. Erişim Tarihi 02.02.2010
- Anonim. 2005. Web Sitesi. <http://www.hafif.org>. Erişim Tarihi: 05.09.2009.
- Anonim. 2006. Web Sitesi. <http://www.hafif.org>. Erişim Tarihi: 11.09.2009.
- Anonim. 2008. Web Sitesi. <http://www.loadtr.com>. Erişim Tarihi: 08.09.2009.
- Anonim. 2008. Web Sitesi. <http://www.mimdap.org>. Erişim Tarihi: 08.12.2009.
- Anonim. 2008. Web Sitesi. <http://www.img.blogcu.com>. Erişim Tarihi: 03.11.2009.
- Anonim. 2008. Web Sitesi. www.images.google.com.tr. Erişim Tarihi: 22.10.2009
- Anonim. 2009. Web Sitesi. <http://www.mimdap.org>. Erişim Tarihi: 13.10.2009.
- Anonymous. 1900. Web Sitesi. <http://www.makingthemodernworld.org.uk>. Erişim Tarihi: 10.09.2009.
- Anonymous. 1930. Web Sitesi. <http://www.oldphotosjapan.com>. Erişim Tarihi: 23.12.2009.
- Anonymous. 1970. Web Sitesi. <http://www.forumselcuk.com>. Erişim Tarihi: 17.11.2009.
- Anonymous. 2001. Web Sitesi. <http://www.bigfoto.com>. Erişim Tarihi:13.08.2009.
- Anonymous. 2001. Web Sitesi. <http://www.bezregmuenster.nrw.de>. Erişim Tarihi: 23.12.2009.
- Anonymous. 2002. Web Sitesi. <http://www.manchester2002-uk.com>. Erişim Tarihi: 17.11.2009.
- Anonymous. 2004. Web Sitesi. <http://www.tr.locr.com>. Erişim Tarihi: 17.10.2009.
- Anonymous. 2004. Web Sitesi. <http://www.ocvision.co.uk>. Erişim Tarihi: 23.11.2009.
- Anonymous. 2005. Web Sitesi. <http://www.media-cdn.tripadvisor.com>. Erişim Tarihi: 17.11.2009.
- Anonymous. 2005. Web Sitesi. <http://www.upload.wikimedia.org>. Erişim Tarihi: 17.11.2009.
- Anonymous. 2006. Web Sitesi. <http://rst.gsfc.nasa.gov>. Erişim Tarihi: 21.11.2009.
- Anonymous. 2007. Web Sitesi. <http://www.thewallpapers.us>. Erişim Tarihi: 09.09.2009.
- Anonymous. 2007. Web Sitesi. <http://img2.blogcu.com/images>. Erişim Tarihi: 05.11.2009.
- Anonymous. 2007. Web Sitesi. <http://www.rainforestdigital.com>. Erişim Tarihi: 08.09.2009.
- Anonymous. 2008. Web Sitesi. <http://www.img441.imageshack.us>. Erişim Tarihi: 23.12.2009.
- Anonymous. 2009. Web Sitesi. <http://www.anticoegitto.net>. Erişim Tarihi: 03.12.2009.
- Anonymous. 1998. Web Sitesi. <http://www.wirednewyork.com>. Erişim Tarihi: 18.10.2009.
- Arapkırlioğlu, K ve Yener, Z. 1996. Avrupa kentsel şartı, kentliyim dergisi, haziran-ağustos sayısı, say.6, s.100
- Aslanoğlu, R.A. 1998. Kent, kimlik ve küreselleşme. Asa kitabevi, s.14, Bursa.

- Aydemir, S., Beyazlı, D., Ökten, N., Öksüz, A., Sancar, C., Özyaba, M. ve Türk, Y. 2004. Kentsel alanların planlanması ve tasarımı: Kentsel tasarım ve kent planlama, Akademi Kitabevi, s. 357, Trabzon.
- Aydemir, Ş. 2004. Kentsel alanların planlanması ve tasarımı. Akademi kitabevi, s. 1, Trabzon.
- Aydınlı, S. 1999. 1. Ulusal kentsel tasarım kongresi. Mimar Sinan Üniversitesi Oditoryumu. Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Aydoğan, A. 2000. Şehir ve cemiyet. İz yayıncılık, İstanbul.
- Banerjee, T. and Southworth, M. 1990. City sense and city design: Writings and project of Kevin Lynch. The MIT press, Cambridge.
- Barthes, R. 1993. Göstergebilimsel serüven. Yapı kredi yayınları, İstanbul.
- Bookchin, M. 1999. Kentsiz kentleşme. Ayrıntı yayınları, İstanbul
- Boyer, C. 1994. The city of collective memory. The MIT Press, Cambridge.
- Brown, M. and Madge, N. 1982. Despite the welfare state: A report on the SSRCIDHSS. Programme of research into transmitted deprivation. Heinemann, London.
- Castells, M. 1977. The urban question: a marxist approach. A. Sheridan Çeviri, MIT Press, Cambridge.
- Çinici, B. 1992. Örneklerle kentsel tasarım, mimari ve mekan estetiği, 1.kentsel tasarım ve uygulamalar sempozyumu. M.S.Ü, s.179, İstanbul
- Çöl, Ş.D. 1998. Kentlerimizde kimlik sorunu ve günümüz kentlerinin kimlik derecesini ölçmek için bir yöntem denemesi. Doktora tezi, İstanbul.
- Çubuk, M. 1998. Kentsel tasarım koruma, yenileme ve uygulamalar sempozyumu: Sunuşlar sonuç ve bir değerlendirme. Mimar Sinan Üniversitesi, s.1, İstanbul.
- Darkot, B. 1993. Edirne'nin 600.Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı. Türk Tarih Kurumu, 1993.
- Diñer, İ. ve Kejanlı, T. 2005. Dönüşüm Baskısı Altındaki Tarihi Kent Merkezlerinde Koruma Sorunu: Diyarbakır Sur İçi Örneği. Korumada 50 Yıl, MSGSÜ Yayınları, İstanbul.
- Drewe, P. 2000. European experiences. Peter Roberts and Hugh Sykes, Urban regeneration, Thousand Oaks, New Delhi. Sage Publications, p. 281- 293, London.
- Ekbo, G. 1969. The landscape we see. Mc Graw Hill Book Company, USA
- Ekinci, O. 2007. Kent ve planlama: Geçmişini korumak Geleceğini tasarlamak. Kültürel miras, imar ve belediyelerimiz konulu sunuş. İmge kitabevi, s.38, İstanbul.
- Erkan, R. 2002. Kentleşme ve sosyal değişim. Bilimadamı yayınları, İstanbul
- Erkmen, B. 1990. Şehir kimliği ve şehir mobilyası üzerine. Arredamento dekorasyon dergisi, sayı 17.
- Erkut, G. 1995. Kentleşme sürecinin sosyolojik boyutu (Türkiye'de kentleşmenin sorunları dizisi-7). Yeniüzyıl kitaplığı, İstanbul.
- Fraser, C. and Couch, C. and Percy, S. 2003. Urban regeneration in Europe, p. 210-217, Oxford, Malden, Iowa, Victoria, Berlin, Blacwell.
- Garabar, O. 1998. İslam sanatının oluşumu . Türkçe baskı için önsöz kısmından. Yapıkredi yayınları, s.25, İstanbul.
- Garnier, J. and Chabot, G. 1967. Urban geography, John Wiley and sons inc, New York.

- Görer, N., Nevin, G., Tanju, G. 1993. "Kent kimliği, koruma planlar, kentsel tasarım ve postmodernizm üzerine". İkinci kentsel tasarım ve uygulamalar sempozyumu, İstanbul.
- Günay, B. 1994. Kentlerin yeniden üretilmesi süreçleri, Mimarlık 249, s.111-114. İstanbul
- Gürer, L. 1970. Temel dizaynda görsel algı. Arı kitabevi, İstanbul.
- Hartshorn, T. A. 1992. Interpreting the city: An urban geography, John Willey and sons inc, New York.
- Hough, M. 1994. Design with city natura, Landscapes. Unesco, s.28, Munich
- Ittelson, W.H. 1973. Environment and cognition. Summer press Inc, New York.
- İşbir, E.G. ve Açma, B. 2000. Kentleşme ve Çevre Sorunları. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 182, Eskişehir.
- İşbir, E.G. 1991. Şehirleşme ve meseleleri. Gazi büro kitabevi, Ankara.
- Jean, R. 1999. Kent ve halk. Ütopya yayınları, s.9, Ankara
- Jeffrey, P. and Pounder, J. 2000. Physical and environmental aspects, Peter Roberts and Hugh Sykes, Urban regeneration, Thousand Oaks. New Delhi, Sage Publications, p. 86-108, London.
- Jutla, R.S. 1996. An interdisciplinaty approach to urban design research. Design methods, theories, research, education and practice, Vol. 30, No.1, Jan-March, s. 2309-2317.
- Karaman, A. 1998. Kentsel tasarımda ölçek, Bildiri 9. Kentsel tasarım ve uygulamalar sempozyumu, M. S. Ü, İstanbul.
- Kaya, E. 2007. Kentleşme ve kentlileşme. Okutan yayıncılık, s. 8-10, İstanbul.
- Keleş, R. 1975. Kentleşme Politikası. İmge kitabevi, s.19, İstanbul.
- Keleş, R. 1987. Kentleşme ve çevre politikaları. Şehirleşme ve çevre konferansı. TÇSV, Yayın, s.75, Ankara
- Keleş, R. 1996. Kentleşme politikası. İmge yay, Ankara
- Kıray, M. 1981. Toplumsal değişme ve kentleşme: "Kentleşme sürecinde bütünleşme sorunları ve çözümleri" seminerinde sunulan bildiri, Ankara.
- Kışlalioğlu, M. ve Berkes, F. 1993. Çevre ve ekoloji, Remzi kitabevi, s.137, İstanbul.
- Lynch, K. 1960. The image of the city. The MIT Press, Cambridge.
- Madanipour, A. 1996. Urban design process. Design of urban space, Wiley, p. 91-117.
- Memlük, Y. 2004, Yakın Geçmişten Geleceğe Peyzaj Oluşumları, Peyzaj Mimarlığı 2. Kongresi Bildiri Kitabı, s:188-197, Ankara
- Murray, B. 1999. Kentsiz kentleşme. Ayrıntı yayınları, s.3, İstanbul
- Noon, D. and Smith, J. and Eagland, M. 2000. Economic regeneration and funding, Peter Roberts and Hugh Sykes, Urban regeneration, Thousands Oaks, New Delhi, Sage Publications, p. 61-85, London.
- Okyay, İ. 1993. Tarih bilinci, evrenselleşme, çağdaşlaşma, mahallileşme ve Mardin örneği: kentsel koruma ve yenileme uygulamalar sempozyumu. Mimar Sinan Üniversitesi, s.1, İstanbul.
- Okyay, İ. 2001. Fransa'da kentsel sit alanlarının korunması, Malraux yasası. Yem yayınları, s.25, İstanbul.
- Örer, G. 1993. İstanbul'un kentsel kimliği ve değişimi, yüksek lisans tezi, İstanbul teknik üniversitesi, İstanbul.
- Proshansky, H.M, Abbe, K.F. and Kaminof, R. 1983. Place identity: Physical world Socializationof the self. Journal of environmental psychology, s. 57-83, New York.

- Relph, E. C. 1976. City planning; Environmental psychology. Pion, London.
- Robertson, J.T. 1982. The current criese of disorder, M. Pittas and A. Ferebe, Education for urban design, MA, Hutchinson Ross, Boston.
- Salingeros, N. A. 1998. Theory of urban web, J. of urban design, vol. 3, no. 1, p.53, USA
- Southworth, M. 1989. Theory and practice of contemporary urban design, TPR, vol. 60 No. 4, p. 369-402.
- Tiesdall, S. and Heath, Oc, T. 1996. Revitalizing historic urban quarters, Architectural Press, Great Britain.
- Tunçer, M. 2001. "Tarihi Kent Dokusu" koruma planı ve koruma/ geliştirme amaçlı kentsel tasarım projeleri için "Yöntem, Koruma Politikaları ve Program Önerisi". Antakya Belediye Başkanı için hazırlanan rapor.
- Ulu, A. ve Karakoç, İ. 2004. Kentsel değişimin kent kimliğine etkisi. Planlama dergisi, cilt 3 (29); s. 59-66.
- Vardar, A. 1997. Kentsel tasarımın farklı çehreleri, Planlama, No. 2, s. 6-16.
- Wirth, L. 2002. Bir yaşam biçimi olarak kentleşme, 20. yüzyıl kenti, İmge Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, O. ve Memlük, Y. 1999. 1. Ulusal kentsel tasarım kongresi, Mimar Sinan Üniversitesi Oditoryumu, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, s.77 , İstanbul.
- Yörükhan, A. 1968. Şehir sosyolojisinin teorik temelleri. İmar ve iskan bakanlığı yayınları, Ankara
- Yücesoy, Ü. E. ve Gökbulut, Ö. 1999. Kentsel Tasarımda Mekansal Kimlik Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme: Mekansal Kimliği Okumak, 1. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi, 26-28 Mayıs, 1999, MSÜ, İstanbul, s. 71-76
- Yüceşahin, M.M. ve Bayar. R. ve Özgür. E. M. 2004. Türkiye'de şehirleşmenin mekansal dağılışı ve değişimi. Coğrafi Bilimler Dergisi, 2(1); 16-17.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Çiğdem KARAASLAN

Doğum Yeri: Beyoğlu

Doğum Tarihi:13.08.1979

Medeni Hali: Evli

Yabancı Dili: İngilizce

Eğitim Durumu (Kurum ve Yılı)

Lise : Yükseliş Koleji

Lisans : Bilkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi,
Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarisi Bölümü (1996-2002)

Yüksek Lisans: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim
Dalı (2010)

Çalıştığı Kurum/Kurumlar ve Yıl

Arma Peyzaj ve Kentsel Tasarım Ltd.Şti (2004-....), Şirket ortağı.